

Revista d'ensenyament de les Illes

PISSARRA

5 €

setembre - octubre 2004

núm. 117

Sindicat de treballadores i treballadors de l'Ensenyament - Intersindical de les Illes Balears **STEI-I**

La depuració de mestres a les
Illes Balears durant la guerra civil

Història de l'educació

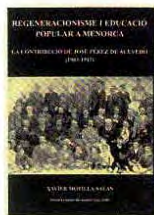
García Ferrer, Maria Neus.

Historia de la Educación en la Ibiza contemporánea. Orígenes de la Segunda Enseñanza y las primeras manifestaciones de carácter burgués en la isla.
2000, 493 p., 35,36 €

Motilla Salas, Xavier.

Regeneracionisme i educació popular a Menorca. La contribució de José Pérez de Acevedo (1903-1917).
2004, 480 p., 17 €

Sureda, Bernat.

L'Educació a les Balears en el segle XIX.
1998, 64 p., 4,50 €

Sureda, Bernat.

L'Educació a les Balears en el segle XX.
1998, 64 p., 4,05 €

Dávila Balsera, Paulí (Coord.).

Las políticas educativas en el País Vasco durante el siglo XX.
2004, 302 p., 18 €

Dueñas Díez, Carlos - Grimau Martínez, Lola
La represión franquista de la enseñanza en Segovia.
2004, 358 p., 17,43 €

Cruz Orozco, José Ignacio.
Maestros y colegios en el exilio de 1939.
2004, 187 p., 11 €

embat

Llibres

PEDAGOGIA - PSICOLOGIA - CIÈNCIES SOCIALS

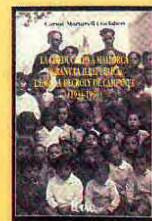
Lorenzo Vicente, Juan Antonio.
La enseñanza media en la España franquista (1936-1975).
2004, 268 p., 18 €

Mayordomo Pérez, Alejandro
Agulló Díaz, María del Carmen.
La renovació pedagògica al País Valencià.
2004, 437 p., 15,03 €

Miró, Santiago.
Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil.
1998, 286 p., 18,03 €

Martorell i Gelabert, Carme.
La coeducació a Mallorca durant la II República: L'escola Decroly de Campanet (1934-1936).
2004, 172 p., 14 €

Editoria	5
Els inicis de la repressió al magisteri balear Joana Estelrich Blanch	6
Mestres republicanes depurades a les Balears: la foscor del pensament, la crueltat de les sancions Joana Maria Roque	10
La impura depuració a la segona ensenyança. Unes mostres de Menorca (1939-1940) Andreu Murillo Tudurí	15
Desfeta social i desert intel·lectual a les Pitiüses Joan Cerdà Subirachs	21
Els tribunals depuradors del magisteri nacional a les Illes Balears Jaume Serra Barceló	23
Gonçal Castelló: un mestre republicà a Mallorca Miquel López Crespí	26
Maria Ferragut Gabilondo, una mestra avançada al seu temps Joan Lladonet Escales	30
Àngel Muerza Esparza, professor de l'escola laica de Ciutadella, víctima de la repressió franquista Josep A. Pons Roca	32
Rosa Roig, o l'esperança esvaïda Francesca Comas Rubí, Maria Isabel Miró	35
De les utopies als silencis. L'educació no formal durant La Segona República (1931-1936) Manel Santana Morro	38
Era en temps de postguerra Gabriel Janer Manila	42
Recull de jocs i joguines tradicionals de l'illa de Menorca (I) Mercedes Coll, Maite Gener	46
Windows imprescindible Pau Cabot	52
Llibres	53

PISSARRA

Revista periòdica d'informació de
l'ensenyament de les Illes Balears.

EDITA:

Sindicat de treballadores i treballadors
de l'Ensenyament · Intersindical
de les Illes Balears

Carrer Jaume Ferran, 58
07004 Palma

Telf. 971 90 16 00

Fax. 971 90 35 35

Pàg. WEB: www.stei-i.org

E-Mail:

mallorca@stei-i.org

menorca@stei-i.org

eivissa@stei-i.org

CONSELL DE DIRECCIÓ

I REDACCIÓ:

Biel Caldentey

Tomàs Martínez

Mariví Mengual

Pere Polo

Neus Santaner

Margalida Sarris

Sebastià Serra

COORDINACIÓ:

Joan Lladonet

S'agraeix la col·laboració de les autores i
dels autors dels articles.

FOTOS:

Jaume Oliver

(Fetes a l'Arxiu i Museu de l'Educació
de les Illes Balears)

MAQUETACIÓ, COMPOSICIÓ

I IMPRESSIÓ:

Escola de Formació en

Mitjans Didàctics.

C/ Marià Canals, 13

07005 Palma

telf. 971 91 00 60

PUBLICITAT:

Jaume Ferran, 58

07004 Palma

Tel. 971 90 16 00

FOTO PORTADA:

Col·lecció particular

Els articles publicats en aquesta
revista expressen
únicament l'opinió de les seves
autores i dels seus autors.

Dip. Legal: PM 533/79

ISSN: 1133-052X

INTERCANVIS DOCENTS / ECHANGES ENSEIGNANTS

Intercanvis d'habitatges entre companys, professors de tot el món

Des de 1988, la nostra Associació, creada per professors i per a professors, organitza un sistema d'intercanvi d'habitatges entre companys professors de tot el món. Des de fa uns quants anys, hem introduït una opció de "lloguer / allotjament a canvi d'una participació econòmica". L'Estat espanyol és un destí molt apreciat.

Cada oferta apareix a la nostra pàgina Web <http://www.internest.org> i també en un dels tres butlletins d'ofertes publicats l'1 de febrer, l'1 d'abril i l'1 de juny. L'adhesió val pel curs escolar.

Per inscriure's, es pot formalitzar la inscripció a la pàgina Web, a la rúbrica "S'inscriure" (francès) o "Registration" (anglès) i es pot pagar amb targeta bancària (servei de pagament segur en línia SP+ del Grupo Caisse d'Epargne), per xec o gir postal internacional. Informacions en espanyol: <http://www.internest.org/htm/Info-Espagne.htm>)

Intercanvis Docents / Echanges Enseignants - 6 avenue des Lilas - 64000 Pau - França

Tel.: +33-(0)559-02-02-02 - Fax: +33-(0)559-02-30-30

E-mail: NEST@INTERNEST.ORG - Web: <http://www.INTERNEST.ORG>

serveis professionals
d' **informàtica**

971 76 36 36
www.smi.es

editorial

Comença un nou curs amb molts d'interrogants, ja que la Conselleria d'Educació pot prendre moltes decisions que podran conduir l'ensenyament per uns viaranyos escabrosos i que posaran en perill, una altra vegada, la normalització de la llengua catalana.

Una vegada més s'ha aprofitat que hi havia poc llum i pocs taquígrafs, les vacances d'estiu, per posar a consulta o per anunciar futurs decrets, com són el de la injusta concessió del nivell C als que acabin l'ESO, el de la incomprendible supressió de la Junta Avaluadora, o el d'igual signe destructiu que els altres com és la possibilitat de triar la llengua d'ensenyament als pares, amb la possibilitat de la divisió dels primers cursos en més classes que aules, cosa que fa aquesta decisió del tot impossible, i amb la condemna total del no aprenentatge de la llengua catalana a gran part de l'alumnat, però que després se'l compensarà amb el regal del nivell C, sense haver assolit ni el nivell A.

La posada en marxa també de l'Institut d'Estudis Baleàrics, encara que a un altre nivell, pot afectar-nos indirectament o directa, si el volguessin convertir en una pseudoacadèmia de la llengua, cosa que sembla que per ara no passarà, mentre el presideixi la persona que per a aquesta tasca s'ha elegit.

L'STEI-i, encara que en ple agost, ha emès els informes corresponents dels esborranys de decret sobre els quals ha estat consultat i s'ha basat en les lleis vigents, en els estudis que hi ha fets fins ara i en la llarga experiència docent de molts dels seus membres. Si serem escoltats o no, això ja són figures d'un altre paner. Hi ha anunciats altres decrets que encara no són coneguts oficialment per l'STEI-i, tot i la seva divulgació mediàtica, cosa que suposa un menyspreu cap a les organitzacions i institucions implicades així com a les meses de negociació.

Com podeu comprovar, es pot presentar un curs ben accidentat i que ens podrà obligar a haver de plantar-nos davant tanta estultícia per part dels governants del sector educatiu. La gent

que des d'abans de 1979 hem treballat perquè la llengua catalana esdevingués normal a l'escola, a la qual ha donat ple suport l'STEI-i, no podem romandre impassibles davant aquest procés de destrucció de tot allò positiu que s'havia fet fins ara, procés destructiu que pretén posar en marxa el Govern del PP.

Les darreres setmanes d'agost s'han dedicat, com cada any, a la tria de places per part dels interins. Hem de dir que s'ha fet d'una manera bastant positiva, és una passa endavant la qüestió de l'estabilitat de quatre anys, el procés s'ha efectuat de manera ràpida i adequada, però, com sempre, hi ha hagut algunes equivocacions a l'hora de seleccionar o concedir plaça, especialment a l'ensenyament secundari, ja que han arribat veus de protesta a causa de retalls de plantilla.

Aquesta revista està integrada bàsicament per un monogràfic sobre **La depuració de mestres a les Illes Balears durant la guerra civil**, encara que hem entès com a mestres tant els i les de les escoles com els i les dels instituts. Hem tengut l'ajuda i l'aportació d'articles de persones, a les quals expressam el nostre agraïment, que tenen una bona preparació i un bon coneixement del tema, la col·laboració de les quals ha fet possible que es pugui recobrar d'alguna manera la memòria històrica sobre les malifetes i injustícies que es varen fer en el nostre col·lectiu, que va ser perseguit per les idees i per la possibilitat que tenien d'influir sobre la societat des de l'escola, persecució que qualche vegada els articles d'un diari que ni nomenarem, malauradament, ens recorda. Serveixi aquesta revista com a homenatge, per a la majoria pòstum, a tots aquells i aquelles mestres que desitjaven una escola millor, i que solament per aquest motiu varen ser depurats, i massa varen ser morts.

Els inicis de la repressió al magisteri

Aquestes línies pretenen donar una visió de com es varen desenvolupar els primers mesos de la repressió dels mestres i de les mestres a les nostres terres com a conseqüència de l'inici de la Guerra Civil. Per tant, situem-nos al començament dels fets. Diumenge dia 19 de juliol de l'any 1936, el comandant militar de les Balears, el general Manuel Goded, s'adherí a la sublevació contra la II República espanyola i declarà l'estat de guerra a les Illes Balears. Aquesta ordre militar anul·là el poder de les autoritats civils de l'illa i Mallorca serà, a partir d'ara, fidel al bàndol nacional.

Els primers dies de l'aixecament foren confosos i grups de civils començaren accions violentes pel seu compte. El mateix 19 de juliol, dia en què la província s'adhereix oficialment a la insurrecció, un grup de falangistes assassinen a un bar de Son Servera, mentre estava llegint el diari, el que havia estat el seu mestre a l'escola, Josep Lliteres i Massanet. El mestre Lliteres només és un exemple dels que no tendran ja ni oportunitat per ser sotmesos a un judici de depuració.

La repressió només començava. El general Goded abandonà l'illa per anar-se'n a Barcelona on fou derrotat i executat. Abans d'anar-se'n, nomenà al tinent coronel Luis García Ruiz governador civil. Aquest governador, juntament amb el grup de falangistes i altres civils armats, sota el comandament del marquès de Zayas, nomenaren pertot noves autoritats i ompliren les presons d'esquerrans. Entre aquests presoners es trobaran alguns dels mestres d'ideologia esquerranosa.

La situació escolar era conflictiva. Per una part s'acabaven les vacances d'estiu i era necessari

començar a donar les primeres ordres de retorn dels mestres cap a les seves classes. Però el panorama era el següent: mestres tancats a la presó, mestres enrolats en l'exèrcit nacional, mestres als quals la revolta havia agafat en les seves vacances a fora de l'illa i que per estar en zona republicana no podien o no volien tornar per por a les conseqüències; mestres desapareguts o altres refugiats en els seus pobles d'origen degut als bombardeigs sobre Palma i altres pobles de l'illa.

José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange.

Per altra banda, moltes escoles s'havien convertit en hospitals o casernes i estaven ocupades pels soldats. Tampoc no estava clar qui era l'autoritat educativa i no era fàcil estar en contacte amb la Península, ja que Mallorca havia quedat incomunicada. A tota aquesta situació s'hi ha d'afegir la consciència per part de les autoritats militars de l'illa de la conveniència de començar una depuració entre els ensenyants, com una de les consignes clares que els insurrectes havien de dur a terme.

A falta d'ordres superiors per tal de regular la vida escolar, les autoritats civils a Mallorca comencen a treballar pel seu compte. Mitjançant una circular del dia primer de setembre de 1936 el governador civil, Antonio Álvarez-Ossorio, suspèn tots els òrgans que regulaven l'ensenyament primari, així com relleva del seu càrrec els directors de tots els centres. La mateixa ordre obligava tots els mestres a informar sobre la seva situació i mostrar públicament la seva adhesió al moviment. Per tal de reforçar aquestes declaracions es demanen informes sobre els mestres a les autoritats pertinents i a persones de "solvència moral". Aquells mestres que varen ser declarats aptes pogueren continuar exercint la seva professió; els altres foren suspesos de sou i feina fins que un tribunal decidís sobre la seva situació. Aquests darrers casos significaren greus problemes econòmics per als mestres i les seves famílies.

Durant el mes de setembre l'intent de controlar la situació escolar es va completar amb altres circulars. El curs no es va obrir fins dia primer d'octubre i entre els actes de celebració d'aquest inici hi va haver la recol·locació dels "santcrists" a les aules, la substitució de la bandera republicana tricolor per l'espanyola bicolor i la cantada d'himnes. Començà també la depuració de les biblioteques, tot eliminant tots els llibres sospitosos de socialistes o de moralitat dubtosa. També es va demanar als mestres d'escoles privades i als mestres privats l'adhesió pública al moviment. A mitjan mes fou el torn dels professors i personal dels centres d'educació secundària.

En aquestes dates el general Franco, que ja tenia un major control sobre la situació dels revol-

tats, envià a Mallorca un nou comandament militar, el coronel Trinidad Benjumeda del Rey i també nomenà un nou governador civil, el coronel José Rubí. Aquest governador posarà en marxa la constitució d'un primer tribunal per examinar les fitxes dels mestres. El tribunal estarà format per Mateu Torres Bestard, Antoni Nicolau i Alfredo Llompart. Dia 24 de setembre ja surten les primeres llistes de mestres declarats aptes per aquest tribunal, i que, per tant, ja es poden incorporar a les seves escoles. Però no ens sorprenem, alguns d'aquests mestres, declarats aptes en primera instància, passaran tanmateix per un tribunal de depuració. A primers d'octubre ja es té la llista d'escoles, mestres i vacants de tota l'illa encara que no és del tot definitiu, ja que s'anirà completant o modificant posteriorment.

"...es començava a parlar d'una primera depuració, fet que feia recaure sobre els batles dels pobles la responsabilitat d'informar sobre la conducta dels mestres."

A principis d'octubre arribaren a Mallorca les ordres que, des de Burgos havia anat publicant la Junta de Defensa Nacional i que, sembla, no havien arribat fins a aquest moment a la nostra illa. En aquesta ordre del 19 d'agost, es disposava que el curs començàs el primer de setembre, cosa que ja no era possible. Però també es començava a parlar d'una primera depuració, fet que feia recaure sobre els batles dels pobles la responsabilitat d'infor-

mar sobre la conducta dels mestres. A Mallorca, es varen continuar publicant llistes de mestres declarats aptes. Mentrestant a mitjan mes se suspengué el funcionament de l'Escola Normal de formació del magisteri i els seus alumnes espargits per diferents centres per fer pràctiques. Al seu professorat, sempre que fos declarat apte, se'l destinà a instituts. També sortiren les primeres llistes de professorat de secundària apte i les indicacions per a aquells mestres d'Eivissa, Menorca i de la Península que estant a Mallorca no es podien reintegrar a les seves escoles. A aquests se'ls recomanà continuar en comissió a qualche escola de l'illa, fins que es restablís la "normalitat" a les seves zones.

Una altra circular, datada un mes després, però que també arribava tard, explicitava més l'ordre anterior, i distingia diferents categories entre els ensenyants:

- a) Mestres que tenien informes "totalmente desfavorables", que havien de ser immediatament suspesos de sou i feina.
- b) Mestres de "conducta no muy bien definida", que serien castigats amb suspensió de sou i feina per un període que aniria d'un a sis

mesos, a l'expectativa d'acabar de definir el seu comportament.

c) Mestres "totalmente favorables", que eren ratificats en el seu càrrec.

Varen ser tan nombrosos els mestres separats de la feina que es féu necessari cridar els mestres allistats voluntàriament a les milícies per ocupar les places vacants.

A partir d'aquest mes d'octubre el governador civil serà substituït pel comandant Mateu Torres, d'ideologia falangista ajudant de Franco a Palma i a Madrid, que tindrà un destacat paper amb el desenvolupament del "Movimiento" a l'illa i, a més a més, ja havia format part del primer tribunal de depuració de mestres a Mallorca. Des d'aquests moments la repressió de tota la societat civil està dominada pel mateix governador civil, Mateu Torres, pel cap de la policia de Falange, Francesc Barrado, per l'exlíder de la CEDA, Lluís Zaforteza i Villalonga i altres falangistes.

Les acusacions sobre els mestres provenien d'haver dut a terme una educació laica, d'acord amb la legalitat republicana; és a dir, moltes de les acusacions estaven fonamentades en seguir les lleis aprovades per la república i consi-

Relació de mestres propietaris segons el lloc de feina.

derades pel moviment amb el qualificatiu de "enseñanza disolvente".

A falta d'una legislació de nivell nacional, la depuració de mestres s'havia dut a terme a l'illa de Mallorca des de ben iniciat l'aixecament militar. Però a partir d'ara s'hauran de seguir les directius del govern de Burgos. Dia 8 de novembre de 1936 es publicà un primer decret de repressió i es creà el que seria el seu instrument, les comissions depuradores. Aquesta depuració havia d'afectar tots els nivells educatius, des de les escoles d'ensenyament primari passant pels instituts i fins a les universitats. Els militars de la Junta de Defensa Nacional, que varen ser els que promulgaren la primera normativa depuradora, varen ser substituïts per una comissió de cultura i ensenyament formada per ideòlegs com l'escriptor José Maria Pemán.

El procediment començava amb una declaració jurada dels funcionaris "en el término de ocho días ante la Jefatura Provincial del Cuerpo o servicio a que pertenecieron". Així doncs, tots els funcionaris foren cessats per la seva readmissió; és a dir, perquè fossin declarats aptes i poder continuar fent classe, es requeria la declaració jurada esmentada. Aquest havia estat també el procediment triat per les autoritats provincials mallorquines. Aquests mecanismes es mantendran gairebé durant tota la guerra fins a una nova ordre del 18 de març de 1939.

Amb la creació d'aquestes comissions depuradores es pretenia "una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública" com a tràmit previ per a "una reorganización radical y definitiva de la enseñanza, extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación de nuestra Patria".

L'Ordre de 8 de novembre de 1936 disposava la creació de quatre comissions depuradores:

Comissió A: universitat, d'àmbit estatal.

Comissió B: escoles tècniques superiors, també d'àmbit estatal

Comissió C: instituts, escoles normals, de comerç, d'arts i oficis, de treball, inspecció d'ensenyament primari, i secció administrativa, d'àmbit provincial.

Comissió D: magisteri, també d'àmbit provincial i instrument de repressió del magisteri de les illes.

La "nostra" comissió de depuració s'encabia dins l'apartat D i el seu objectiu era depurar els mestres i les mestres de les Balears. Aquesta comissió va començar a actuar "oficialment" el mes d'abril de l'any 1937 i tal com s'especificava al decret havia d'estar formada per:

- un director d'un institut; la persona que fou nomenada per presidir la comissió fou Bartomeu Bosch Sansó, capellà, catedràtic de llatí i director de l'Institut Ramon Llull, lloc on es reunia la comissió i es feien aquests processos de depuració.

- un inspector de primera ensenyança; fou nomenat per a aquest càrrec l'inspector Luís Maria Mestras, que exercia la funció de secretari. Aquest fou un personatge controvertit, ja que passà de ser un instrument destacat de la depuració a ser depurat ell mateix més endavant.

- el president de l'Associació de Pares de Família; fou elegit Josep Ramis d'Ayreflor, per suposat representant de l'associació catòlica de pares de família.

- dues persones de "reconeguda solvència moral i tècnica". Durant el temps que funcionà la comissió també varen ocupar aquest lloc diverses persones com: el tinent coronel d'artilleria Rafel Isasi i Antoni Villalonga Villalonga, cap dels sindicats patronals de Falange.

El procés començava quan la Comissió Depuradora del Personal del Magisteri de Balears enviava unes notificacions als que havien de ser informadors sobre els o les mestres. Els informes que es requerien, seguint les ordres, eren els del batle de la localitat, el del rector de la parròquia, el del comandant de la Guàrdia Civil i el d'un pare de família de "coneguda reputació", tots pertanyents a la localitat on radicava l'escola.

Aquests informadors havien de respondre a una sèrie de preguntes sobre el mestre i remetre a la Comissió Provincial les respostes. Les qüestions eren les següents:

- 1a. Informar sobre la conducta professional del mestre o la mestra.
- 2a. Informar sobre la seva conducta religiosa.
- 3a. Informar sobre la seva conducta social i particular.
- 4a. Dir si el mestre o la mestra havia pertangut a alguna associació secreta.
- 5a. Informar sobre les seves actuacions polítiques.
- 6a. Informar sobre l'orientació que donava el mestre o la mestra a la seva ensenyança.

"Les depuracions foren una forma molt subtil de sotmetiment al nou poder per una part, i per l'altra una assegurança, de les noves autoritats, que no sorgirien veus crítiques i que l'educació seria un instrument de continuïtat del nou ordre establert."

**VIATJA DES DE MALLORCA A QUALSEVOL
PART DEL MÓN AMB**

GRUPAVG **Viatges
Tramuntana**
BAL 076

**SI TENS CLAR QUE LA VIDA ÉS EL RESULTAT DE LES TEVES DECISIONS
ÉS QUE TENS CLAR QUE LA DECISIÓ DE LES TEVES VACANCES ES TROBA A**

WWW.VIATGESTRAMUNTANA.COM

(I PODREU GAUDIR D'UN 10% DE DESCOMPTE ALS PRODUCTES TRAMUNTANA)

C/ 31 DE DESEMBRE, n° 7, 1r 1ª - PALMA / TEL.- 971 204 502

Amb menys de dues setmanes la comissió de depuració ja disposava d'aquests informes. A partir de poc temps el mestre o la mestra rebia la notificació de la Comissió de Depuració de les Balears, a través de la qual se li comunicava de què se l'acusava. Des d'aquest moment el mestre podia preparar la seva defensa a través d'un plec de descàrrecs acompanyat de les declaracions de testimonis.

Els processos de depuració franquista dels mestres de les Balears sumen un total de 208 expedients. Les depuracions foren una forma molt subtil de sotmetiment al nou poder per una part, i per l'altra una assegurança, de les noves autoritats, que no sorgirien veus crítiques i que l'educació seria un instrument de continuïtat del nou ordre establert. Deim això de la subtileza perquè les sancions més dures proposades en un inici per les comissions provincials seran suavitzades per la Comissió Superior, de tal forma que hi hagi un càstig diguem-li no gaire fort, però que serveixi d'exemple i sobretot que signifiqui una submissió del mestre vers al poder.

Aquest objectiu s'aconsegueix amb els trasllats, petits exilis que creen un estat d'indefensió en el

col·lectiu de mestres depurats. Aquests trasllats substituïren moltes vegades la més dura i més temuda sentència de separació de la professió. Recordem que estam parlant d'una professió majoritàriament vocacional i guanyada a través d'anys d'estudi i oposicions. Els més durs d'aquests trasllats seran fora de la província de les Balears, majoritàriament a petits pobles allunyats dels centres de comunicació en terres catalanes o valencianes. Hem d'entendre el que significà això en un moment de postguerra i de dificultat de les comunicacions. També es donà emperò el cas del trasllat dins la mateixa província, entre illes, o dins una mateixa illa d'un poble a un altre, amb la degradació professional que pot suposar per a un mestre anar d'una escola graduada de ciutat a una escola unitària de poble.

Totes aquestes mesures creen problemes familiars, econòmics i emocionals, però sobretot els mestres que seguiran en les seves professions i allunyats de les seves terres, hauran de veure com han de ser obligatòriament instruments ideològics del nou règim. Aquesta situació de submissió, de sotmetiment, de desmoralització, en definitiva de tristesa és l'objectiu aconse-

gut amb la tasca dels processos de depuració en una gran part de l'actiu magisteri balear.

Documentació i Bibliografia:

Boletín Oficial de la Provincia de Baleares.

Boletín Oficial del Ministerio de Educación Nacional.

Archivo General de la Administración. Sección Educación y Ciencia.

Expedientes de Depuración de Maestros de Baleares.

GONZÁLEZ-AGÁPITO, J.; MARQUÉS, S. *La repressió del professorat a Catalunya.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939).* Palma: Documenta Balear, 1996.

MASSOT I MUNTANER, Josep. *Els bombardeigs de Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.

**Joana Estelrich Blanch
Sant Joan (Mallorca)
Estiu de 2004**

(Fotos fetes a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears)

Mestres republicanes depurades a les Balears: la foscor del pensament, la crueltat de les sancions

Joana Maria Roque, periodista

La Guerra Civil va encetar una llarga època de foscor per al coneixement, la intel·ligència, l'ensenyament, la llibertat d'expressió i càtedra... A les Balears la repressió s'inicià immediatament, amb milers d'empresonats i morts de qualsevol manera, a les parets dels cementiris o a les cunetes de les carreteres, amb judici o sense, la qual cosa, a efectes de racionalitat era gairebé igual. Tal com ha assenyalat l'historiador Arnau Company "El col·lectiu professional que patí més durament la repressió va ser el dels mestres d'escola. Alguns foren víctimes de la repressió, altres depurats i un bon grapat sancionats o mobilitzats". La xifra exacta i l'abast de les repressions és encara una assignatura pendent de la historiografia balear malgrat importants aportacions com la de Santiago Miró en el llibre "Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil" (Lleonard Muntaner, 1998). Ell calcula que es varen penalitzar 112 homes mestres i 43 dones; 56 foren separats del servei i 99 patiren càstigs més o menys greus.

Les il·lusions de la II República

Durant la segona República, amb una societat majoritàriament agrària i un sector secundari de petits tallers bastant important, els sindicats i les associacions obreres desenvoluparen una activa tasca d'animació cultural. Ho explica Manel Santana a aquestes mateixes pàgines. Els ajuntaments varen fer esforços de construcció de noves escoles i les noves tendències pedagògiques, com el mètode Montessori que s'aplicà a algunes escoles de Mallorca. Era una comunitat en bona part disposada a sortir dels elevats índexs d'analfabetisme, que en el començament de la II República eren de més del 40 per cent de la població, amb major incidència entre les dones. La Constitució republicana de 1931 ho intentava vèncer. Reconeixia el sufragi universal (d'homes i dones) i els drets civils de divorci i equiparació entre fills legítims i il·legítims.

L'ensenyament es va declarar gratuït, obligatori i laic. Se deia que "hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspirará en

ideales de solidaridad humana". Se reconeixia la llibertat de càtedra i el dret de les regions autònomes a organitzar l'ensenyament en les seves respectives llengües, respectant l'obligatorietat d'ensenyar el castellà. Se reconeixia el dret de les esglésies a ensenyar "sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos" i s'eliminava l'obligatorietat de fer-ho en els centres escolars. Marcellí Domingo va ser nomenat ministre d'Instrucció Pública i va iniciar una important obra de creació de centres escolars i millora de les condicions de treball dels mestres. Algunes de les acusacions contra els mestres depurats varen ser precisament sentir simpatia cap el seu ministre.

El nombre de centres religiosos a les Illes Balears era superior al de centres públics (690 i 420 respectivament) el 1932 i entre els religiosos n'hi havia 581 de nines, mentre que el nombre d'escoles primàries nacionals per a nines era sols de 180. Això permet fer-se una idea de les diferències que hi havia entre l'ensenyament masculí i femení. Nombroses escoles per a nines en realitat eren el que s'anomenava "costura" i a molts poc

centres es practicava la coeducació. De fet, tot just començava una època de reconeixement dels drets de la dona. La Llei del Divorci va entrar en vigor el 1932 i l'any següent les dones varen votar per primera vegada a Espanya. A les Illes Balears es va presentar una sola candidata, **Maria Mayol** que formava part de la Coalició Republicanosocialista i va aconseguir 29.818 vots. En conjunt va guanyar la coalició Centre - Regionalista - Dreta. Bartomeu Fons fou el candidat més votat amb 104.752 vots.

Maria Mayol (Sóller, 1883 - Palma, 1959) fou una defensora dels drets de la dona. Com tantes altres "mestres" en el sentit més ample de la paraula pensava que l'inici de tot havia d'esser l'educació, va ser fundadora i presidenta del Foment de la Cultura de la Dona de Sóller. Era perit mercantil i membre destacat de l'Associació per la Cultura de Mallorca i d'Esquerra Republicana. Escrivia poesia i teatre i col·laborava a diverses publicacions com les revistes de Sóller i Felanitx. Va viure la Guerra Civil a Madrid. Després s'exilià a França i no va tornar a Mallorca fins ben entrats

els anys 40. Durant la segona Guerra mundial era vigilada per anglòfila. El 1992 va ser nomenada filla il·lustre de Sóller. Entusiasta dels ideals republicans va exercir una important influència en el seu àmbit familiar. Ho recorda la seva neboda **Jeanne Marquès Mayol**, filla d'una germana de Maria que també va col·laborar en el "Foment de la Cultura de la Dona" a Sóller. El setembre de 1936 varen detenir el seu pare -que fou afusellat- i després la resta de la família, en total nou, però no sap quins varen ser els motius o argumentacions de les detencions. La influència de la seva tia? Jeanne, primer va ser condemnada a mort i després a cadena perpètua i a la presó va conuiu amb la dirigent comunista **Aurora Picornell**, nascuda el 1912, i que fou afusellada en el cementiri de Porreres el 1937, junt amb Caterina Flaquer, Antònia Pascual i Maria Pascual, que feia poc més d'un any havien participat juntes a un míting de dones contra el feixisme. Picornell, casada amb el dirigent comunista Heribert Quiñones havia organitzat el sindicat de sastresses i havia estat responsable del secretariat de la dona del PCE i col·laboradora de la revista "*Nuestra palabra*" i organitzadora del "Socors Roig Internacional".

A la presó de Can Sales també varen coincidir amb la militant del Partit Comunista **Matilde Landa** detinguda l'abril de 1939, condemnada a mort i empresonada. Les circumstàncies de la seva mort el 1942 encara no estan molt clares malgrat que la versió oficial és que es va suïcidar. A Can Sales centenars de dones esperaven un destí incert. Les arbitràries acusacions contra moltes d'elles sovint eren tenir un marit, un pare o un germà identificat amb sindicats o partits polítics. Segons el *Diccionari*

Vermell de Llorenç Capellà, almenys 11 dones varen ser afusellades a Mallorca, encara que el mateix autor explica que potser l'inventari sigui incomplet.

"Es va obligar a tots els docents a manifestar la seva adhesió al nou règim, es prohibí la coeducació i l'ensenyament de la Religió es va convertir en obligatori."

La presència de la dona a la vida pública durant la segona República havia estat encara minsa, però amb un cert activisme a mítings o publicacions com "*El Obrero Balear*" o "*Nuestra Palabra*". A l'Escola Normal es preparaven noves mestres que havien de fer possible una educació en igualtat de condicions i que varen patir un absurd i cruel trencament dels seus ideals.

Temps de repressions

Quan es va produir la revolta militar de juliol de 1936, les escoles estaven tancades per vacances. A Mallorca i Eivissa varen començar les persecucions contra totes les persones sospitoses d'haver-se

identificat amb el "Frente Popular" que a Mallorca havia perdut les eleccions, encara que la victòria en l'àmbit de tota Espanya va fer que es destituïssin els ajuntaments i s'anomenassin comissions gestores municipals.

Un mes després del "Alzamiento" ja hi havia a Mallorca una Comissió Provisional per depurar els mestres. Bernat Sureda explica a *L' Educació a les Balears en el segle XX*, Documenta Balear, 2000 que "es pretenia construir un nou ordre basat en els principis d'unanimitat i de negació de la diversitat en què s'imposàs la submissió amb la repressió de la divergència i una ortodòxia que, basada en els valors més tradicionals, arraconàs la llibertat de pensament i la lliure crítica".

Es va obligar a tots els docents a manifestar la seva adhesió al nou règim, es prohibí la coeducació i l'ensenyament de la Religió es va convertir en obligatori. També es va ordenar penjar crucifixos i la bandera nacional a totes les escoles. Durant el mes d'octubre el governador Mateo Torres ja va decretar que a les escoles totes les explicacions s'havien de fer en castellà i que la llengua "vernàcula sólo se utilizará para esclarecer vocablos o expresiones cuyo sentido no acertaran a comprender".

Dos articles, un de Jaume Serra i l'altre, de Joana Estelrich, d'aquesta mateixa publicació, es refereixen a la foscor i crueltat dels Tribunals Depuradors. Els mateixos mestres havien de sol·licitar la seva pròpia depuració per poder continuar exercint. El mes de novembre de 1936 a un decret firmat per Franco se parlava de "la necesidad de purificar la enseñanza expulsando y sancionando a los maestros contamina-

Segell del temps de la República.

dos por doctrinas disolventes contrarias al espíritu nacional y a la religión católica". A tota l'Espanya sota la bota del feixisme es varen crear comissions provincials formades pel batle, un pare de família "de probada solvencia católica" un guàrdia civil i el rector de la parròquia. Els mestres havien d'explicar les seves simpaties polítiques i sindicals i la seva vida privada (que era molt més durament penalitzada en el cas de les dones) i podien tenir certs avantatges sidelataven els seus companys. Més endavant es varen crear altres comissions que consideraven si els mestres havien de ser del tot inhabilitats, ratificats en el seu càrrec, o suspesos temporalment si se considerava que la seva conducta era "no muy bien definida".

A l'Escola Normal la repressió va ser especialment dura. Es va afusellar el catedràtic **José Maria Olmos**. **José Maria Eyaralar** va ser empresonat i entre els catedràtics depurats es trobaven **Rosa Roig** i **Mercedes Usúa**, catedràtica de Matemàtiques, així com **Gabriel Viñas**, catedràtic de Pedagogia i pare de les professores Cèlia i Encarna Viñas, que es va haver de dedicar a fer de comptable.

Les escoles públiques canviaren totalment la seva fesomia i continguts amb la implantació de signes i continguts feixistes i la rehabilitació dels religiosos. Les privades religioses prengueren més força que mai. Així i tot va haver de tancar les seves portes l'Escola Catòlica Alemanya que era un col·legi mixt. La seva directora **Maria Mut** i **Mandilego** va abandonar l'ensenyament.

Entre les dones més significades i que a la vegada varen saber treure forces de les runes de l'època i mirar de front la misèria,

es troba **Maria Plaza Montaner** (Palma 1909-1989), que havia exercit l'ofici de mestra, era militant del Partit Socialista i estava casada amb el socialista Andreu Crespí Salom, que va ser detingut el juliol de 1936. Ella es va amagar a diverses cases i més endavant, quan el seu marit fou alliberat, es varen traslladar al País Valencià, on varen tenir el seu fill, Andreu (que va ser delegat d'Educació a l'època del govern de Felipe González i diputat) i ella va acabar la carrera de Farmàcia. Va obrir una farmàcia a sa Calatrava, en la qual va exercir un indubtable magisteri entre els nins d'ètnia gitana dels entorns.

La figura de **Rosa Roig Soler**, (Marçà, 1890 - Barcelona, 1969) és objecte d'un altre article d'aquesta mateixa publicació, escrit per Francesca Comas i Maria Isabel Miró. Expliquen que fou, en el més estricte sentit de la paraula, una mestra de mestres i es va convertir "en un referent d'un temps i uns ideals pedagògics contra els quals el franquisme lluitaria amb acarnissament fins a ensorrar-los". Va ser depurada i desterrada i va acabar la seva vida a una Escola Normal amb plantejaments molt diferents dels que ella havia defensat durant tota la seva vida.

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

"Va ser acusada de sentir simpatia pel ministre d'Instrucció Pública Marcelino Domingo i de "llevar a cabo bailes de salón con sus alumnas"

La biografia de Genoveva Pons Rotger va ser publicada en el llibre "Mujeres españolas en el exilio", editat a Mèxic el 1993. Va néixer a Menorca el 1912, quan encara no tenia dos anys la seva família es va traslladar a València, on va fer els estudis de Magisteri. Després de la guerra civil va ser depurada i es va exiliar a Colòmbia, on juntament amb el seu marit va crear una empresa de mobles. El seu títol de mestra no li va ser restituit fins el 1979.

L'anonimat de moltes mestres

Però moltes altres mestres anònimes o menys conegudes varen sofrir les dures conseqüències de la repressió. Les acusacions de la major part figuren en el llibre de Santiago Miró, un important esforç de treure a llum els expedients, que s'hauria de completar amb l'explicació del resultat final de les sancions imposades. Alguns dels casos més significatius són els següents:

Bernat Colom, Bàrbara. Va ser sancionada per tenir "idees francament socialistas" que s'atribuïen a les seves relacions amb el també mestre Ataulfo del Hoyo, que havia estat president de l'Associació de Magisteri Primari de Balears i per evitar ser sancionat, com tants altres es va fer soldat, i, també l'acusaren de no anar a missa.

S'afegia que "dos juntos frecuentaban los cafés del Born y de la Alhambra y por la tarde acudían al cine con la más completa libertad, siendo también frecuentes las vueltas por el muelle".

Calabuig Tomàs, Maria (Calvià). Va ser acusada de sentir simpatia pel ministre d'Instrucció Pública Marcelino Domingo i de "llevar a cabo bailes de salón con sus alumnas".

Calleja, Antonia. Acusada de ser simpatitzant del Front Popular i sobre la qual el rector de la parròquia d'Alaró havia dit que tenia una conducta molt inmodesta ja que "iba sin mangas, aún en la escuela", però que això ho sabia d'oïdes, ja que "no tuvo la dignidad de venir a verme antes del Movimiento Salvador".

Castelar, Aurelia (Eivissa). Va ser separada del servei per "llevar una vida muy inmoral".

Catany Mascaró, Francisca (Palma). Se la considerava simpatitzant de les esquerres d'organitzar una de les poques escoles d'Espanya a les quals es practica la coeducació.

Coll, Margarita. Va ser acusada de fer propaganda de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament.

Cuevas, Carmen d'Eivissa. Se l'havia acusat d'haver mantingut relacions de parella il·lícites que després foren legalitzades "por lo que en vista del nuevo estado de esta señora, levántese la sanción que se le impuso" es va decidir a una sessió celebrada el 1937.

Duran, Maria (Pla professional de l'Escola Normal). Se li va obrir expedient per ésser d'ideologia esquerrana i poc religiosa. Va acabar en el manicomi.

Escanelles López, Margarita. Acusada d'haver estat "amiga" del director de l'Escola Graduada, senyor "Terrades".

Ferriol, Rosa Diana (Casablanca-Palma). Acusada de ser una "mujer moderna y libre" i de ser "adicta a la política" pel tinent de la Guàrdia Civil. A un informe signat pel batle de Palma, Mateo Zaforteza se l'acusava de fer auto-stop "se ponía de forma poco correcta al frente de la escuela y al borde de la carretera y al pasar el primer auto que la invitaba se iba con ellos, sin mirar si eran hombres solos". També va ser acusada de dinar molt sovint amb un altre mestre d'escola, Pedro Crespí, que era un home casat i que després va ser censor de premsa.

Gelabert Obrador, Apolonia (Felanitx). Per haver estat sòcia de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament.

Herrero Estela, Maria (Calvià) Acusada de "admiración por Azaña", voler votar a les esquerres el 1936 sense estar inclosa en el cens, no ser religiosa, "gastar en sus conversaciones frases de marcado saber volteriano", "mantener bailes de salón con sus alumnas" i també d'haver celebrat el triomf d'Azaña amb "champagne". Havia arribat a Mallorca des de València. Després de la depuració va aprendre brodat mallorquí i quan fou rehabilitada, se li va negar el dret a dirigir l'escola. Sempre fou molt admirada pels seus deixebles.

"Depurada per simpatitzar amb el Front Popular, ésser d'ideari "irreligioso" i que "su conducta deja mucho que desear"

Juan Bauzá, Francisca (Vilafranca de Bonany). Assenyalada i depurada per convidar les seves alumnes a ballar amb el puny enlaire.

Julio, Maria (Santa Margalida). Per "sentir simpatia" per Marcelino Domingo. No tenir ideari religiós, anar a balls de saló.

Mañé Palau, Assumpció (Sencelles). Va ser acusada pel rector de la parròquia de conducta religiosa "algo negligente" i que el seu marit tenia simpaties pel "Frente Popular", per la qual cosa va ser separada del servei.

Mas, Teresa (Porreres). Denunciada per "hacer burla de la religión ante las niñas".

Melis, Maria. Perseguida per simpatitzar amb el Partit Socialista, malgrat també havia estat presidenta del "Círculo de Estudios de Acción Católica". També se la va acusar d'haver estat l'autora d'articles signats per la dirigent socialista Maria Vaquer de Capdepera, que va patir una condemna a mort, després commutada i que, segons la Comissió no sabia escriure. Igualment va ser assenyalada per mantenir relacions amb el socialista Miquel Julià, socialista, i que va arribar a ser batle republicà.

Monja de la López, Maria del Carmen (Sant Llorenç). Acusada de "llevar una vida muy libre y des-arreglada".

Piqué Valls, Nieves (Montuïri). Depurada per simpatitzar amb el Front Popular, ésser d'ideari "irreligioso" i que "su conducta deja mucho que desear".

Pons Benejam, Maria (Pla professional de l'Escola Normal). Se li va obrir expedient per ésser d'ideologia esquerrana i poc religioses.

Pons Palou, Magdalena (Son Espanyolet). Va ser acusada de poc religiosa i de simpatitzar amb el Front Popular.

Pons, Coloma (Felanitx). Va ser suspesa d'ocupació i sou, acusada de ser simpatitzant del Front Popular, amiga del batle Pere Oliver Domenge i de freqüentar "una libreria de mala fama y anticatólica".

Pujol, Magdalena (Son Ferriol-Palma). Va ser acusada "no precisament per les seves idees subversives", sinó de tenir una gran amistat amb el mestre de l'escola de nins "hasta el punto de pasear juntos del brazo y considerarla los vecinos de aquella barriada su amiga íntima". També deien que "enseñaba a sus discípulos a bailar los bailes de moda en el mismo local de la escuela."

Quesada Granda, Josefa. Fou separada del servei perquè segons el batle sols es relacionava amb gent d'esquerres "i el seu ensenyament havia estat sempre laic i "extremista de izquierda".

Rodríguez Arroyo, Julia (Valldemossa). Es va proposar la seva separació del servei per conducta "excessivament lliure" i simpatia amb el Front Popular. A un dels informes de la "Comisión Depuradora" es deia que "paseaba sola con un joven palmesano".

Salom Alemany, Francisca (Andratx). Se la va acusar d'haver simpatitzat amb el Front Popular, ensenyar "La Internacional" a les seves alumnes, haver tret el Sant Crist de l'Escola, de celebrar davant les seves alumnes que les religioses no es poguessin dedicar a l'ensenyament.

Santner Marí, Alejandra (Gènova). Va ser acusada de simpatitzant de les esquerres i ella es va defensar dient que quan va prendre possessió del seu càrrec de mestra a Gènova, "en pleno apogeo del Frente Popular", la primera persona a la qual va oferir els seus serveis va ser al rector i que va tenir un incident amb l'Inspector d'Ensenyament Primari

quan va anar a clausurar l'escola religiosa "con lo cual pone en peligro su carrera". També que va organitzar la secció de "flechas" de la localitat i que tenia el carnet 392 de falangista. Sembla ser que va ser immediatament rehabilitada.

Tortella, Antonia (Binissalem). Acusada de no haver commemorat el primer aniversari del "Movimiento"

Xamena Gili, Francisca de l'Escola Annexa de Palma. A l'informe que es va dirigir a Burgos per a la seva possible depuració s'adjuntaven tres cartes escrites al batle d'Inca, Antoni Mateu, que fou afusellat el febrer de 1937 per comunista a les quals li feia comentaris de literatura. Per a la Comissió Depuradora, el fet d'haver llegit "Canciones de Bilitis" "pone en duda su aptitud para la enseñanza por el influjo que voluntaria o involuntariamente pudiera ejercer en la conciencia de sus alumnos". El 1940 va ser confirmada en el càrrec.

"Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego el talento creador reservado por Dios para las inteligencias varoniles; nosotras no podemos interpretar mejor o peor lo que los hombres nos dan hecho"

Entre les mestres depurades a Eivissa es trobaven **Rosa Domingo** i **Joaquina Llorens** per ser simpatitzants del Front Popular o més en concret de la política de Marcelino Domingo. També **Concepción López Hermosa** havia treballat a Madrid i València i

era esposa del metge Pedro Alcántara. El 1940 vivia a Madrid, on ella i els veïns varen rebre la visita d'un policia que demanava informes sobre la seva conducta. Va decidir anar a viure a Eivissa amb el seu marit i es va veure subjecta a causa sumaríssima.

Menorca va estar en mans dels republicans fins els darrers moments de la Guerra Civil. **Margarita Florit Anglada** i **Antònia Anglada Salord** varen ser restituïdes amb tots els honors per tenir una conducta religiosa i de total adhesió al "Movimiento". Es deia que "fueron las únicas que merecieron ser destituidas por el gobierno rojo antes del curso escolar de 1936".

L'any 1940 es va realitzar el primer curs per a mestres organitzat per la "Sección Femenina". La doctrina era clara. El paper de la dona havia de ser el d'esposa submissa a l'home i a l'Estat. La "Formación del Espíritu Nacional" i les "Labores" varen ser assignatures obligatòries fins a la primera meitat dels anys setanta, com també ho va ser la Religió, la separació de sexes i la prohibició d'ensenyar en català. Una frase de Pilar Primo de Rivera de 1942 ho definia tot. Deia: "Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego el talento creador reservado por Dios para las inteligencias varoniles; nosotras no podemos interpretar mejor o peor lo que los hombres nos dan hecho". Tot això va tenir una important influència a les generacions posteriors i a una transició democràtica que va voler aparentar una reconciliació que a la pràctica es va convertir en l'intent de tancar un genocidi no sols pels milers de morts, sinó també per la imposició d'un pensament castrant per tots, però molt especialment per a les dones. ■

La impura depuració a la segona ensenyança.

Unes mostres de Menorca

Andreu Murillo i Tudurí

Mestre d'escola jubilat i Llicenciat en Història Moderna i Contemporània

Basaré el meu escrit en els informes d'una part del personal docent, destinat a l'Institut de Segona Ensenyança de Maó (abril-maig de 1939) dels quals en va prendre la mida i en va informar l'agent de policia Miguel Mercadal Olives, per ordre de la Delegació militar d'Ordre Públic (que substituïa temporalment la Delegació del Govern a Menorca), i que varen ser tramesos a la "Comisión Depuradora de 2ª Enseñanza de Baleares" de la qual n'era president Bartolomé Bosch Sansó, prevere, catedràtic de llatí i director de l'Institut Ramon Llull de Palma de Mallorca.

Amb aclariments i comentaris d'Andreu Murillo i Tudurí, alumne vulgar segons es desprèn del seu "Libro de Calificación Escolar" expedit el 15 de maig de 1941, a l'Institut de Maó i tancat el 13 d'octubre de 1948 a la Universitat de Barcelona.

L'agent de policia era natural i veí de Maó on havia retornat d'incògnit el 20 de juliol de 1936 per haver-se trobat incòmode a la comissaria de Barcelona on estava destinat. Va romandre al domicili familiar acuradament camuflat fins que s'acabà la guerra. Naturalment que coneixia els professors i professores dels quals va informar i no hi ha dubte que en tenia una opinió que l'amable lector interpretarà d'acord amb el seu superior saber i entendre. Els originals varen ser consultats a l'Arxiu Històric de Maó, Secció Delegació del Govern núm. 194.

S'ha d'observar la confusió que ofereix el vocabulari polític del nou règim al qual els agents de policia de Maó de la immediata postguerra

no estaven acostumats perquè la majoria, encara que costi de creure, havien estat al servei de les autoritats republicanes a Maó mateix. "El G.M.N." (El Glorioso Movimiento Nacional) és una confusió molt generalitzada amb el "G.A.N." (Glorioso Alzamiento Nacional) que eren el nom estàndard de la sublevació militar del 17 i del 19 de juliol de 1936 -que oficialment sempre fou atribuïda al 18 de juliol-, i que era la fita del "abans" i el "després" de l'esclat de la guerra. El Movimiento Nacional era el nom oficialment donat al contingut ideològic del nou règim, que teòricament dimanava de la doctrina de "Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S.", com a partit únic al servei d'un estat totalitari; de tota manera la confusió entre "alzamiento" i "movimiento" va ser moneda corrent per molt temps i per a moltes persones que actuaven dins la burocràcia del

moment. En el vocabulari del bàndol guanyador els republicans eren "rojos" i "marxistas" incloent-hi com a tals, fins i tot els anarquistes, i tota mena de republicans gens sospitosos de socialisme o comunisme. Mentre nosaltres ens dèiem "leales" i els mallorquins, per exemple, eren dels "rebeldes". I ells, els del costat vencedor, eren per a si mateixos "nacionales" i per una corrupció literal se'ls anomenava també "nacionalistas" i per distingir determinada accepció, els informants fan servir l'afegit dels adjectius "disgregantes" i "separatistas" quan es refereixen als partits catalanistes, basquistes, galleguistes, etc., però el major embolic mental arriba al paroxisme amb la qüestió de la positura dels informants respecte de la "Institución Libre de Enseñanza" que la policia entenia amb inclinació per l'establiment de la llibertat d'ensenyança, cosa que se devia suposar per part dels informadors com una cosa nefasta i no dubten de què, si es tractava de "rojos" o influïts per ells, bé la devien desitjar, quan qui més desitjaven la llibertat d'ensenyança -si més no tal com ells l'enteni- eren els membres dels ordes religiosos a qui havia estat prohibit d'exercir-la.

La construcció social de la realitat la fareu vosaltres, benvolguts lectors, perquè al cap i a la fi no hi ha més que dos autors dels textos: el policia i un servidor.

S'ha d'advertir que només consten en aquest treball uns pocs professors, dels quals n'hi ha tres que no vaig conèixer. Es nota en el meu text, perquè la meua data d'ingrés a l'Institut és de 1941.

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

EMILIANO CASTAÑOS FERNÁNDEZ

Catedrático de Historia Natural. Conducta profesional buena. Conducta moral intachable; antes no era religioso, sino ateo, hoy practica la religión católica. Al parecer no formó parte de ninguna asociación secreta, si bien su manera de pensar era paralela a la de éstas. Actuaciones políticas no se le conocen, si bien antes del Movimiento simpatizaba con los partidos de izquierda, y se han recogido rumores de si habrá pertenecido al partido socialista, extremo que no ha podido ser comprobado y que tal vez conste en la declaración jurada. Que simpatizaba con dichos partidos parece demostrarlo el hecho de que regaló unos libros a esta Organización. Últimamente formó parte de la junta del Ateneo de esta Ciudad, integrada en su mayoría por destacados socialistas. En cuanto a sus enseñanzas, dejaba traslucir, en la clase de Historia Natural, de la que era titular, su falta de creencias y ser partidario de las teorías de Darwin.

"Era home qualificat de republicà i lleugerament esquerrà, potser, pel seu darwinisme?"

No se le conoce propaganda en favor de la institución libre de enseñanza si bien casi es de suponer que por sus creencias y por el concepto de hombre avanzado que de él se tenía en esta ciudad, no sería de extrañar, más bien lógico, que sí pudiera ser partidario de ella. Durante el G.M.N. era conocido entre los

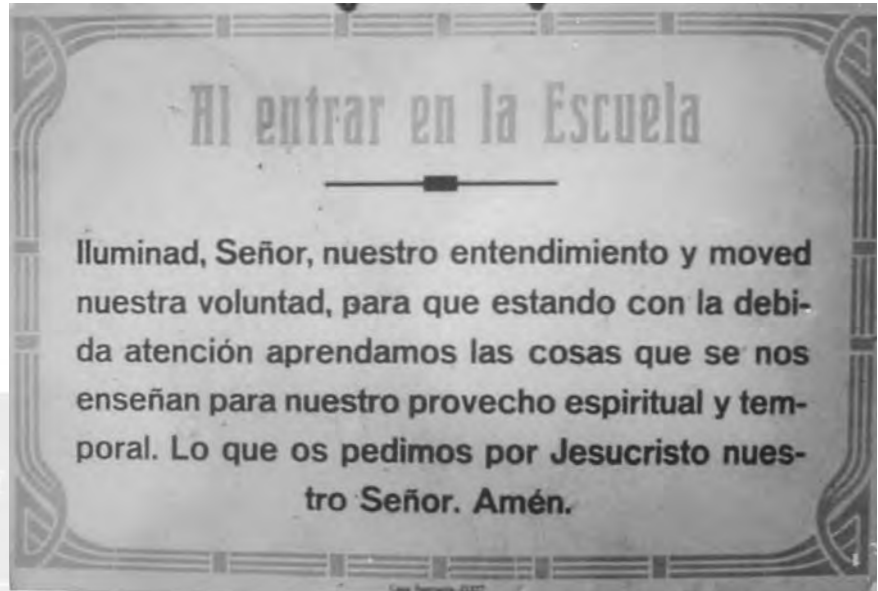

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

nacionalistas como partidario decidido del Caudillo y protector de los nacionalistas perseguidos. Dicha evolución que paulatinamente en él se fue observando fue tanto más notada y apreciada por los nacionalistas por cuanto antes se le tenía por hombre de izquierdas, como ya se ha indicado. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

L'ambigüitat i la ironia de l'informe relatiu al catedràtic Emiliano Castaños té una fàcil explicació: en cessar el professor Hernàndez Mora, en el seu càrrec de Comissari-Director de l'Institut -el 20 d'octubre de 1938, amb l'Institut encara afecte a la República- va ser nomenat director interí el catedràtic més antic, precisament Emiliano Castaños, que en altres ocasions ja havia exercit accidentalment el càrrec. Castaños feia molts anys que residia a Maó on s'havia casat amb una maonesa de família burgesa i havien tingut dues filles. Era un home condret i molt apreciat, dotat científicament,

pedagògicament i fins i tot artísticament, atès que era un bon dibuixant, i era molt considerat pels seus alumnes. Era home qualificat de republicà i lleugerament esquerrà, potser, pel seu darwinisme? D'haver pertangut al Partit Socialista hauria estat sabut pels demés. Estranyament, acabada la guerra, Castaños no va ser cessat com seria de suposar; i continuà com a director. Però es donava la circumstància que immediatament s'havia afiliat a Falange.

Per resolució de 21 d'octubre de 1939 -just dos dies abans de l'obertura del curs- el ministre d'Educació Nacional ordenava, que Emiliano Castaños "atendint a las necesidades de la Enseñanza... pase, provisionalmente, a prestar sus servicios en el Instituto de Enseñanza Media de Toledo" ciutat de la qual n'era oriünd i a la qual ja se n'hi havia anat el primer d'agost de 1939, i el 14 de desembre del mateix any hi van traslladar la matrícula les seves filles Magdalena i María Concepción Castaños Pasarius.

LUCIANO M. FARGA GUERRERO

"Administrativo". Conducta professional buena, en cuanto a la moral buena salvo el hacer vida marital con una individua de malos antecedentes morales, que él titula ama de llaves. En materia religiosa es indiferente. Al parecer no pertenece a ninguna asociación secreta. No se le conoce ninguna actuación política ni antes ni durante el G.M.N. Sus tendencias políticas no pueden precisarse por cuanto siempre ha llevado una vida muy retraida sin conocersele amistades. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente. No simpatiza al parecer con ningún partido nacionalista disgregante, ni se le conocen manifestaciones ni en pro ni en contra de la libre enseñanza."

Luciano Miguel Farga Guerrero, a més de ser el cap de l'oficina administrativa de l'Institut, era doctor en Filosofia i Lletres. Abans de la guerra, va suplir temporalment les absències de determinats docents. El 1937 va ser proposat com a professor interí. Era celebrat com a professor de repàs que impartia classes particulars al seu domicili particular; tenim referències que durant la guerra va tenir com alumnes alguns afiliats a les Joventuts Socialistes Unificades.

No hem vist el resultat de la seva depuració, perquè essent persona de molta edat, que ja li corresponia la jubilació com a cap de negociat, degué jubilar-se però no en sabem les circumstàncies. S'afilià a "FET y de las JONS" poc després del canvi.

FRANCISCO HERNÁNDEZ SANZ

"Auxiliar de Dibujo". Conducta profesional buena, moral intachable. En materia religiosa es indiferente. No se le conocen actuaciones políticas; ha sido hombre de izquierdas toda su vida si bien dentro de un orden. Antes del G.M.N. pertenecía al partido "Izquierda Republicana" y también durante el mismo. No obstante conservó una actitud apartada de toda política sin tener contacto con ningún elemento rojo. A principios del Movimiento salvó objetos religiosos de valor artístico guardándolos en el Archivo del Ayuntamiento en el cual está empleado como archivero, haciendo entrega de ellos en el momento de la Liberación de la Isla. No se sabe pertenezca a

Sairpa S.L.

industria gràfica de calvià

MANIPULADOS

Soluciones en impressió

DISSENY GRÀFIC - IMPRESSIÓ EN OFFSET
PLEGATS EN GENERAL - REVISTES COSIDES EN GRAPA
ENQUADERNACIÓ DE LLIBRES i CATÀLEGS EN RÚSTICA

C/. Illes Balears, 26 ■ 07180 Pol. Ind. Son Bugadelles (Santa Ponça - Calvià)
 Tel 971 69 76 76 - 971 69 92 67 ■ Fax 971 69 76 79
 E-mail sairpa@terra.es

ninguna associació secreta. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente. Simpatizante con los nacionalistas. No ha sido propagandista de la enseñanza libre, pero dada su manera de ser, no sería extraño simpatizara con ella. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

Francesc Hernández Sanz havia ingressat a la presó del partit judicial a Maó el 14 de febrer de 1939 (AHM. DG.), però a algú li degué caure la cara de vergonya d'haver-se arribat a empresonar un home de 73 anys que era una de les llumeneres de la investigació històrica local, professor i artista d'altres qualitats en el dibuix a ploma, l'aquarel·la i la pintura a l'oli i que no es podia jubilar per manca de serveis com a professor de dibuix de l'Institut i de l'Escola Elemental del Treball. Hernández Sanz aviat va ser posat en llibertat i no se li va seguir cap mena de procés, fins i tot, pogué continuar en actiu fins a la jubilació que li fou aplicada d'ofici el 27 de març de 1941, quan sobrepassà els 20 anys de serveis, que els havia complert el 20 de juliol de 1940. (Arxiu de l'IES Joan Ramis de Maó, des d'ara AIJR. Correspondència 1941 Entrades.)

ANTONIO MIR LLAMBÍAS

"Catedrático de Agricultura. Conducta profesional buena. Moral intachable salvo el tener relaciones íntimas con una individua al parecer casada y separada del marido, debiendo observar que él es soltero. En cuanto a religión es indiferente. Al parecer no forma parte de ninguna asociación secreta. No se le conocen actuaciones políticas. Antes del año 1934 era republicano derechista; a partir del 6 de Octubre de dicho año ha simpatizado con los

partidos de derechas. Durante la dominación roja fue perseguido y trasladado a un Batallón de Trabajo. Fue declarado desafecto por el Ministerio de Agricultura rojo. Los últimos días de la dominación roja estuvo detenido en el cuartel de Ingenieros de Villacarlos. No orientó sus enseñanzas en sentido disolvente, ni simpatizaba con ningún partido nacionalista ni tampoco se le

***"...sinó que solament
es tractava
de voler-los incautar
les finques,
cosa que en bona llei
no se sol fer
precisament als
amics..."***

conoce como partidario ni propagandista de la institución libre de enseñanza. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

No va ser declarat només "desafecto", sinó també "enemigo de la República" la qual cosa permetia la incautació de les finques rústiques que posseïa. Del 7 de març del 1930 (durant la Dictadura de Primo de Rivera i els seus successors) fins la proclamació de la República el 14 d'abril de 1931, va ser regidor municipal de l'Ajuntament de Maó.

En el BOMEN de 12 de febrer de 1940 el Ministeri publicava el seu nomenament com a director definitiu de l'Institut de Maó, després d'una interinitat iniciada el primer d'agost, quan Castaños se n'anà de Menorca després d'unes vacances de postguerra que duraven des del 9 de febrer d'aquell any de 1939. Antoni Mir va presentar el 15 d'agost la "Memoria de los hechos ocurridos

en el Instituto Nacional de Enseñanza Media de Mahón durante la dominación roja en la Isla de Menorca" i el BOMEN del dia 11 de març, publicava l'OM del 24 de febrer, on "vistos los expedientes de depuración instruidos por las Comisiones depuradoras... Este Ministerio ha resuelto: Primero confirmar en su cargo a los señores siguientes... Segundo, la confirmación en sus derechos a los señores siguientes... Tercero.- El traslado e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza a doña Antonia (sic) Mir Llambías, Catedrático del Instituto de Enseñanza Media de Mahón (Balears)." Malgrat l'error d'impremta en posar "doña Antonia" per "don Antonio", quedava molt clar de com funcionava la depuració. El catedràtic Antoni Mir persona seriosa i amable no es va amagar de dir que les raons de tan greu sanció es devien a allò que la policia i el ministeri no tenien cap dret sobre la seva vida íntima. Com a lloc de trasllat se li va designar l'Institut de Logronyo mitjançant l'ofici del Director General de 12 de març de 1940, amb 10 dies per a prendre possessió. Va retornar al cap d'un curs; i sabem positivament que el 1948 encara estava inhabilitat per a càrrecs directius i de confiança.

JAIME MIR SEGUÍ

"Catedrático de Matemáticas. Conducta moral, en esta ciudad, buena, así como la profesional. En cuanto religiosa no era creyente, sí anticlerical. No se puede precisar si formó parte de alguna asociación secreta, al parecer no. No se le conoce actuación política destacada; se le ha tenido siempre por hombre de izquierdas algo avanzado, si bien de orden. Durante el Movimiento tenía contactos con la Comisión de Abastos

del pueblo de Ferrerías, ofreciéndose voluntariamente para ayudarles e incluso prestaba gratuitamente servicio de chófer en un correo de dicho pueblo a esta ciudad. Como residía en el pueblo de Ferrerías, decía que por este procedimiento podía desplazarse a Mahón para acudir a sus clases. Si bien censuraba los actos salvajes de los marxistas en el fondo era un simpatizante; como si deplorara sus extravíos por el mal que causaban a las ideas izquierdistas dentro del orden. Unas veces se manifestaba como partidario de la Causa Nacionalista pero de un modo muy moderado. Hoy hay distintas opiniones sobre su afección al Nuevo Régimen. A juicio del personal informante no es hombre que pueda simpatizar con la nueva España, y dado su carácter criticón y huraño es más bien seguro la debe criticar en muchos aspectos. Fue declarado desafecto por el Ministerio de Agricultura rojo, si bien esto era un procedimiento para incautarse de la propiedad que era lo que perseguían los dirigentes rojos de esta Isla, pues se conocen casos de declarar desafecta a persona incapacitada desde hace más de 37 años con el fin antes señalado. En esta ciudad, ha residido largo tiempo, antes del Movimiento, fuera de ella. No orientaba sus enseñanzas en sentido disolvente ni se sabe simpatizara con alguno de los partidos nacionalistas vasco, catalán, etc. No se le conoce, en ésta, propaganda en favor de la institución libre de enseñanza, si bien por las razones antes apuntadas no sería extraño que en el fondo simpatizara con ella. Perteneció a la U.G.T. y a la Federación de Trabajadores de la Enseñanza."

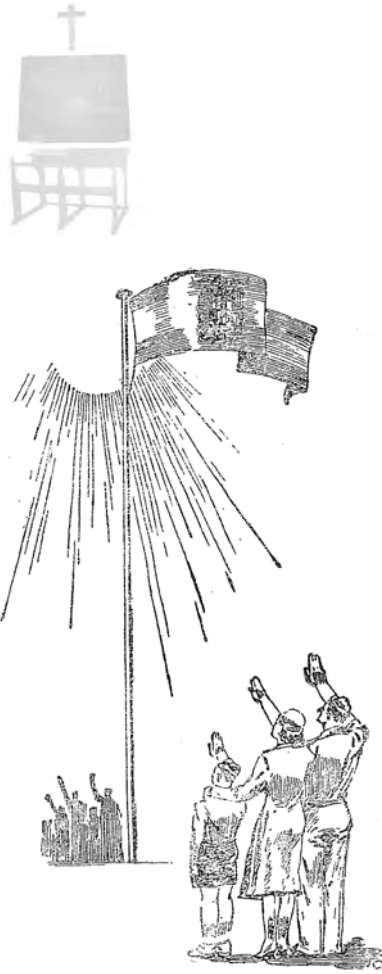
La baixesa de l'informant resta palesa en la seva actitud. Jaume Mir era tot un caràcter i resulta

revulsiu per qui el va conèixer i va conviure a les aules amb ell els dos darrers anys dels estudis de batxillerat. Jaume Mir, de família burgesa terratinent, amb ascendents de categoria intel·lectual destacada va ser un estudiant brillant i al mateix temps de tarannà modest. Després de la llicenciatura en Exactes s'hi va doctorar i als 25 anys d'edat era catedràtic de l'Institut de Logronyo, i per concurs de mèrits va ser destinat a l'Institut espanyol de segona ensenyança de Lisboa. La guerra el va sorprendre de vacances a Menorca a la casa pairal a Maó. Ideològicament podia ser considerat liberal però no d'esquerra avançada. Era una mescla de qualitats i defectes; garrepa i individualista, tenia un gran concepte del compliment del deure i l'entrega desinteressada a l'ofici d'ensenyar, fort de caràcter no comportava ni la insinuació del més minso atreviment; la seva dedicació i el seu saber el feien impossible de criticar, la seva

admirable dedicació a la feina i els seus resultats. Potser era més temut que estimat pels alumnes, però tots reconeixien la seva vàlua com a professor. Va col·laborar amb la secció d'Abastos de Ferreries no per afinitat sinó simplement per por dels bombardejos nocturns, i per raons pragmàtiques relacionables amb el fet que la seva germana Maria, mestra d'escola, que va romandre amb els seus tres fills a Menorca, aïllada del seu marit, catedràtic de la Universitat de Valladolid i essent mestra havia estat destinada a exercir professionalment a Ferreries. Ens ho va contar don Jaume un dia d'aquells en què de tant en tant ens mostrava el seu caire humà i la subtileza penetrant del sentit de l'humor; ja que sempre aprofitava i ens feia aprofitar el temps explicant i fent exercitar les lliçons fins aconseguir haver estat entès de tots. La qüestió era que per por de les bombes se'n va anar a viure al domicili de la seva germana i es va oferir a la junta

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

(Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)

d'Abastos local de menar el camió dels queviures: el matí el conduïa en buit fins a Maó, al Pla de la Parròquia (l'església de Santa Maria havia estat habilitada com a magatzem central d'Abastos) i, quan acabava la feina a l'Institut, tornava al Pla de la Parròquia, pujava al camió, ja carregat, recollia els albarans i retornava a Ferreries. Entenia que era ell el gratificat per anar i venir de Ferreries sense despesa econòmica en el trasllat. Els germans Jaume, Marcel·lí i Maria Mir van ser declarats enemics de la República, cosa que per al policia informant no significava que no en fossin amics, sinó que solament es tractava de voler-los incautar les finques, cosa que en bona llei no se sol fer precisament als amics i que per persona del caràcter del catedràtic, la incautació representava un cop duríssim. En va rebre d'altres: el 19 de juliol de 1939 encara no havia pogut resoldre el

fet que no tan sols havia de ser depurat sinó de més a més, es trobava expulsat per abandonament de destí per no haver-se presentat a Lisboa el 18 de juliol de 1936. Des de Logronyo, destinació de referència com a plaça en propietat, no li liquidaven més que el 50% del sou que era la part que li corresponia fins a resoldre la situació. A la fi el BOMEN del 8 d'abril de 1940 publicava la següent ordre ministerial de 14 de març de 1940: "Visto el expediente en trámite de revisión de don Jaime Mir Seguí, Catedrático que fue del Instituto de Logroño y agregado al Instituto Español de Lisboa. Examinado dicho expediente, la propuesta de la Comisión Superior Dictaminadora de Expedientes de Depuración y el informe de la Dirección General de Enseñanzas Superior y Media. Este Ministerio ha resuelto declarar revisado el expediente de depuración de don Jaime Mir Seguí, anulando la sanción que le fue impuesta en virtud de la Orden de la Junta Técnica, de 24 de julio de 1937, de separación definitiva del destino, sustituyéndola por la de traslado e inhabilitación de cargos directivos y de confianza en Instituciones culturales y de enseñanza..." La curiositat burocràtica és que el 9 d'abril de 1940 (IJRR VII R D-2) el Ministre havia resolt l'adscripció provisional del catedràtic Jaume Mir a l'Institut de Maó i en el BOMEN del 20 de maig de 1940, se li assignava lloc en l'escalfó, la qual cosa determinava la quantia del sou. Però també va haver d'anar al desterrament l'any 1941 i en va retornar el 1943.

CARLOS MOYSI SEURET

"Ayudante de Francés. La conducta profesional no era buena, moral intachable. No es católico, más bien un indiferente.

No se puede precisar si pertenece o no a ninguna sociedad secreta. No se le conocen actividades políticas de ningún género. Era de tendencias derechistas pero liberales. Al iniciarse el G.M.N. y caer la Isla en poder de los rojos marchó en un buque de guerra británico pasanto a Italia y de allí a Palma de Mallorca regresando a esta Isla después de Liberada. No orientaba sus enseñanzas en sentido disolvente ni simpatizaba con ningún partido nacionalista. No se le conoce propaganda alguna a favor de la enseñanza libre, ni de sus hombres o doctrinas, pero dado su carácter liberal y completamente adaptado al modo inglés no sería de extrañar en el fondo simpatizara con ella o fuera partidario de su tolerancia."

No el vaig conèixer com a professor. Carles Moysi era cònsol britànic a Menorca i per això va poder sortir-ne l'agost de 1936, però el 1939 la seva indubtable anglofília era presentada com a nota desfavorable, és allò de "tendencias derechistas, pero liberales", com en un altre informe policial aliè a qüestions professionals acadèmiques, parla de "su carácter liberal y completamente adaptado al modo inglés". I era que el liberalisme tornava a ser pecat com al segle XIX ho vindicava el famós clergue Fèlix Sardà Salvany. Al BOMEN de l'11 de març de 1940 i segons l'O.M. de 24 de febrer de 1940 "vistos los expedientes de depuración instruidos por las Comisiones depuradoras... ...Este Ministerio ha resuelto: Primero: confirmar en su cargo a los señores siguientes:" la persona número 15 era Don Carlos Moysi Seuret, Profesor Ayudante del Instituto de Mahón (Baleares)." El 1941 va ser nomenat professor de llengua alemanya, però hi ha dubtes que ni tan sols començàs el curs. ■

Desfeta social i desert intel·lectual

Joan Cerdà Subirachs

La guerra que succeí al cop militar feixista de juliol de 1936 estigué marcada a Eivissa i Formentera pel breu període en el qual l'anomenada columna Bayo restablí la legalitat constitucional. Emperò, a mitjans de setembre del mateix 1936, les Pitiüses entraren definitivament en la grisor franquista, tot coincidint amb el començament del curs escolar i en l'inici d'una repressió sagnant.

Com arreu, però d'una manera molt especial per les seves mancances històriques en matèria educativa, Eivissa i Formentera visqueren durant la II República una autèntica primavera pel que fa l'ensenyament, que permeté concretar les iniciatives i els esforços fets des d'uns anys abans per mestres entusiastes, com ara Joaquim Gadea o Antoni Albert -a Eivissa- i Lluís Andreu, a Formentera. Cal esmentar també l'alt grau de compromís polític i cívic d'aquest i d'altres professionals de l'ensenyament, circumstància que provocà que el franquisme els represaliés per qüestions alienes a la seva professió.

Junt amb altres membres de l'elit intel·lectual eivissenca, un bon grapat de docents marxaren camí de l'exili i desenvoluparen als països d'acollida la seva tasca. Aquest és el cas -per exemple- de Ramon Medina Tur, professor de francès a l'institut de Dalt Vila que exercí a la República Dominicana. Francesca Riera deixà de donar classes a l'escola de Jesús i a sa Graduada de Vila i començà a fer ho a l'institut Luis Vives de la ciutat de Mèxic; el seu marit -Emili García Rovira, director de sa Graduada- morí abans de començar la seva tasca docent a

l'exili. Aquest matrimoni -gironina ella, valencià ell- és representatiu de la nova saba de mestres entusiastes i de tarannà progressista que arribaren a les Pitiüses durant el primer terç del segle XX i que permeteren normalitzar la situació educativa en una societat marcada per la manca d'oferta formativa i de docents nadius, una circumstància ja esmentada per l'Arxiduc Lluís Salvador a la seva obra *Die Balearen* i que, en certa manera, es manté al començament del segle XXI.

"El buit que deixaren els intel·lectuals eivissencs que el setembre de 1936 partiren camí d'un incert exili fou apaivagat per la incorporació -com a professors d'institut- d'incondicionals del nou Règim."

Cal esmentar que bona part de les iniciatives per posar fi a les mancances educatives a les primeres dècades del segle XX a les Pitiüses sorgiren des de la militància política i, molt especialment, de la maçoneria. Això feu que, quan el franquisme començà la seva persecució a sang i foc, molts ensenyants fossin jutjats (sic) per l'eufèmica acusació d'auxili a la rebel·lió militar i, de forma subsidiària, apartats de la seva professió. Aquest és el cas del mestre Lluís Andreu, republicà i maçó, que impulsà a Formentera el "Centro Instructivo Republicano", una

resposta des de la societat civil a la manca d'infraestructures educatives; Andreu -valencià que deixà Formentera el 1935- fou empresonat i depurat; no fou rehabilitat com a mestre fins el 1951. Una escola de Sant Francesc de Formentera porta -des de 1989- el seu nom.

El buit que deixaren els intel·lectuals eivissencs que el setembre de 1936 partiren camí d'un incert exili fou apaivagat per la incorporació -com a professors d'institut- d'incondicionals del nou Règim. Aquest és el cas de l'escriptor Enrique Fajarnés Cardona -posteriorment policia i membre dels tribunals especials del franquisme- i Marià Villangómez, entusiasta propagandista del nou Estat i oficial de l'Exèrcit en el primer temps del franquisme i que posteriorment s'incorporà al Magisteri -era llicenciat en Dret- i l'exercí a Catalunya i a Sant Miquel de Balansat, alhora que començava a consolidar la seva coneguda, i reconeguda, tasca literària i una metamorfosi ideològica que el

PLAÇA 18.
serigrafia

La millor selecció tèxtil per a promocions en serigrafia

Tel: 971 660 422
Poligon Son Noguera, Lluçmajor www.pl18.com

convertí en referent cultural, després d'haver fracassat en el seu intent de fer carrera política en l'aparell franquista.

La diàspora d'intel·lectuals que es produí a Eivissa i Formentera el setembre de 1936 -i la presència entre els mestres d'entusiastes del nou Estat- féu que la Comissió Depuradora hagués d'esmerçar-se per trobar enemics entre els docents. Una reunió mantinguda el març de 1935 en un cafè -el Pereyra- per a reivindicar davant les autoritats educatives de la República condicions laborals més dignes fou emprada -de forma paradoxal- per a la Comissió Depuradora per acusar diversos mestres de militància esquerrana. Els promotors d'aquella reunió -com Joan Antoni Palerm- ja eren a l'exili.

Una de les mestres acusades d'assistir el març de 1935 a la reunió del Pereyra -Emma Gallego Caparrós- es defensà davant la Comissió Depuradora amb certificats eclesiàstics de la seva religiositat i assegurant que -encara durant la "dominació roja"- ja confeccionava camises per als falangistes. El fet que el setembre de 1936, amb el seu marit -el professor d'institut Emilio Cifre Ferrer- Emma Gallego abandonés Eivissa feia caure sobre ella tot el pes de la repressió.

Val a dir que moltes de les dades acusadores que manejava la Comissió Depuradora feien referència a fets esdevinguts durant el govern de la República. Aquesta circumstància -comuna a altres òrgans de repressió- palesa el continuum existent en l'aparell policíac -primordialment la Guàrdia Civil-, que ja en temps de normalitat constitucional acumulava dades sobre participació en reunions polítiques i aventurava el sentit dels vots dels ciutadans, a més de

manejar informació sobre el compliment de les obligacions religioses catòliques i aspectes de la vida estrictament privada.

**"La manca d'un
enemic clar i definit
entre els docents
eivissencs féu que el
franquisme cerqués
adversaris entre
els funcionaris
que romangueren a
l'illa."**

Així, la Comissió acusà la mestra Rosa Domingo Fernández de ser comunista, antireligiosa; a Fernando Company Ribera de ser membre d'"Izquierda Republicana"; a Joaquina Llorens Casamajó -mestra de Sant Rafel de Forca- de votar el Front Popular i parlar públicament en favor del ministre d'Educació, Marcel·lí Domingo. La mà de l'Església es palesa en el fet

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

que en tots els casos les acusacions de tipus polític es veuen acompanyades d'altres referides a l'antireligiositat o als pals a la roda perquè els infants aprengueren el catecisme. A l'Eivissa d'aquells moments és cabdal la figura del bisbe Antoni Cardona Riera, un dels elements més radicals dins la reaccionària cúpula de l'Església espanyola.

La manca d'un enemic clar i definit entre els docents eivissencs féu que el franquisme cerqués adversaris entre els funcionaris que romangueren a l'illa. Aquest és el cas de Manuel Sorà Boned, director de l'institut en començar la contesa i que esdevindria cappare del Règim. Sorà fou qualificat per la policia franquista de sospitós; tot i no ser mai víctima de la repressió com a docent, aquesta és la referència a Sorà en un informe policíac: "Al iniciarse el Glorioso Movimiento no se sabe se manifestó en contra de él. Durante el dominio marxista, le quitaron los rojos el cargo de director del referido Instituto, dándoselo al extremista apellidado Medina, habiéndose venido rumoreando reservadamente si el señor Sorà escribió al Medina un documento con carácter oficial o una carta particular en la que le participaba su adhesión a los marxistas, recordándole a la vez su acreditado republicanismo. Después de la liberación de la isla ha venido demostrando entusiasmo para la Causa, más su adhesión se la considera siempre dudosa".

La desfeta social i el desert intel·lectual en el qual quedaren convertides les Pitiüses després de la contesa es reflectí en el col·lectiu de docents. Com en el conjunt de la societat, no es produí una represa cap a la normalitat fins a les acaballes del Règim de la grisor. ■

Els tribunals depuradors del magisterí

Jaume Serra i Barceló

Dia 19 de juliol de 1936 caigué en plenes vacances estiuenques. La majoria d'escoles estaven tancades i molts dels mestres eren fora del municipi on es trobaven destinats; altres havien vingut de viatge, ja que Mallorca era -també entre els mestres- un lloc idíl·lic per passar la lluna de mel. Altres, pocs, s'havien embarcat cap a Barcelona per participar en l'Olimpíada Popular. Els primers dies, d'estupor, molta de gent sols cregué que es tractava d'una "asonada" com les del segle anterior i pocs se'n temeren de la catàstrofe que els venia al damunt. Per si hi mancassin els problemes, era recent la polèmica encetada en els diaris sobre el Manifest dels Catalans i la Resposta al Missatge que tants de docents havien signat. Polèmica que s'elevava a la categoria de traïció a la pàtria de la mà dels germans Vilallonga.

A partir d'aquí, i especialment a les Balears, els esdeveniments es precipitaren. Mallorca quedà en mans dels sublevats. Menorca en mans de la República i Eivissa passà per unes setmanes republicanes, per acabar novament franquista. I tot això abans de l'inici del nou curs escolar. Però, per damunt de tot, predominava l'aïllament. En els primers moments, calia donar un cert aire de normalitat i, en aquest context, l'inici de les classes era una fita cabdal. Però una cosa eren les voluntats polítiques i altra les diferents realitats. A cap de les illes -amb les diverses situacions que imperaven- va ser possible.

A més de la guerra, que tan present s'havia fet a les illes durant el mes d'agost, hi havia altres problemes. Molts d'edificis escolars

havien estat militaritzats; els i les mestres es trobaven repartits per tot arreu; a Mallorca, hi havia mestres d'altres províncies que es trobaven de vacances i, ja en el mes de setembre, n'arribaren alguns de fugitius des de la zona republicana. Va ser en aquest context que la revista *Aquí estamos* òrgan de la Falange, va publicar en un dels seus primers números un article prou rellevant sobre la necessitat de depurar el Magisteri Nacional. Aquesta demanda no era extraordinària, ja que des del Govern de Burgos aviat es donaren les normes per realitzar aquesta tasca.

Emperò a Mallorca (i s'ha de parlar pel moment de Mallorca a causa de la situació de les altres illes), les circumstàncies es varen precipitar. Ja el dia 1 de setembre de 1936, l'inspector en cap Joan Capó aconseguí del governador la publicació d'una circular per organitzar el nou curs. Entre les seves disposicions s'establí: *Los maestros nacionales de esta isla comunicarán a la Jefatura de la Inspección su situación Legal y patentizarán su entusiasmo e incondicional adhesión al movimiento de salvación de España, reiterando ante la misma y por escrito la promesa que en su día elevaron ante la Comandancia Militar de esta provincia.* Per poder confirmar que aquesta adhesió era certa, i, a més a més, per tenir informació sobre les diferents actuacions dels mestres des de 1934, s'establí que: *A estas declaraciones se unirán los informes que se estimen convenientes de las autoridades y personas de solvencia moral las cuales no deben negarse a decir la verdad para poder realizar esta obra de depuración de un cuerpo*

que tan delicada misión debe cumplir.

D'aquesta manera, a través d'una simple circular i una ordre governativa, es va posar en funcionament tot el procés depurador del magisteri nacional i dels estudiants de magisteri. En aquest sentit, s'ha de fer una clarificació. Varen ser depurats tots els mestres, ja això suposava separar (com a la paràbola evangèlica) els bons dels dolents. Però sols una part se'n varen veren ferits, encara que tots varen ser perjudicats. El primer tribunal depurador va ser presidit, per tant, per l'Inspector en Cap, Joan Capó i una sèrie d'auxiliars. Paral·lelament, i encara que és un gran desconegut, en funcionà un altre a l'Eivissa "alliberada".

"De fet, es donava per suposat que qualsevol mestre, en principi era culpable o, almenys, sospitós de connivència amb la República."

Aquest tribunal funcionà d'una manera efectiva i ben estructurada, encara que molt poc temps. La base de les seves actuacions eren les pròpies declaracions personals, que es complementaven amb altres. A tal efecte es feren una sèrie de fitxes-informe de les quals se'n conserven una bona partida:

· "FITXA DE COLOR CREMA: Declaració jurada del mestre que no havia estat afiliat a cap partit vinculat al Front Popular o a l'Asociación de Trabajadores de la Enseñanza. En cas que no pogués

jurar això, se li permetia justificar-se en el dors.

· "FITXA DE COLOR VERD: Informe del batle del municipi on estava l'escola.

· "FITXA DE COLOR ROSA: Informe de la Guàrdia Civil.

Tot plegat indica que aquesta comissió depuradora tenia com a principal objectiu salvar la major quantitat possible de mestres, fent poc cas a les denúncies alienes, especialment si eren anònimes. D'aquesta manera, ja a finals del mes de desembre es publicaren les primeres llistes dels mestres declarats aptes per la comissió. Emperò, aviat el propi Joan Capó cauria depurat, tant per les lluites internes que des de feia temps hi havia a la pròpia inspecció com per la "*voràgine*" del temps. Cal no oblidar que havia estat un dels signants del Missatge i un ferm impulsor del català a les escoles.

Entre el novembre de 1936 i el febrer de 1937 se promulgaren les disposicions més importants per part del Govern de Burgos que regirien tot el procés depurador. El tribunal C, encarregat del Magisteri, es creà dia 8 de novembre i havia de funcionar a l'Institut Ramon Llull, presidit per B. Bosch, prevere, designat catedràtic de llatí i elevat a la categoria de director per l'administració sublevada. Estava integrada per:

· PRESIDENT: Bartomeu Bosch Sansó, director de l'Institut Nacional de Segona Ensenyança i catedràtic de llatí.

· VOCAL I SECRETARI: Luis María Mestras Martí, inspector en cap de la província.

· VOCAL: José Ramis de

Ayreflor y Rosselló, president de l'Associació Catòlica de Pares de Família.

· VOCAL: Rafael Isasi Ransomé, coronel de l'exèrcit.

· VOCAL: Antoni Villalonga i Villalonga.

Aquest tribunal ja actuà amb un vertader esperit inquisitorial. De fet, es donava per suposat que qualsevol mestre, en principi era culpable o, almenys, sospitós de connivència amb la República. Es partia d'un clar antecedent, el deute de gratitud que tenia el magisteri envers el ministre Marcelino Domingo que els havia dignificat i augmentat el sou. Alguns foren acusats d'haver-lo alabat, fins i tot docents d'ideologia clarament dretana. Aquests es defensaren dient que s'haguessin estimat més que hagués existit un Marcelino Domingo de dretes, però que no podien anar en contra d'unes mesures que tant els havien afavorit.

En una època en què les forces vives d'una població eren el batle, el cap de la Guàrdia Civil, el capellà, el mestre i el metge o l'apotecari no es podia tolerar que un d'ells pretengués canviar l'equilibri de forces socials i polítiques d'una determinada població. Especialment si s'era l'encarregat d'educar les noves generacions. En aquest sentit, és prou rellevant que a alguns mestres d'Eivissa i Formentera, d'ideologia clarament republicana, es culpabilitzà als seus mestres que, des de petits, els havien pervertit. Existeix, endemés, una altra trajectòria general del tribunal depurador de Mallorca: comprenien millor (encara que no perdonaven) un mestre esquerrà que un proper a la seva ideologia amb algunes

vel·leïtats, com per exemple el *regionalismo mal entendido*.

D'aquesta manera, i adaptant a la realitat de les Illes, el tribunal qualificà els mestres d'acord amb diverses categories. Aquest tribunal ja va fer cas a les denúncies anònimes i als informes esbiaixats i parcials. Un sol informe negatiu o una sola denúncia podien tirar en terra tots els avals i informes favorables que pogués presentar un docent. Les principals acusacions foren:

1. Haver estat afiliat a partits republicans o a sindicats de classe, especialment a la FETE.

2. Haver mantingut postures properes al catalanisme.

3. Haver tengut una conducta religiosa dubitativa o poc intensa.

4. Haver mantingut una conducta moral contrària al catolicisme.

5. Haver desenvolupat un ensenyament qualificat com a dissolvent.

En bona lògica, tots els mestres afiliats a partits esquerrans o a sindicats varen ser depurats. El problema era que la majoria d'aquests mestres eren ja empresonats i jutjats per un tribunal militar. Alguns fins i tot assassinats com l'inspector Fernando Leal o el mestre d'Inca Jaume Canals. D'aquí l'aberració jurídica que, per un mateix "delicte", es jutjà una persona diverses vegades. Emperò no n'hi havia prou amb estar afiliat: acudir a cafès republicans, tenir-ne amics, discutir de política malgrat fos en privat, ... eren motius suficients per ser acusats d'ideologia esquerrana.

En aquest sentit, el denominat

Afer dels Catalans va ser determinant. Uns dies abans de l'esclafit de la Guerra, un grup d'intel·lectuals havia signat la resposta a un Manifest que s'havia tramès des de Catalunya. Després del 19 de juliol, molts dels que havien signat es tornaren a reunir per redactar un nou escrit en contra del separatisme català i adherint-se al *Glorioso Movimiento*. Part dels signataris eren mestres de la colla de l'inspector Joan Capó que havia introduït el regionalisme a l'escola primària. Les llistes eren públiques i bona part dels signants varen ser empresonats, especialment els mestres. D'altra part, alguns catalans que es trobaven de vacances a Mallorca es reuniren per adherir-se col·lectivament al *Glorioso Movimiento* i demostrar el seu rebuig respecte dels afers de Barcelona.

"L'acusació de catalanisme i separatisme va ser una de les principals que hagué de patir l'inspector Joan Capó."

En relació al catalanisme, diversos mestres varen ser depurats. Va ser un dels càrrecs principals que s'esgrimiren contra Llorenç Maria Duran, el qual va ser separat del servici. D'altres, com Miquel Deyà i Palerm, persona ben coneguda per la seva religiositat, no va ser castigat, però hagué de patir persecucions i problemes per haver demostrat la seva ideologia envers la llengua i la cultura. L'acusació de catalanisme i separatisme va ser una de les principals que hagué de patir l'inspector Joan Capó. Malgrat les seves actuacions en els inicis de la Guerra, va

ser jutjat per un tribunal militar i acabà els seus dies desterrat a la península. De fet, el tribunal depurador mallorquí sovint recomanà que els mestres amb vel·leïtats catalanistes, encara que no fossin castigats, es veiessin traslladats a províncies castellanoparlants.

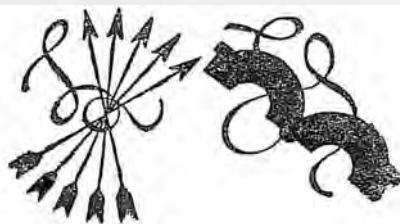
Una altra de les acusacions més greus que es podia fer contra un mestre, era el conjunt de les relacionades amb el seu comportament religiós. Aquí val la pena esmentar que es consideraren delictives totes les accions realitzades des de 1934. Això implicava que el compliment de la legalitat vigent, com va ser la retirada dels símbols religiosos, la prohibició de l'ensenyament del catecisme o la coeducació, era qualificat com a un fet delictiu. Tant i més, si els mestres havien manifestat postures anticlericals. Fonamentant-se en aquest principi, el president del Tribunal depurador, B. Bosch, demanà l'expedient disciplinari que s'havia obert en contra de la seva germana, mestra de Santa Margalida, per haver-se oposat a les mesures de la República, haver boicotejat qualsevol acte que implicàs el laïcisme i haver-se enfrontat amb les altres mestres. Aquest expedient de càstig, en un principi, serví per premiar-la i acusar a tots aquells que havien testificat en contra seva.

El tema anava molt més enfora, ja que es considerava que un mestre que, en la seva vida

privada no seguís la moral catòlica, era, per força, d'ideologia esquerrana. Així, es podia acusar una mestra per pujar sola a cotxes d'homes; es podia acusar una parella d'haver-se casat només civilment; ... Se podia arribar a extrems veritablement ridículs, encara que tràgics. Per exemple, es va treure fora de l'escalafó una mestra rural per haver-la violada un home casat.

El problema dels mestres era la seva possibilitat d'influir en el pensament dels seus alumnes, tant a les classes com servint de model. Era l'acusació genèrica d'una ensenyança dissolvent. Aquells que defensaven la coeducació, que ensenyaven cançons polítiques o reivindicatives, que postulaven els models de la *Institución Libre de Enseñanza*, ... eren tenguets per contaminants perillosos de la societat. Tant i més si veritablement havien realitzat una tasca d'adoctrinament i havien suscitat un esperit crític i autònom en els seus alumnes.

A Mallorca, el procés de depuració s'inicià ja a l'any 1936. A Menorca, hi va haver una depuració republicana molt més suau i després, el 1939, la franquista. A Eivissa, el tema va ser molt més complex. Una primera depuració republicana, va anar seguida de la franquista de 1936, amb successives onades, quan s'ocuparen Barcelona i València. D'aquesta manera, el procés depurador durà oficialment des de 1936 fins el 1942; però molts de mestres que havien estat declarats aptes pel Govern de Burgos es varen veure perseguits i espiats tota la dècada dels 40 i dels 50. No va ser fins a partir de 1971 quan molts dels depurats varen aconseguir que es revisassin les seves causes, es veiessin reconeguts els seus drets i, fins i tot, n'hi hagué de rehabilitats. ■

El jou i les fletxes, símbols de la Falange. (Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)

Gonçal Castelló: un mestre republicà a Mallorca

Miquel López Crespí

Recordava els anys cinquanta. En els replecs més llunyans de la meua memòria, el nom de Gonçal Castelló em retorna, des de la distància, lligat a les amagades converses de postguerra entre el meu pare, l'alferes republicà Paulino López Sánchez, i el meu oncle José. He escrit en diverses ocasions sobre l'arribada a Mallorca, presoner dels feixistes, del meu pare. I del "Batallón de Trabajadores 151" on romangué a la força uns anys.

Però qui és, per a la història, per a la literatura catalana contemporània, per a nosaltres mateixos, Gonçal Castelló, l'escriptor mort a Barcelona el primer de febrer d'enguany?

Just iniciada la guerra civil, el general republicà Martínez Monge nomena Gonçal Castelló cap provisional de la 22 Brigada fins que s'incorporà a l'Estat Major de la unitat el mític Francisco Galán (germà d'aquell heroi de la sublevació republicana de Jaca: Fermín Galán).

L'oncle José López pertanyia, igualment que Gonçal Castelló, a l'Estat Major; era el responsable de transmissions. Els oficials i soldats que s'encarregaven d'aquesta feina tan difícil eren els que havien de garantir (i garantiren durant els tres anys que durà la guerra!) que les ordres dels caps arribassin de seguida a primera línia del front o als indrets de rereguarda on hi havia les unitats de reserva (o d'intendència i infermeria).

Però no avancem esdeveniments. Gonçal Dionis Castelló i Gómez-Trevijano va néixer a Gandia (comarca de la Safor), el

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

nou d'octubre de l'any 1912. La seva família paterna era originària de l'Alqueria de la Comtessa, i la materna d'Alberite (La Rioja, Castella). El web de l'AELC dedicat a aquest escriptor valencià ens informa que "va cursar els estudis primaris a València, a un col·legi dels 'Hermanos Maristas', va fer el batxillerat a un Institut de Segon Ensenyament ubicat al casalot de Sant Pau, on havia ingressat l'any 1924, i obtingué pel pla d'estudis Callejo, el títol de batxiller elemental i després el de batxiller universitari (lletres)".

Ja de ben jove va participar activament en el moviment estudiantil contra la dictadura primoriverista. Coneix el mallorquí Sbert quan aquest és un jove estudiant i, de seguida, s'apropa a la FUE, que és l'organització d'estudiants que lluita més activament contra la dictadura del general Miguel Primo de Rivera. Posteriorment estudia Dret i Filosofia i Lletres en la Universitat

de València, fa uns cursos de francès i és destinat a l'institut de Cervera del Río Alhama (La Rioja) i, després, el curs 1934-35, al de Felanitx (Mallorca).

A Mallorca estableix contacte amb els sectors republicans i socialistes del moment. És amic íntim del professor de dibuix Joan Pla Balbastre i de la mestra Josefa García Martínez (companya de l'anterior). Recordem que ambdós són els pares de l'escriptor, periodista i pintor Joan Pla.

Gonçal Castelló intimà igualment amb el polític, pedagog i científic Andreu Crespí Salom, històric membre del comitè de l'organització socialista de Palma i de l'executiva de la Federació Socialista Balear. Andreu Crespí fou secretari d'aquesta Federació des de 1932 fins a desembre del 1933. Fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma el juny de 1932, i, posteriorment, va ser nomenat tinent de batle.

Quan es produí l'aixecament feixista, Andreu Crespí va ser detingut, igualment que Joan Pla Balbastre, i condemnat a trenta anys de presó. Finalment, va ser desterrat a Alzira (Ribera Alta) i inhabilitat per a l'ensenyament públic. En el fons és la mateixa sort, més o manco, que patí Joan Pla Balbastre. Aquest darrer, empresonat a Can Mir, ens ha deixat els dibuixos més impressionants i esfereïdors dels presoners d'esquerra mallorquins detinguts en aquest tèntric recinte i en altres llocs d'internament. Un document únic de la memòria gràfica del nostre poble.

"Amb el meu valencià se m'entenia a Felanitx i això em va fer adonar de l'existència d'una visió més ampla de la llengua."

Gonçal Castelló recordava en la seva darrera entrevista, publicada a la Revista del Centre de Lectura de Reus (número 4, tercer trimestre de 2002) els seus amics mallorquins quan deia: "Parlava valencià [en els anys trenta]. Havia llegit revistes catalanes. Però mai no me'l van ensenyar a escriure. En ser nomenat professor de francès de l'institut de Felanitx el 1934 em vaig trobar amb una situació molt especial. A Gandia parlava en valencià amb mon pare i amb la gent. Ma mare era castellana. Amb el meu valencià se m'entenia a Felanitx i això em va fer adonar de l'existència d'una visió més ampla de la llengua. Vaig tenir la gran sort de trobar-me a Felanitx un professor de química, Andreu Crespí. Era del Partit Socialista i em va fer de professor de catalanisme. Em va parlar per primera vegada de

l'Alguer. L'any que vaig estar a Felanitx mai no vaig parlar en castellà. A Felanitx, en aquell moment, no parlava en castellà ningú. Era una illa catalana. Sense adornar-me'n vaig començar a parlar salat".

En l'entrevista que li vaig fer per a la revista El Mirall de l'OCB (número 70 de l'any 1994), l'escriptor també recordava de forma emocionada els seus amics mallorquins. Em digué: "L'any 1934-35 vaig viure a Mallorca, a Felanitx, on vaig fer un bon grapat d'amics. Junts fundàrem el "Centre d'Esquerres". Molts d'ells varen ser afusellats per la brutalitat franquista. Recorde carinyosament el meu bon amic, fa pocs anys mort, Andreu Crespí, el qual fou el meu mestre en catalanisme. Jo, que vaig arribar parlant el meu valencià, a les poques setmanes ja salava, i Crespí em va fer adonar de la unitat del que en deia "la Catalunya gran", avui entès com Països Catalans".

Gonçal Castelló, que treballava a l'institut de Felanitx al costat de Joan Pla, havia deixat Mallorca

mesos abans de l'aixecament. Volia anar a Madrid on tenia molts bons companys de les Joventuts Comunistes. Aquestes circumstàncies segurament li salvaren la vida, ja que era prou coneguda la seva filiació esquerrana.

Fent el primer curs de la carrera de dret (1930-31), s'havia afiliat a les Joventuts Comunistes. Revolucionari per excel·lència, ja formava part del grup d'esquerrans valencians que, amb un camió, havien d'ajudar els militars sublevats contra la monarquia a Jaca fent costat a Fermín Galán i García Hernández. Problemes de darrer moment amb el transport impediren el viatge dels joves valencians.

El 18 de juliol l'agafa a Madrid i, amb els seus companys de partit, surt amb els primers camions cap al front de Somosierra, on té lloc el seu "baptisme de foc" en la lluita contra el feixisme.

Un any abans, per indicació del seu amic Josep Renau, visita Louis Aragon a París i col·labora directament en la fundació de la Unió d'Escriptors i Artistes Proletaris (UEAP); forma part dels escriptors

IMPRESA
Gráfima

OFFSET - IMPRESSIÓ DIGITAL

Pasaje Ca'n Curt, 22 • 07005 Palma de Mallorca
Tel. 971 24 27 58 • E-mail: imprentagrafima@telefonica.net

que editen la revista mensual "Nueva Cultura".

A indicació de José Antonio Uribe, diputat del PCE, Gonçal Castelló torna a València i actua de sotsdelegat de milícies en el Comitè Executiu Popular. Organitza la 22 brigada Mixta, de la qual és cap el mític Francisco Galán (de les gestes del qual tant em parlà l'oncle José durant anys i més anys).

Marxa al front de Terol (vegeu el llibre *La guerra en Valencia y en el frente de Teruel*, de Carles Llorens), on combat durant el que resta de l'any 1936 i tot el 1937.

Són els anys en els quals lluita al costat del meu oncle José López Sánchez, a la 22 Brigada Mixta, en el mateix Estat Major de la Brigada. Carles Llorens descriu a la menuda tots aquests mesos d'abans i de després de la conquesta de Terol. En les converses a sa Pobla, al costat de la foganya, en l'obscura postguerra dels anys cinquanta, sense saber jo encara quasi res de la guerra, record els noms de les poblacions on va lluitar o romandre la 22 Brigada Mixta. Ara mateix, prop de cinquanta anys després, encara em tornen a la memòria els noms de Mora de Rubielos, Sarrión, la Sierra de Javalambre, Ademús, Santa Cruz de Moya, Ares d'Alpont, Titaigues, Las Navas, Sierra de Toro, Manzanera, Arcos de las Salinas, Torrijas, Puebla de Valverde, Valbona... En la batalla de Terol, i per mèrits de guerra, Gonçal Castelló obtingué el grau de major (comandante) de l'exèrcit de la República.

Posteriorment a la caiguda de Terol en mans dels feixistes, Gonçal Castelló participa en un curs d'oficials d'Estat Major, i en finalitzar el nomenaren Cap d'Estat Major de la divisió 54 del Cos de

l'Exèrcit on va intervenir en la defensa final de València.

Acabat el conflicte bèl·lic, passa pel camp de presoners d'Albatera i després és reclòs sis anys a la Model de València. Quan surt, el "Tribunal especial de delitos de la Masoneria y el Comunismo" el desterra a Madrid. Al cap de deu anys, obté permís per a exercir la professió d'advocat-procurador judicial. Treballa en el despatx de l'advocat Antoni Pedrol Rius.

El general Francisco Franco. (Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.)

A Madrid, amb un grup de gent dels Països Catalans, organitza la "Colla Tirant lo Blanc", que serveix per a reunir els residents catalans. Entre els membres fixos i els passavolants hi havia gent com Josep Melià, Francesc de P. Burguera, Julià Garcia Candau, Clemente, Ricard Blasco, Ramon Pi, Carandell, Fuster, els pintors Genovès i Zamorano, i molts d'altres. La "Colla Tirant lo Blanc", de la qual Gonçal Castelló va ser nomenat "Gran Manifasser", rebia visites d'intel·lectuals de tots els Països Catalans.

Col·labora, sempre en català, a diverses publicacions del País

Valencià i del Principat: Ciudad i Tossal, de Gandia; Primera Pàgina, d'Alacant; Tele-Estel, Mundo Diario i, durant sis anys, Canigó, del Principat. Primer signa amb el pseudònim "Diafebus" i després ja amb el seu propi. També havia estat col·laborador d'*El Temps*, de la ciutat de València, i d'*El Llamp* i l'*Avui*, de Barcelona.

Assabentada de la mort de Gonçal Castelló i recordant aquells anys de col·laboració a la revista Canigó, Isabel-Clara Simó, que havia estat la directora de la publicació, recordava l'escriptor de Gandia amb aquestes sentides paraules publicades al diari *Avui* (3-III-03): "Hi ha tres aspectes de Gonçal Castelló que ens el fan un home molt més il·lustre que molts dels qui reben afalacs continus, molt més il·lustre que els qui, apuntant-se al carro dels poderosos, ocupen tantes pàgines a la premsa, molt més il·lustre que els qui escriuen el que convé, que mai són incòmodes per a ningú i que són mirats des del confortable punt de vista que dóna la literatura d'evasió -per cert, la immensa majoria de la literatura que es publica aquí i arreu-; doncs aquests tres aspectes són: en primer lloc, el d'escriptor, sobretot el memorialista, i una de les obres del qual crec que roman insuperada: *Sumaríssim d'urgència*, i el de periodista, car va ser articulista des de la seva més tendra joventut, a més de fundador de *Gorg*; en segon lloc, el de lluitador, primer en càrrecs de responsabilitat durant la guerra incivil, sumant-hi també la seva incansable activitat política i la seva participació en qualsevol empresa que significués la llibertat i la independència (perdoneu per la redundància); i en tercer lloc, el d'advocat, un advocat que es va mullar sempre; a ser, com a procurador als tribunals, un

defensor de tots els detinguts. (...) Només per aquest motiu, ja mereix la gratitud de tots aquells que, com a lluitadors contra el franquisme, el van necessitar i el van trobar sempre".

"...l'obra de Gonçal Castelló és una de les més importants aportacions a la memòria col·lectiva de la nació catalana."

Com explicàvem una mica més amunt, el 1970 col·labora a la revista Gorg, de València, i quan aquesta desapareix per ordre del Ministeri d'Informació s'encarrega durant dos anys de la mateixa publicació, ara sota el nom d'*Els quaderns de Gorg*.

L'any 1973 publica un recull d'articles aplegats en volum amb el títol de *Viure a Madrid*. Aquest és el seu primer llibre i després el

segueixen un altre recull el 1977, sota el títol *Dia a dia* des dels Països Catalans, publicat per Edicions de La Magrana. El 1979 edita *Sumaríssim d'urgència*, que narra els horrors i les humiliacions de la repressió franquista al País Valencià. En un concurs de contes de la mateixa editorial guanya un premi amb *Sopar de roders*; en el "Conte del Diumenge", l'any 1981, apareix el seu titulat i tant que volava!; i el 1982 guanya el Premi "Jaume Roig" amb la novel·la *La clau del temps*.

Fora dels contes, que tenen un contingut social i humà molt notables, la seva obra abasta la història i evolució de la ciutat de València, dels anys 1930 al 1945, qüestió cabdal i important poc divulgada. L'objectiu de la novel·lística de Gonçal Castelló és intentar salvar de l'oblit fets cabdals de la història del País Valencià que intencionadament han estat silenciats. En resum, l'obra de Gonçal Castelló és una de les més importants aportacions a la memòria col·lectiva de la nació

catalana. Recordem que l'autor de la trilogia que formen *La clau del temps*, *Sumaríssim d'urgència* i *València dins la tempesta* va viure intensament, participant activament en tots els moviments revolucionaris del moment, la dècada de 1930-40, una de les més convulses i interessants tant de la nostra nació com de l'Estat Espanyol. Com s'ha escrit en la presentació de València dins la tempesta: "L'any 31 s'encetava amb la República Espanyola un procés revolucionari que arrossegà una generació, la qual va ser protagonista d'uns fets considerats com a fites cabdals en l'epopeia d'un poble que lluitava per la llibertat. La guerra del 36-39 va ser l'esclat final d'una successió d'esdeveniments que anaven congriant-se cap a un esdeveniment tràgic. El País Valencià no quedà al marge d'aquesta catàstrofe ni restà allunyat del remolí de les aigües de la subversió reaccionària. L'autor d'aquesta peripècia històrica, en fa una novel·la-crònica, una aportació a la memòria col·lectiva". ■

Casa Pomar Flores

**PAPERS PINTATS I PINTURES
ARTICLES PER A ARTISTES
VASES I MOTLLURES**

SANT MIQUEL, 77

07002 Palma

Telèfon 971 72 14 83

Fax 971 71 93 12

www.casapomarflores.com

P Av. Comte Sallent
1 hora gratis

María Ferragut Gabilondo, una mestra avançada al seu temps

Joan Lladonet i Escales

Maria Ferragut va néixer a Alcúdia. El seu avi era metge i havia estudiat medicina a la universitat de Montpeller, a Occitània. Exercí a Alcúdia i va convertir ca seva en l'hospital del poble. El germà del padrí era el rector d'Alcúdia que es va encarregar de reconstruir una part de l'església que havia caigut. Ella va ser una mestra compromesa amb la seva tasca educativa, aviat va saber que en lloc d'amollar discursos i peroracions per avorrir els infants dins les aules, els havia d'ajudar a aprendre a partir de la vida, a partir de les seves experiències i va posar en marxa una escola activa, una escola on l'alumnat aprendria a aprendre, aprendria a fer, aprendria fent. Aquesta mestra que va rebre una formació permanent i que va viatjar per millorar els seus sistemes pedagògics, sempre ha estat recordada pels qui varen ser alumnes seus. També el seu tipus d'ensenyament va ser el preferit del poble de Deià, que canviava les seves filles de l'escola de les monges cap a l'escola pública, fet que probablement després seria una de les principals causes perquè a començaments de la revolta franquista, fos depurada i empresonada. Per aclarir alguns fets de la vida d'aquesta mestra, ens hem posat en contacte amb la seva filla, Carme Ferragut, la qual ens ha rebut molt amablement i ens ha ajudat a conèixer una mestra excepcional.

- On i quan va fer els seus estudis i la carrera de Magisteri?

- Va estudiar a València, interna a les escolàpies i va fer la carrer a la universitat de València, encara que després va ampliar estudis a Madrid i a París.

- Quins estudis va ampliar a Madrid i a París?

- A Madrid va assistir a cursets a l'"Instituto-Escuela"¹. Com a exemple podem dir que va assistir a un curset impartit per Madame Curie i a París va fer estudis durant dos anys i va tenir una beca sobre els sordmuts i els qui patien deficiències mentals.

"...allà aprenien anant d'excursió, pintant paisatges al natural, i fabricant seda a partir dels cucs corresponents."

- Practicava algun sistema pedagògic innovador?

- Per fer el contrast amb la manera d'ensenyar d'avui, es podria dir que l'alumnat no havia de comprar llibres, que hi havia molts llibres a la classe, i que a partir de les experiències de la vida real i de les explicacions de la mestra, les alumnes aprenien a pensar, a escriure i a llegir. Sempre procurava que estiguessin en contacte amb la natura i amb les coses reals sobre les quals s'explicava alguna cosa. Practicaven la jardineria, treballs manuals, pintaven, etc. Ella havia de fer una gran preparació perquè totes les activitats estiguessin a punt. Era una persona molt entregada a la seva feina.

Carme Ferragut, la filla de Maria, ens va atendre i ens va contestar amb molta amabilitat.

- A quins llocs va fer feina?

- Ella tot d'una que va haver acabada la carrera de Magisteri, va fer oposicions que va guanyar amb un dels primers llocs i la varen destinar a Pollença. En aquells moments va ser quan va demanar excedència i va fer la seva ampliació d'estudis a Madrid i a París. Després va fer classes a l'escola unitària de Deià. Ella s'ocupava de les nines i a partir de la bona experiència que va posar en pràctica, moltes persones llevaven les filles de les monges i les duien a l'escola pública, perquè allà aprenien anant d'excursió, pintant paisatges al natural, fabricaven seda a partir dels cucs corresponents. Això li va comportar problemes amb les monges, encara que ella era ben amiga del capellà del poble. Aprenien sempre a partir de l'experimentació, de la vida. La seva idea era que

s'havia d'aprendre de la vida real i que s'havia d'ensenyar a fer de tot. Ella va arribar a Deià abans de la República i com a anècdota s'ha de dir que en el temps que ella ensenyava a Deià, l'escola va rebre una visita d'Alfons XIII.

- Estava afiliada a algun partit? Quines eren les seves idees polítiques?

- No estava afiliada a cap partit ni a cap sindicat i les seves idees generals eren d'una gran obertura al món. Es pot dir que era una persona molt liberal a casa seva, a l'escola i a la vida.

- Va tenir algun càrrec polític?

- No. Després de la transició democràtica, un partit polític d'esquerres li va oferir un càrrec, que ella rebutjà.

"...allà li varen dir que no la podien atendre i que hi anàs un altre dia, així fins a la tercera vegada que hi va anar, que la varen detenir i empresonar."

- Després del 18 de juliol de 1936 va ser acusada de no ser persona addicta al "Movimiento". Qui la va acusar?

- No se sap exactament, encara que ella pensava que havien estat les poques persones del poble que li tenien antipatia, o una persona que es la responsable de moltes morts i de molts empresonaments a Mallorca.

- De què la varen acusar?

- El càrrec que record que li va posar la Comissió depuradora, va ser *"porque se la vio en el autobús leyendo un libro de George Sand, cuya mujer iba vestida de hombre y fumaba puros..."*

- On era ella quan succeïen aquests fets?

- Com que la revolta va succeir en temps de vacances, ella era de viatge, i quan va tornar i li varen comunicar que la cercaven, com que ella tenia la consciència ben tranquil·la que no havia fet res mal fet, es va presentar a la policia o a la guàrdia civil, i allà li varen dir que no la podien atendre i que hi anàs un altre dia, així fins a la tercera vegada que hi va anar, que la varen detenir i empresonar.

- Quina va ser la seva experiència a la presó. Quin temps hi va estar?

- L'experiència va ser molt dolorosa, físicament varen patir molt, per la mala alimentació, l'absència d'higiene i la massificació dins la cel·la, encara que ella estigués aparentment molt tranquil·la en saber que no havia fet res mal fet. Va veure com se'n duïen gent que no tornava i va assistir a l'alegria d'una dona que tenia l'indult del seu home en les mans, i que va haver de veure com les seves filles venien a visitar-la vestides de negre perquè havien matat son pare. A la presó hi va estar tres o quatre mesos, i després la varen desposseir de la plaça i la varen desterrar de Mallorca.

- Què va fer després?

- Se'n va anar a València i es va dedicar als sordmuts i als deficients psíquics a una escola privada. Va poder reingressar a l'escola pública abans de la mort de Franco per una amnistia que hi va haver, però no va poder tornar a exercir a Mallorca. No va rebre cap compensació econòmica pel mal que se li havia fet.

- Quins fets, idees, consells, etc. voldria que es recordassin de la seva mare?

- Era una dona excepcional i avançada al seu temps, va seguir formant-se tota la vida, no va oblidar mai el que li havia ocorregut, però sempre va mirar endavant. Es pot destacar el gran sentit de la responsabilitat que tenia, el gran valor que donava a la paraula donada, i, per tant, al seu compliment i la importància immensa que donava a tots els valors humans.

(Fotos: M. Antònia Font i proporcionades per Carme Ferragut)

Maria Ferragut Gabilondo, tota una mestra.

1 L'Institut-Escola, va ser creat el 1918, fou un experiment educatiu per al segon ensenyament que va tractar de dur a l'educació oficial els principis pedagògics fonamentals de la Institució Lliure de l'Ensenyament. Una de les moltes característiques innovadores de l'Institut-Escola, a part del cicle únic, va ser la d'acollir entre el seu professorat a estudiants de llicenciatura que aspiraven al magisteri de segon ensenyament amb la funció, tan cara a l'institucionisme, d'aprendre ensenyant. L'experiència de l'Institut-Escola va tenir una doble repercussió de gran importància: en la beneficiosa cadena d'influència que va produir en instituts d'algunes ciutats com Barcelona, Sevilla i València i en la seva projecció en part de la legislació educativa del primer bienni republicà. (Extret i traduït de <http://www.almendron.com/historia/>) ■

Àngel Muerza Esparza, professor de l'escola laica de Ciutadella, víctima de la repressió franquista

Creada la fàbrica de calçat de "Dalt es Penyals" l'any 1926, Pere Josep Pons Menéndez, el seu empresari, juntament amb alguns republicans ciutadellencs, Antoni i Joan Casasnovas Juan (coneguts com els germans Climent), Jordi Bosch "Cuixeta" i Cisco Moll, reanuden una escola que s'havia tancat vers el 1918, després de quatre anys d'activitat, i que s'havia obert amb el nom d'"Agrupación Racionalista de Ciudadela". Es batejà de bell nou amb el nom d'"Escuela Práctica Racionalista". Aquelles persones pagaven mig duro cada mes com a quota.

Per tal de posar fil a l'agulla i ferar caps, tot fent palès el seu objectiu, l'empresari sabater decidí comunicar personalment al bisbe Torres, amic seu, el projecte: "l'Escola" serviria als fills dels seus obrers i dels qui volguessin una educació millor i diferent a la que donaven els col·legis religiosos dels salesians i de les monges. L'escola pública estava mancada de recursos i en finalitzar l'ensenyança primària els escolars no podien accedir a estudis de batxillerat, quan no deixaven l'escola, empesos pels seus pares al treball degut a la precària situació en què es trobaven. El bisbe Torres l'escollí i li donà la seva conformitat, però l'advertí que tindria més problemes que si posava una "casa de barrets". P.J. Pons Menéndez pagava 15 duros cada mes a la parròquia de Sant Francesc per tal que els capellans germans Mascaró poguessin impartir doctrina cristiana als deixebles que volguessin anar-hi.

Un representant de l'empresa de Pons Menéndez a Madrid, el senyor Martín, per encàrrec de l'empresari contractà Àngel Muerza Esparza, llicenciat en filosofia i lletres i mestre, que llavors tenia una vintena d'anys. Era fill d'un porter d'un col·legi religiós de Madrid, el qual, entre els seus mobles, portà a Ciutadella una imatge de la Mare de Déu de mida considerable, la qual cosa sorprengué a molts. Els seus pares es deien Matilde i Pío. Tenien dos fills

profunda. Tenia un tic paregut al que podríem descriure com el de Parkinson, però la seva lletra era preciosa i l'executava en petites empentes. Segons aquest alumne, el mestre era una bona persona.

"...a més d'impartir coneixements, també comprenia la valoració de les institucions que regien la vida d'un poble i la importància de mantenir unes relacions humanes adients..."

L'àguila, símbol del franquisme. (Del llibre *Símbolos de España. Libro escolar de lectura*)

més: Lluís de 17 anys, el qual es casà amb una ciutadellenca, i Carlos, de 14 anys. Àngel Muerza es casà també amb una noia de Ciutadella, Maria Canet i Mora, i no tingueren fills.

Segons Francesc Pons Catchot, fill de l'empresari i que va ser alumne d'Àngel Muerza, diu que aquest era una persona prima, d'estatura mitjana, de faccions correctes, amb un front ample i uns cabells que sovint li queien sobre uns ulls negres de mirada

Ajudaven Àngel en la tasca docent, en Joan Torres Faner, que havia arribat de Cuba i era persona instruïda; el germà Lluís, la seva mare -una persona alta i prima, la qual tenia cura dels pàrvuls i d'ensenyar les primeres lletres a les nenes- i Joan Benejam, que es dedicava als esports.

L'escola era al camí de Sant Nicolau cantonada al carrer República Argentina, en el lloc on ara trobam els jutjats i l'edifici de la policia nacional en construcció. Era una escola mixta. Els al·lots es col·locaven a la banda de l'edifici que donava al camí de Baix i les al·lotes a la banda del camí de Sant Nicolau, però, de fet, estaven junts perquè no els separava cap paret o paravent. Eren uns 60 alumnes, d'entre ells, 10 o 12 al·lotes. Estaven distribuïts per edats i cursos. L'aula era com una petita església, clara i neta.

L'ensenyament d'en Muerza primava els qui tenien més interès en l'estudi i en l'aprenentatge de les matèries. Uns dies determinats aprenien sociologia bàsica. Així explicava què era un Ajuntament, una Cooperativa, la Constitució i feien pràctiques de judicis. Pons Catchot recorda el que practicaren a un alumne que havia apedregat uns escolars dels salesians. El professor va explicar el paper del fiscal i el de l'advocat. Pons Catchot féu d'uixer, assegut a la vora de l'acusat. L'alumne va comprendre la importància que tenia aquella educació, la qual, a més d'impartir coneixements, també comprenia la valoració de les institucions que regien la vida d'un poble i la importància de mantenir unes relacions humanes adients: parlar amb mesura, sense aixecar la veu i sempre amb respecte a l'altre perquè, en primer lloc, calia escoltar-lo.

Àngel Muerza els explicava passatges de la Bíblia, tot tractant de donar una explicació natural o científica en tost dels significats miraculosos que donava

l'Església Catòlica. Els alumnes coneixien, gairebé de memòria, la novel·la *Corazón* d'Edmond d'Amicis, perquè era lectura quotidiana del professor a la classe. Un final de curs regalà a un alumne destacat l'obra *El hombre y el fuego*.

Organitzà una coral i els alumnes recorden, d'entre altres, les cançons *Eres alta y delgada*, *Ya se van los pastores*, *Los cordones que tu me dabas*, *El carbonero*, etc. Hi participaven tots els alumnes. S'organitzaven concursos de treballs manuals; per exemple, realitzaven trençats de paper per fer figures i estels amb tires de diversos colors.

Àngel Muerza, com a mestre, va fer sentir als alumnes la il·lusió de viure, d'estimar l'Escola i la gent. Era l'home idoni per inculcar l'humanisme -conclou l'alumne Pons Catchot.

Després del cop d'estat del general Franco, el 18 de juliol, el qual fracassà i motivà la guerra civil, Menorca va romandre lleial a la República. Muerza s'incorporà a l'exèrcit. Primer fou sergent i a

l'Escola Popular de Guerra de Maó obtingué el títol de tinent. Fou destinat a un destacament de costa, a Mallauí, a la vora de cala Turqueta.

Finalitzada la guerra, fou detingut i empresonat a la fortalesa de la Mola de Maó, on fou processat en un judici sumaríssim d'urgència, amb el número 517, juntament amb Miquel Casanovas Riera, Miquel Caymaris Pons, Honorio Martínez Sampedro i Miquel Vadell Adrover.

A l'acta del judici consta que preguntados por el señor presidente, *unos procesados se ratificaron en sus declaraciones de inocencia, otros admitieron determinados hechos, verdaderamente punibles. Destacó Miguel Caymaris, el que empezó haciendo la señal de la Cruz y dando voces de ¡¡Viva Cristo Rey!! y ¡¡Viva Franco!!*, y también Ángel Muerza que, de una manera teatral, intentó hacer a manera de una defensa.

El defensor dijo que sus defendidos habían obrado bajo los efectos del miedo y obligados por las circunstancias y pidió la pena de 30 años para los que el fiscal había pedido la muerte.

Certament, amb un "defensor" així el fiscal no ho hagués pogut fer millor. Cal tenir present que eren els militars qui el jutjaven i aquests tenien la consigna explícita que calia eliminar el contrari i, en primer lloc, els qui no s'havien adherit al Movimiento, o sigui, als rebels comandats per Franco. Així mateix, havien de ser eliminades les persones que durant la República haguessin estat lleials al règim legal republicà, haguessin ocupat un càrrec o haguessin tingut una responsabilitat, les quals coses provenien, evidentment, de la voluntat popular que s'havia expressat a través d'eleccions democràtiques.

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

Val la pena comentar l'acta del judici sumaríssim pel que fa a l'actitud d'Àngel Muerza. Ell no va admetre cap dels càrrecs que se li imputaven ni va fer cap mena de signe o proclama d'adhesió a Franco o a "Cristo Rey" (una forma recomanada per salvar la vida, que funcionà en el cas anterior). El redactor de l'acta, en dir que "también" va destacar Àngel Muerza, es refereix, sens dubte, al que descriu com "una manera teatral" des del seu punt de vista antagònic al sentir de l'acusat i que no era més que l'efecte de la profunda convicció amb què el mestre assumia l'auto-defensa de les seves idees i de la seva innocència.

O sigui que els vertaders rebels eren els que jutjaven ara els que, ells, en deien rebels perquè no s'havien adherit a la rebel·lió sediciosa. I aquests judicis es practiquen conculcant un principi jurídic fonamental: que no pot existir pena o càstig sense una llei que contempli expressament el delictes comès, com diu el Dret Romà: *nulla pena sine lege*.

En aquests casos es condemnava una persona com autora d'uns fets que, quan es van esdevenir, no estaven compresos ni en el Codi Penal ni en el Codi de Justícia Militar. Contràriament, els rebels, els qui havien donat el cop d'Estat del 18 de juliol del 1936, eren els culpables d'aquell delictes que estava clarament tipificat en les normes esmentades.

Així mateix, en el judici, no es deixà que Àngel Muerza aportàs cap prova ni cap testimoni al seu favor. I per acabar, quelcom també ignominiós que es va donar en aquella paròdia de judici: que el fonament de les acusacions eren els "rumors públics" i així es pot comprovar a la causa:

AVS (Terratinent).- ...*Es de dominio público que ha intervenido en el asesinato de personas de Ciudadela y otros mil hechos que en estos momentos no recuerdo.*

DM (Alcaldia).- ...*Según rumor público (...) acudió al asesinato de cinco personas que murieron en la cuesta de Ferrerías el mes de agosto de 1936, dando la voz de fuego contra las mismas.*

AMC (Cap d'informació de la Falange local).- ...*Según rumores públicos no bien confirmados, parece dirigió el vil asesinato de las cinco primeras víctimas.*

"Les morts s'efectuaren a peu de carretera mentre se simulava una avaria del cotxe que els conduïa."

En relació als esmentats informes, cal dir que el de l'Alcaldia no es podia tenir en compte perquè "según rumor público" no és cap prova vàlida. Tampoc no es podia admetre l'acusació que Àngel havia donat l'ordre de foc en el que seria l'assassinat més conegut de la Guerra Civil a Ciutadella. Perquè no va existir tal ordre. Justament una senyora de Ciutadella, germana d'un d'aquells assassinats i esposa d'un dels que acusà a Àngel Muerza -i, per tant, persona gens sospitosa de tendència esquerrana- fou la narradora, un any després, del fet dramàtic. Les morts s'efectuaren a peu de carretera mentre se simulava una avaria del cotxe que els conduïa. En sortir del cotxe, les víctimes, que s'ho van veure venir, van adoptar postures diverses, lluny d'aquelles morts clàssiques al davant d'una paret o a la tàpia d'un cementiri. Dos restaren impassibles,

asseguts a la cuneta, esperant el tret al clatell. Altres dos tractaren de fugir i foren morts mentre corrien. El cinquè es resistí, lluità, perquè era home fort i robust, i els autors de la seva mort hagueren de ser atesos a la farmàcia de Ferreries immediatament després.

Caldria estudiar totes les causes sumaríssimes per apuntar els mòbils no confessables que conduïren a la mort o a penes duríssimes a tantes i tantes persones. Però, en tot cas, se'm permetrà que apunti dues idees que poden fer entenedora l'acusació a Muerza: va pesar damunt el mestre d'escola el fet que fos una persona aliena, per la seva condició de foraster, a la atapeïda xarxa de la comunitat local (ja se sap, en comunitats petites el nouvingut és sempre sospitós i inquietant), i també per la seva cultura i compromís pedagògic amb els valors de la República en un context en el qual la dreia s'havia anat decantant per un rebuig sistemàtic a la cultura no tradicionalista.

En el judici, Àngel Muerza ho negà tot. Admeté únicament que havia obtingut el grau de tinent durant la contesa a l'Escola Popular de Guerra de Maó, quelcom que, en tot cas, l'honora perquè el seu compromís amb la defensa de les llibertats democràtiques es fa palès.

Fou afusellat a la mateixa fortalesa el 18 de març de 1939 a les 6 hores trenta minuts. Fou enterrat a la fossa comuna del cementiri de Maó. Segons P.J. Pons Menéndez, pres a la Mola en aquells moments, el clergue assistent manifestava cridant pels patis de la presó: *Ha mort un sant!, ha mort un sant!*

Josep A. Pons Roca
(Ciutadella, maig de 2004)

Rosa Roig, o l'esperança esvaïda¹

Francesca Comas Rubí, pedagoga
Maria Isabel Miró, pedagoga

"Quantes vegades, també, els comentaris i judicis espontanis han trencat les explicacions amb la fresca nota juvenívola, que no és pas enemiga de la serietat científica"

Rosa Roig i Soler fou, en el més estricte sentit de la paraula, una mestra de mestres. Educada en els ideals pedagògics i ètics de l'institucionisme, dedicà els millors vint-i-tres anys de la seva vida a formar mestres a la Normal de Balears, convertint-se en un referent d'un temps i uns ideals pedagògics contra els quals el franquisme lluitaria amb acarnissament fins a ensorrar-los.

Mestres com Rosa Roig, que haurien de ser referents encara ara per als qui ens dediquem a l'ensenyança, han estat condemnades a l'oblit durant massa temps. Per aquest motiu creiem necessari parlar-ne aquí, ja que recuperar la seva memòria significa apropar-nos a una pedagogia renovadora de la qual el franquisme va privar no sols als qui patiren la seva repressió, sinó també a tots els que intentem dur a terme avui dia la noble tasca d'educar.

Quan Rosa Roig arribà a Mallorca per ocupar la plaça de professora numerària de la Secció de Lletres (impartí les matèries d'Història i Història de l'Art) de la Normal femenina de Balears tan sols tenia vint-i-tres anys. Era l'any 1913, i per primera vegada la formació de dones mestres no restava en mans de les religioses de la Puresa. La nova Normal femenina es començava a nodrir de joves professores acabades de sortir de la *Escuela de Estudios Superiores del Magisterio* de Madrid, centre de formació de mestres de caire liberal i innegables influències institucionistes. Rosa Roig, nascuda a Marçà (Tarragona) l'any 1890, havia

aconseguit els títols de mestra elemental i superior a les Normals de Barcelona i Saragossa i havia estat alumna de la *Escuela de Estudios Superiores del Magisterio* entre 1910 i 1913. Abans d'iniciar la seva tasca a Mallorca formà part d'un grup de dones mestres que, becades per la JAE, varen viatjar a França, Bèlgica i Suïssa visitant tota casta d'institucions educatives.

"...quan no sabia respondre a alguna pregunta reconeixia la seva ignorància i es comprometia a esbrinar la resposta..."

Els primers anys a la Normal de Balears no foren fàcils per a Rosa. Les seves idees avançades toparen amb una societat molt conservadora, però ben aviat les seves alumnes es deixaren seduir pel seu discurs apassionat, per l'univers de coneixement que aquella jove professora obria davant els seus ulls. I és que Rosa Roig, o dona Rosa, no sols s'esforçà a despertar en l'alumnat la curiositat i l'interès pel passat, sinó que també els oferí, amb l'exemple de les seves classes, innumerables recursos didàctics per ensenyar història i història de l'art als infants.

El seu manifest rebuig als llibres de text -per considerar que a Espanya no n'hi havia d'acceptables i que, a més, eren moralment "excrables, una vergonya nacional", per l'ús lucratiu que els professors en feien d'ells- la portà

Rosa Roig, mestra de mestres.

a emprar fonts molt diverses per a l'ensenyança de la història i la història de l'art. Entre aquestes fonts féu servir, per exemple, obres procedents de les més diverses disciplines -entenia la història com un procés complex on qualsevol manifestació humana podia portar-hi llum- com la geografia, l'arquitectura, o la mitologia; també utilitzava béns patrimonials de la pròpia ciutat de Palma o de la part forana, que li feien portar la dinàmica de les classes fora de l'aula. Melcior Rosselló recorda, encara ara, una excursió al Puig de Randa, que descriu amb aquestes emotives paraules: "Jo record una excursió que férem a Cura, a peu des de Randa, un dia d'hivern (...) A la tarda, a la sala de l'ermita, abans de prendre comiat d'aquelles altures, quina lliçó ens va donar sobre el foll Ramon! Va esser un dia dels que queden marcats a la vida". Per a Rosa degué ser també un dia especial, ja que li inspirà la creació d'un poema dedicat al puig de Randa que publicaria al diari *El Dia* uns

Conferència de Rosa Roig.

dies més tard. Fins i tot, organitzà diversos viatges fora de Mallorca amb les seves alumnes, preparant amb cura els itineraris, que conjugaven visites i activitats educatives.

Dintre de l'aula Rosa Roig donava bona mostra de la seva excel·lent formació pedagògica i didàctica. Les seves lliçons eren apassionants i apassionades, i això sí, sempre molt ben preparades. No intentava oferir la impressió de saber-ho tot, sinó més aviat al contrari, quan no sabia respondre a alguna pregunta reconeixia la seva ignorància i es comprometia a esbrinar la resposta, i com ella mateixa deia: *"D'aquesta manera les alumnes agraeixen la sinceritat i aprenen una lliçó: que la ciència no s'acaba mai i que la professora és solament una guia, una mena de germana major que no tan sols els ensenyava, sinó que també aprenia dia a dia amb elles"*. Utilitzava nombros material didàctic que ella mateixa s'encarregava d'aconseguir, com diapositives, escultures de guix, postals, làmines, etc. Rosa Roig feia fer a

les seves alumnes tota mena d'activitats engrescadores, sempre aprofitant el context més proper, que aconseguien despertar en elles l'interès per la història. Entre aquestes activitats, la que tal vegada tingué més ressò a la Normal de Balears fou l'elaboració d'àlbums d'història de l'art, pràctica que tingué continuïtat a Mallorca, malgrat Rosa Roig ja no hi exercís.

La història que Rosa Roig ensenyà no tindria res a veure amb la que s'oficialitzaria durant el franquisme. Les seves lliçons sobre els reis de la corona d'Aragó, la crítica a "grans personatges" com El Cid, els Reis Catòlics o Napoleó li valgueren una fama no massa recomanable entre certs sectors de la societat illenca, fins al punt que l'arribaren a acusar de mostrar pornografia dins l'aula, perquè havia ensenyat algunes làmines d'escultures gregues -ella sentia una especial admiració per la Grècia clàssica- a les seves alumnes.

Aquell malaurat estiu de 1936, quan l'exèrcit rebel s'aixecà en armes contra la legítima república, Rosa Roig era a Marçà. Ja no

tornaria a Mallorca. Passà la guerra a Catalunya, que es mantingué fidel a la República, treballant a l'Escola Normal de Barcelona, que disposava de places vacants degut a la separació de l'ensenyament d'alguns professors favorables a l'aixecament feixista. Durant aquells anys, Rosa Roig formà part de les comissions depuradores republicanes, fet que li valgué algunes enemistats per a la resta de la seva vida.

"La resta de la història de Rosa Roig és, malauradament, la mateixa que visqueren altres mestres condemnats pel règim a viure un trist exili interior."

Quan Barcelona va caure en mans de l'exèrcit nacional la guerra ja estava perduda. Començà la repressió de la postguerra i Rosa Roig no se'n lliurà. Sol·licità reincorporar-se a la seva plaça de la Normal de Balears, però des de Mallorca li notificaren que havia estat separada de l'ensenyança a l'inici de la Guerra. A partir d'aquí, el camí cap a la seva reincorporació a l'ensenyança seria llarg. Acabada la guerra, la Comissió Depuradora de l'Ensenyament Secundari de Balears tornà a obrir els expedients del professorat que, com Rosa Roig, no eren a Balears quan començà la guerra. Durant els dos anys següents es succeïren les cartes d'acusació i de defensa d'antics companys i alumnes. Sense saber qui l'acusava ni de què, Rosa va haver de cercar testimonis favorables com a descàrrega, i malgrat n'obtingués

bastants -molts companys i amics, a més d'antigues alumnes de la Normal de Balears, signaren defensant-la-, allò més segur és que algunes persones lluitaren amb tots els recursos possibles per ensorrar-la. L'acusaren de roja, d'impartir coneixements perniciosos als seus alumnes, de defensar la República, etc., i no contents amb intentar aconseguir que la separessin definitivament de l'ensenyança, aquests mateixos testimonis que l'acusaven davant la Comissió depuradora de Balears, feren arribar la seva veu al Jutjat Especial de Depuració de Funcionaris Civils de Barcelona, fet que la portaria a ser processada per un tribunal militar, sota acusació de "auxilio a la rebelión militar". S'iniciava un llarg procés judicial que recollí nombrosos testimonis, tant des de Mallorca com des de Catalunya, uns favorables i altres no tant, sobre la ideologia i el comportament de Rosa Roig. Després d'un any de procés, i una sentència favorable a Rosa Roig, el fiscal no afluíxà en el seu intent d'ensorrar-la i va recórrer la sentència, fent que s'iniciés novament el procés judicial. Rosa Roig se'n sortí tant de la depuració administrativa com del procés judicial. Acabà l'any 1941 absoluta de les acusacions que l'havien portat a un consell de guerra, es va poder reincorporar a l'ensenyança, tot i que desterrada a la Normal de Castelló i sense poder demanar trasllat fins que no passessin alguns anys.

La resta de la història de Rosa Roig és, malauradament, la mateixa que visqueren altres mestres condemnats pel règim a viure un trist exili interior. Mai no tornà a ser la que havia estat abans, les seves classes ja no tingueren la força i la passió d'abans. La tristor marcà la seva existència irremeiablement, una existència que encara havia de

Expedient obert a Rosa Roig.

ser més malmenada, ja que pocs anys després de la seva reincorporació, Rosa Roig encara seria acusada i perseguida pel tribunal per a la repressió de la maçoneria i el comunisme, que no la deixaria tranquil·la mai més.

L'any 1951 aconseguí l'esperat trasllat a la Normal femenina de Barcelona, on treballà sota les

ordres d'una directora que, anys enrere, l'havia acusada de roja davant la comissió depuradora i el tribunal militar. El 1960 es jubilà.

Morí nou anys més tard. Havia passat els darrers anys de la seva vida malalta, a Marçà, envoltada de la família. Una de les darreres cartes que escriví mesos abans de la seva mort és el més clar testimoni del desencís i la desesperança de qui, com tants d'altres de la seva generació, havien pensat en algun moment de la seva injusta existència que podien fer canviar el món amb l'arma més poderosa, l'educació:

*"Tu creus que el món civilitzat és cristià de veritat?
Quant costa d'introduir la idea de germanor i de pau entre les col·lectivitats!."*

*Aquest article es deriva d'un treball d'investigació fet per les autores amb anterioritat, publicat l'any 2001. Vegeu: COMAS RUBÍ, F.; MIRO MONTOLIU, M.I. *Rosa Roig, biografia d'una pedagoga*. Palma de Mallorca-Tarragona: Documenta Balear-El Médol, 2001. (Fotos del llibre publicat i cedides per les autores i Documenta Balear)

Informàtica Ciutat

Servei Tècnic
Venda d'Ordinadors
Servei a domicili

iciutat@arrakis.es

TEL: 971 289 898

FAX: 971 451 694

C./ De la Balanguera, 10 baixos
07011 Palma de Mallorca

De les utopies als silencis

L'educació no formal durant la Segona República (1931-1936)

Manel Santana Morro

1.- Introducció

Es prou conegut el dinamisme social, cultural i ideològic que es va produir a l'Estat espanyol en el període de la Segona República. Durant molts d'anys, és a dir, durant la Restauració la Dictadura de Primo de Rivera, els diferents col·lectius socials havien plantejat la necessitat d'engegar reformes àmplies i profundes que permetessin fer front a moltes de les mancances que patien les classes populars: salaris baixos, jornada laboral excessivament llarga, el treball infantil, la manca de salubritat als tallers i fàbriques, la impossibilitat de l'estalvi, les deficiències educatives, les enormes dificultats a l'hora d'accedir a una alimentació adequada a causa dels elevats preus, la situació precària de l'habitatge, etc. Els diferents governs i les institucions dels règims anteriors no havien estat capaços de dur a terme polítiques eficaces que permetessin a amplis sectors accedir a allò més bàsic. D'altra banda, aquests mateixos governs no engegaren mecanismes prou democràtics que permetessin als grups socials més desfavorits fer arribar les seves propostes i les seves reivindicacions.

Amb la proclamació de la novella República molts hi veieren la possibilitat de posar en marxa àmplies reformes. D'entre aquestes, la qüestió educativa havia de ser una de les prioritats.

2.- La qüestió educativa durant els anys republicans

Com hem assenyalat durant el període republicà, el tema de l'ensenyament va merèixer una atenció especial per part del govern. D'una banda hi va haver la voluntat de crear una infraestructura escolar millor que es concretà en la construcció de nombrosos edificis escolars. A bona part dels pobles illencs s'hi projectaren noves escoles, s'acabaren les que s'havien iniciat a finals dels anys vint i es graduaren moltes de les que s'havien construït com a unitàries.

D'altra banda, la legislació republicana anà encaminada cap a la potenciació i la laïcització de l'ensenyament públic.

El 6 de maig de 1931 es decretà que cap mestre no podia ésser obligat a ensenyar religió. El 28 de maig, la Inspecció Provincial de Primer Ensenyament de les Balears féu córrer una circular que ordenava la desaparició, a les escoles nacionals, del programa de religió amb caràcter obligatori. Tot plegat va propiciar l'oposició dels sectors vinculats a la jerarquia eclesiàstica i també dels partits polítics de dretes. L'Església va optar per una línia d'oposició frontal envers la nova situació, ja que suposava la pèrdua de part del tradicional control que havia exercit en l'educació.

Sens dubte el procés de secularització de l'ensenyament fou un dels aspectes més polèmics. Mesures com la retirada de les

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

imatges religioses de les escoles i la retirada dels crucifixos de les aules escolars foren elements prou polèmics i que, sens dubte, varen coure a l'Església.

Per altra banda, ens trobam en aquest període amb un professorat que disposà de majors facilitats sobretot gràcies als nous edificis i al fet que es produí una major divulgació i aplicació d'una metodologia pedagògica novedosa a les Illes Balears: Montessori s'aplica a Palma, Sóller, Santa Maria o Inca, entre d'altres indrets, es crea la primera escola Decroly a Campanet, el començament del mètode de projectes de la mà del mestre Llorenç Duran i Coli a Campanet, els inicis del moviment freinetista, les missions pedagògiques, etc.

Al marge de l'educació formal, es va potenciar de manera extraordinària la no formal, i molt especialment des de l'àmbit obrerista socialista i anarquista.

3.- Un període d'àmplies realitzacions en l'educació no formal

Des d'anys enrera, el moviment associatiu era una eina on els sectors populars podien pal·liar les seves mancances culturals, educatives i d'oci. Moltes de les iniciatives en el camp de l'educació no formal foren originades pel moviment obrer.

L'obrerisme va crear una xarxa cultural pròpia que contemplava les activitats estrictament laborals. L'oci, la sociabilitat i la cultura estaven estretament relacionats. Els objectius que es pretenien aconseguir eren diversos: d'una banda, crear centres de formació i posar-los a disposició de la classe obrera. De fet l'obrerisme, tant l'anarquista com el socialista, acusava l'Estat i l'Església de

dirigir l'educació amb uns mètodes arcaics, dogmàtics, allunyats de les vertaderes necessitats dels treballadors, amb molts prejudicis i que contribuïa a perpetuar la situació servil de la classe obrera envers la burgesia. És per això que atesa la inviabilitat dels agents educatius tradicionals, l'obrerisme cercà vies alternatives. Camins alternatius que passaven irremissiblement per la creació d'institucions i entitats educatives pròpies.

En segon lloc hi ha la voluntat de conscienciar el treballador de la seva situació. Des dels sindicats i partits obreristes es concebia que sols un treballador format i conscient de la seva condició serà capaç d'engegar una acció reivindicativa efectiva i aconseguir l'objectiu final. Aquesta formació es podia, i de fet es féu, mitjançant l'oci i el temps lliure. D'aquí que moltes de les manifestacions culturals obreristes tenguessin alhora un component lúdic i un altre de formatiu. El millor exemple és el teatre obrerista.

"En iniciar-se la Guerra Civil i per por a represàlies, el registre del servei de préstec, així com la totalitat de volums foren cremats a corre-cuita pels sindicalistes locals."

Quines foren les institucions o accions educatives engegades pel moviment obrer durant la República? A partir del 1931 les iniciatives es multiplicaren, tant a Palma com a la part forana: escoles, grups teatrals, conferències, corals, etc.

En primer lloc parlarem dels cafès i tavernes com a vertaders espais de sociabilitat popular. Aquests establiments s'han de lligar sempre com a punt de trobada i de reunió de persones amb algun lligam comú. Es d'aquesta manera, que moltes iniciatives societàries tengueren el seu origen als cafès. A un cafè les relacions socials eren relativament fàcils, i encara més la seva accessibilitat. És per això que pocs espais podien ésser tan útils als membres de les societats obreres per estar prop dels possibles socis.

A Calvià, durant la Segona República els socis de la societat Obrera *Federación Obrera Calvianense* i de l'Agrupació socialista local, composta majoritàriament per camperols, feren del cafè de *Ca s'Escolà* l'espai de tertúlia habitual. Allà hi ubicaren una biblioteca amb un servei de consulta i de préstec amb més de dos-cents volums. En iniciar-se la Guerra Civil i per por a represàlies, el registre del servei de préstec, així com la totalitat de volums foren cremats a corre-cuita pels sindicalistes locals.

A Inca, bona part de les iniciatives societàries dutes a terme durant la Segona República tampoc no es poden desvincular dels cafès i tavernes. Els membres de la societat de sabaters *La Justicia*, de tendència anarcosindicalista, es reunien a *Can Ordines*. En aquest indret es va desenvolupar una extraordinària activitat cultural de la mà de Gabriel Buades -Sot-, considerat un dels principals impulsors de l'anarquisme a Inca. Buades, sabater i autodidacta, juntament amb el mestre d'escola Miquel Mercadal varen fundar un ateneu popular amb el nom també de *La Justicia*. Al cafè mateix es va crear una petita biblioteca, un grup de teatre que

prengué per nom *La Estrella*, una coral a més de l'organització de conferències, sessions de lectura comentada i excursions.

A Santa Maria del Camí, al cafè de *Can Carol* l'Agrupació Socialista hi organitzava tota casta d'actes recreatius i formatius. Els vespres, el socialista Bartomeu Horrach i Canals feia escola als fills dels socis. En iniciar-se la Guerra Civil, el mestre Josep Torrents Morro fou acusat d'haver-hi pronunciat una conferència. Semblant era l'acusació que es va fer de Ferran Terrassa Canyelles, mestre de Puigpunyent d'haver-ho fet en aquest municipi.

Una altra institució educativa que va proliferar entre 1931 i 1936 foren les associacions culturals obreristes. Trobam agrupacions instructives i culturals vinculades tant als socialistes, republicans d'esquerra i anarquistes com als comunistes:

a) Socialistes

Centro Cultural Obrero -Els Hostalets, Palma-, 1931

Grupo cultural socialista de Palma, 1933

Cultura social de Son Sunyer, -Es Pil·larí, Palma-, 1933

Centro Instructivo Obrero del Pont d'Inca-, 1934

Sociedad Cultural Obrera -Ses Salines-, 1932

Fomento de la Cultura Obrera -Palma-, 1933

Salud y Cultura -S'Arenal, Palma-, 1935

Centro Cultural -Lloseta-, Segona República

Centro Instructivo-Obrero Santamariense -Santa Maria del Camí- 1936

Centro Cultural Obrero de Génova -Palma- 1936

Juventud Cultural deportiva Antifascista -Sóller-, 1936

b) Republicans d'esquerres

Centro Cultural Recreativo

Republicano Independiente -Santa Maria del Camí-, 1931.

Centro Cultural Republicano -Palma-, 1935

c) Comunistes

Centro Cultural Molinar -Palma- 1932

d) Anarquistes

Ateneo de Divulgación Social -La Soledat, Palma-, 1935

Ateneo Cultural Racionalista de Santa Catalina -Palma-, 1936

Ateneo Sol y Libertad, Inca

A Alaró, de la mà dels més joves de la societat obrera, composta majoritàriament per sabaters, i també de l'Agrupació socialista es va crear la societat instructiva *La Aurora*. Es va constituir el 13 de març de 1930 amb una clara funció politicosindical que havia d'anar vinculada a la cultural i instructiva. L'activitat de *La Aurora* va continuar durant la Segona República, i les activitats foren múltiples. Es formà un grup de teatre, una coral i s'adquiriren una ràdio i uns terrenys a les afores del municipi. Això afavorí la pràctica de l'esport i molt especialment el futbol amb la creació el març de 1936 d'una secció esportiva.

A Palma, en aquests anys, l'a-

grupació cultural més important fou el *Centro Cultural dels Hostalets*, anomenat inicialment (1931 i 1932) *Centro Cultural al Servicio de la República Proletaria*. Sens dubte, la barriada dels Hostalets, des del punt de vista societatari, va ser una de les més importants de Palma, atès que hi residien i s'hi desplaçaven molts obrers amb motiu de les nombroses fàbriques que hi estaven ubicades.

El 14 de novembre de 1931 es feu una vetllada teatral al cinema *Doré*. Els beneficis es destinaren a costejar les despeses d'aquesta entitat. El programa va incloure monòlegs, romanços i es posà en escena la comèdia en un acte *Parada y Fonda*, de Vitalaza.

Si ens atenem a un informe del cap de la Guàrdia Civil dels Hostalets que adreçà al Govern Civil el febrer del 1942, aquesta organització havia gaudit del suport tant de socialistes, comunistes com d'Esquerra Republicana Balear:

*"Resulta que el carácter de la citada entidad era netamente marxista. Fue creado en tiempos en que las izquierdas detentaban el poder, siendo el principal animador el que fue alcalde de Palma señor Darder, quien juntamente con otros destacados elementos del Frente Popular como García, Bauzá, Ferretjans, Aurora Picornell y algunos maestros nacionales daban en dichos centros contínuas conferencias de carácter marxista. Además en su biblioteca figuraban libros, revistas y periódicos nacionales y extranjeros de aquellas ideologías."*²

El 1932 aquest centre instructiu organitzà un cicle de conferències amb la presència de Joan Monserrat i Parets - parlà d'"Ideas e ideales"-, Miquel Martí (més conegut com Ateu Martí) -sobre el

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

laïcisme-, Emili Darder -que com era habitual parlà sobre higiene social-, Francesc de Sales Aguiló - amb una conferència titulada "Política y sexo"- i el mestre José Maria Eyaralar -que es referí a l'ensenyament liberal.³

"...una formació integral, una cultura antiburguesa que implicà la destrucció de tota casta d'opressió i una crítica a tota concepció establerta..."

El 1931 tenia 100 socis i en el balanç econòmic d'aquest any trobam despeses en l'adquisició de mobles d'escriptori, llibres i taules i cadires per als alumnes de l'escola de primària nocturna que disposava. Els socis un any després ascendiren als 140 i a 313 l'any 1933. Les fonts de finançament procedien bàsicament de les vetllades musicals, les quotes dels socis i també les aportacions voluntàries.

El 25 de juny de 1933 es va llogar un nou local, al carrer d'en Rullan, també dels Hostalets. Es feu un acte d'inauguració, amb la presència del batlle de Palma Emili Darder.

Al Pont d'Inca -Marratxí- durant la Segona República es va obrir el *Centro Instructivo Obrero* de la mà dels membres de l'Agrupació Socialista. Aquest centre, al marge de les conferències, va obrir una escola per a obrers. Molt semblant era l'escola i biblioteca del Centre Obrer de Sa Vileta -Palma- que s'havien creat en el decenni dels anys vint. Els vespres, els membres de l'associacionisme obrerista podien assistir a les classes per a infants i per a adults que s'impar-

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.

tien. El maig de 1931 el nombre d'alumnes era d'uns trenta.

Al barri del Vivero -Palma- l'hivern del 1933, l'agrupació socialista hi tenia una escola nocturna. No sabem si era per a adults o infants i desconeixem si quan acabà el curs el juny d'aquest any va tenir continuïtat.

Els anarquistes varen impulsar els ateneus racionalistes. Aquest model associatiu va proliferar en diferents indrets de l'Estat espanyol i disposaren de biblioteques, gabinets de lectura, escoles racionalistes, etc. L'orientació que impregnava totes les seves activitats era la que es propugnava des d'altres àmbits: una formació integral, una cultura antiburguesa que implicà la destrucció de tota casta d'opressió i una crítica a tota concepció establerta, entre d'altres aspectes.

A Palma, hi havia dos ateneus: *l'Ateneo de Divulgación Social*, a La Soledat i *l'Ateneo Cultural Racionalista de Santa Catalina*.

Tota aquesta efervescència va quedar tallada de soca-rel. Els locals de les entitats obreres i polítiques foren clausurats, ocupats i el material que allà s'hi trobava (especialment els llibres i els periòdics) fou destruït. Els mestres i obrers

autodidactes que s'hi havien implicat sovint foren represaliats. D'altres, condemnats al silenci.

L'educació no formal i les iniciatives en el camp de l'educació no formal, que es varen desenvolupar després del juliol de 1936, no tingueren res a veure amb les de la Segona República. Els objectius, les metodologies, els continguts i el tarannà eren prou diferents. La majoria d'experiències seguiren la direcció dalt-abaix. És a dir, foren promogudes pels organismes oficials o per les organitzacions adeptes al règim (com les seccions de la Falange). Es trencava amb la sociabilitat i educació popular originada des de la base i s'imposaren models educatius uniformitzadors, autoritaris i repressius.

Efectivament: es passà de la pluralitat i multiplicació d'utopies a un llarg silenci.

¹El novembre de 1932, el govern aprovà un pla quinquennal segons el qual s'havien de crear 5.000 escoles cada any, excepte el primer que se'n farien 7.000. Vegeu OLIVER, Jaume: *Escola i societat*, Editorial Moll, Mallorca, 1978, p. 49.

²Informe del caporal de la Guàrdia Civil del quarter dels Hostalets al Govern Civil, 28 de febrer del 1949. Expedients del Registre d'Associacions del Govern Civil, caixa 1.625, expedient 1.997, ARM.

³El Obrero Balear, núm. 1574, 19 de febrer de 1932, p. 5. ■

Era en temps de postguerra

Gabriel Janer Manila

La meua escola fou -eren anys de Postguerra-, trista i patètica. L'edifici, construït durant la República a partir d'un projecte de l'arquitecte Guillem Fortesa, era ample i espaiós, amb les finestres de les classes obertes a migdia per on entrava la llum gris -no hi havia dies clars ni horabaixes blaus-, d'aquell temps obscur. Guard una fotografia de la meua escola: les parets, el marès de les quals havia tret el meu pare a les pedreres d'es Tancat Prim, i les columnes de les arcades són blanques i s'hi veu la cisterna, i el cartell amb lletres retallades de fusta: *Grupo Escolar Padre Pou*, i els pals de les banderes, i els pins sota els quals em castigaren a repassar les lliçons que no havia estudiat abastament, mentre els altres al-lots jugaven a banya o a córrer rere una pilota, durant la mitja hora d'esplai que teníem a mitjan matí. Sempre els vaig tenir una devoció particular, a aquells pins sota els quals va créixer la mica de saviesa de què em vaig poder beneficiar a aquella escola i, passats molts d'anys, un dia en què l'ajuntament decidí tallar-los de soca-rel perquè els pares deien que provocaven al·lèrgies i estimulaven la picor dels seus fills, vaig tenir un sentiment profund, com d'enyorança. Em contaren que el batle havia dit durant el ple en què es decidí decapitar-los:

- O al-lots, o pins..., una de dues.

Varen caure els pins i amb ells varen abatre's les infinites canticelles que havíem frasejat ran de les soques. Molts hi havíem après de conjuguar els verbs castellans, hi aprenguérem les parts de l'oració gramatical, els noms que prenien les figures geomètriques, els de les muntanyes més altes de la terra, la llista de rius que solquen Europa.

A la Virgen del Pilar

La Virgen del Pilar dice,
que nunca ella será roja
que quiere ser Capitana,
de la Falange Española.

Ahora que en Mallorca hay
cañones de artillería
no hay hombres que la
ni de noche ni de día.

No canto porque bien canto,
ni tampoco porque sé,
canto para el Caudillo
y el valiente Requeté.

Viva Dios que nunca muere,
y si muere resucita.
Viva España porque tiene,
a Falange Femenina.

La Virgen del Pilar dice,
que ya no quiere estar sola,
que quiere a los Milicianos
y la Falange Española.

¡Españoles! Viva España
que viva España, Españoles.
Viva Franco porque tiene
a lo mejor de los hombres.

*Oració a la Verge del Pilar modificada.
(Col·lecció particular)*

Quan l'observ, la fotografia, no em sé estar de mirar la primera columna:

"Dins aquesta columna -m'explicava la tia Antonina- hi ha un flascó de vidre amb un paper. Hi són escrits els noms dels homes que van promoure la construcció de les escoles. Els feixistes els mataren a tots. Perquè havien volgut fer una escola, i això era tingut per delictes. També hi ha el nom de l'oncle en Jaume Janer. L'assassinaren els bons al-lots.

I encara avui hi pens, després de tants d'anys. L'escola era ample i tenia espais diversos: les aules, els tallers, la biblioteca, el laborato-

ri... Però la majoria d'aquests espais eren buits. Algun es feia servir per amuntegar els pupitres espanyats, un altre l'havien convertit en el magatzem de la mica de llenya que nosaltres portàvem per a les estufes: un duia quatre estelles d'ullastre, l'altre, una senalla de clovelles d'ametlla. Els mestres ens suggerien d'acudir a la via del tren, per si els fegoners havien extraviat cap tros de carbó. El recollíem i el portàvem a l'escola. Un dia, tres companys ens perdérem ran de la via. I no anàrem a classe, ni acudírem a dinar. Els pares ens cercaren, preocupats, en veure que no compareixíem. Però retinc a la memòria la llargària de les vies ran de les quals caminàrem durant tres o quatre hores. Es perdien en l'horitzó de la mirada, en un llunyedar misteriós. Els franquistes s'havien proposat enderrocar tots els rastres de la Pedagogia republicana i havien assegurat que no en quedaria ni una sola pedra. Processaren els mestres, a alguns els mataren, a d'altres els tancaren

Inauguració d'una escola durant la II República. (Col·lecció particular)

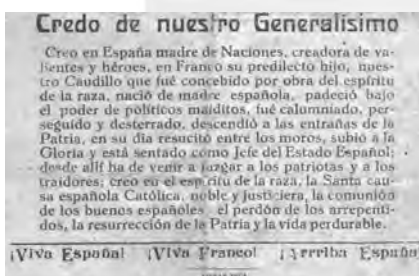
a la presó i els destruïren de per vida, a d'altres els rehabilitaren, però era com si els haguessin donat una pallissa. Sé d'un mestre que, a la presó de can Mir, feia una mica de repàs als altres presoners, tots els dies, fins que una nit se l'endugueren al cementiri de Porreres i l'assassinaren. Alguns d'aquells presos tenien fills en edat escolar. Quan acudien a veure el pare portaven una plagueta perquè el mestre els posàs una mica de feina: comptes, mostres d'escriptura, problemes aritmètics que havien de resoldre. Eren pobres i no es podien pagar el repàs particular. Llavors, a la setmana vinent, el mestre els corregia els treballs. Després que el mataren, les plagues quedaren sense corregir. Es contava mig d'amagat la història del mestre Galiana. Era jove i enèrgic, i li resplendia la vida en cada gest. Havia vingut a viure al poble amb els pares, que no tenien ningú damunt la terra més que aquell fill. Habitaven un pis de s'Aigo Dolça i, en saber que l'havien depurat, es va posar malalt. No suportava veure's llençat a la misèria i humiliat fins a l'enviliment. La seva mare demanava almoïna per les cases: dues llesques de pa, una embosta de figues, un tros de xuïa, quatre monedes per comprar la medicina. El meu pare contava que l'havia vist plorar. En Galiana no va resistir-ho. Un matí, el trobaren mort. Havia agafat la

corretja del pantaló i s'havia penjat al capçal del llit. No sé què feren del seu cos. Al cementiri hi havia un espai tancat de paret, com un corral de porcs, on portaven a enterrar els suïcides. El corral dels penjats, en deia la gent.

"...era l'únic que deixava fer algun dibuix al quadern de treball i utilitzar llapis de colors, la il·lució dels colors en un temps de grisors permanents."

A aquella escola hi vaig conèixer quatre mestres, que representaven amb justesa la realitat sociològica del magisteri del meu temps: el més jove de tots, amb els estudis recentment acabats, era don Toni. Germà del secretari de l'Ajuntament, era l'únic mestre fadrí. Un dia portà la seva al·lota al poble i m'envià a cercar - llavors tenia vuit o nou anys-, perquè li digués uns versos que havia recitat en una festa escolar, de tan espantat que estava de la meua memòria. Crec que es tractava d'un poema, llavors molt conegut -El dos de Mayo- que permetia al recitador alçar qualche crit, manotejar com un predicador i, adesiara, pegar una potada. "Oigo patria tu aflicción / y escucho el triste concierto / que forman tocando a muerto / la guitarra y el cañón..." Encara m'enrecord, perquè els versos que vàrem aprendre quan érem infants, a vegades per sort, d'altres per desgràcia, ens habiten tota la vida. A la classe de don Toni no hi vaig anar mai, el sistema de rotació dels mestres no ho va permetre i m'hauria agradat. Ara he de parlar

de don Alfonso. Era seriós, intel·ligent i hàbil. La guerra l'havia agafat de vacances a València, la seva ciutat, i s'incorporà a l'exèrcit republicà. Acabada la guerra, i passat el període de rehabilitació, de cercar certificats de bona conducta, de presentar-se davant els tribunals i reivindicar el seu dret, tornà al meu poble i ocupà la seva plaça. Els pares i les mares sospiraven perquè als fills els tocàs aquell mestre. Tenia fama que a la seva classe es treballava molt, que els seus alumnes aprenien més de pressa. A nosaltres ens atreïa una cosa especial: era l'únic que deixava fer algun dibuix al quadern de treball i utilitzar llapis de colors, la il·lució dels colors en un temps de grisors permanents. Don Alfonso era casat amb dona Empar i no tenien fills. Vivien en un pis a devora l'església, a la casa de madò Rosa Beneta, que habitava la planta baixa. Llavors, quan construïren les cases barates, al carrer de can Reus, en compraren una i s'hi estaren la resta de la vida, fins que partiren a València, pocs anys abans de jubilar-se. Un dia decidiren impartir classes de batxillerat a casa seva. S'hi dedicaren tots dos, en hores d'excés, quan havien acabat la feina a l'escola pública. El primer alumne que tingueren va ésser en Pep Manila, de la nostra família. La seva mare, la tia Maria de can Molla, casada amb l'oncle Llorenç Manila, de can Sabater, acudí a parlar amb el mestre perquè acceptàs de preparar el seu fill. La tia volia que fes el batxillerat, però no hi havia diners perquè estudiàs fora del poble: en un col·legi privat o en un institut. Don Alfonso consentí d'emprendre la tasca i decidí, en veure que, després del primer any, l'experiència havia funcionat, acceptar altres alumnes. Érem cinc o sis: en

Credo d'exaltació a Franco. (Col·lecció particular)

Jaume Ferratjans, en Miquel Fosca, na Catalina Perugueta, en Miquel Bosso, en Michel... En acabar el curs ens acompanyava a examinar-nos a fora, primer al col·legi dels franciscans de Lluçmajor, poc després a l'Acadèmia Cormenzana, a Ciutat, vora el pont del tren. Les classes consistien en prendre'ns la lliçó que havíem estudiat de memòria als llibres de text i poca cosa més. Estic segur que aquell matrimoni de mestres féu tot quant sabien i, dels guanys que tingueren amb les nostres classes, amb el temps arribaren a comprar-se un biscouter. Gràcies a ells alguns al·lots del meu poble vam poder estudiar els primers cursos de batxillerat, perquè d'altra manera no ho hauríem fet. Tots érem pobres, igualment, però va haver-hi uns pares que decidiren gastar-se alguns diners perquè els fills estudiassin. Van pensar que l'estudi - aquest havia estat un dels principis amb què havia cregut la República i la formació aixequen la consciència dels homes i dels pobles. No sé si els estudis que férem amb don Alfonso i dona Empar han arribat a complir aquella vaga il·lusió, quasi impossible. Pocs mesos després de començar les classes, tot d'una que s'assabentaren, na Maria i na Francisca Joia, dues de les beates més poderoses de la cavallerissa, es posaren furioses i criticaren durament la decisió dels meus pares:

- Què s'han pensat, aquests? Per què han posat el fill a estudiar el batxillerat? Què volen? D'on s'han cregut que són?

No consentien que el fill d'una dona republicana s'endinsàs a trescar els camins proscrius de l'estudi. Devien pensar que amb el batxillerat començaven a encendre's les primeres espines de la revolució.

Don Santiago era el mestre més vell de tots quatre. El record trist, la il·lusió vençuda. La Guerra el va aplegar a l'escola de s'Aranjassa. També el van depurar. No va acceptar l'ordre i es va fer fort. Passat el temps, a l'Escola Normal, un professor estrany i subaltern de Pedagogia, el senyor Pano, em va parlar d'ell. I s'hi enrabiava, només de parlar-ne. Em va dir:

- El governador civil em va comissionar per tancar-li l'escola. No en volia sortir; però el vaig treure a la força.

"En veure'm com absent, la mirada posada en un altre món, m'aferrava una clatellada que em feia tornar a la realitat estricta, però aviat em tornava a escapar."

Hagué de defensar-se davant el tribunal de depuració i, finalment, li van permetre de fer escola. Vingué al meu poble. Tenia una família. M'enrecord de la dona, de les filles... Ho passaven magre, però ell s'enginyava a fer classes particulars, els vespres. Sovint acudien a la seva escola nocturna, només per tres o quatre mesos, el temps que necessitaven per enllestir els papers, aquells que se n'anaven a Veneçuela. Aprenien de fer quatre comptes, d'estampar la firma i de redactar una carta; per si volien escriure a la família. Quan s'acomiadaven de don Santiago, aquells que partien estaven il·lusionats -l'emigració era una de les poques il·lusions que els eren permeses-, i marxaven contents, decidits a conquistar el món.

Ofici de la Inspecció durant la guerra civil. (Col·lecció particular)

L'altre mestre era don Miquel. Havia estat alferes provisional i es rumorejava que havia cursat la carrera de forma precipitada, com si hagués obtingut el títol per mèrits de guerra. La gent no volia que els fills anassin a escola amb don Miquel, perquè deien que només ensenyava a fer pajaritas i a criar cucs de seda. A mi em va tocar durant dos o tres cursos. També havia portat la família. Li agradava molt la mecànica radiofònica i sovint tenia un aparell de ràdio desmuntat sobre la taula amb què culejar. Era estrany, com llunàtic. En altres ocasions ho he explicat: vaig aprendre de llegir, perquè el mestre es va separar de la dona. Era, llavors, un infant distret que s'encantava amb les pròpies imaginacions. Potser, perquè no tenia altra manera d'escapar-me de la realitat. Fèiem servir la cartilla "Rayas", impresa sobre un paper vell, com a brut. I, per què havia de saber llegir? El mestre em feia seure al

seu costat, començàvem per les primeres pàgines i, tot d'una, el meu cap se n'anava cap a un altre espai. En veure'm com absent, la mirada posada en un altre món, m'aferrava una clatellada que em feia tornar a la realitat estricta, però aviat em tornava a escapar. Llavors enviava a cercar la meva mare. Li deia:

- Aquest al-lot va com ressagat i no aprendrà mai de llegir. No res el distreu. Provi a ca seva de fer-li fer una mica de pràctica.

La mare em feia seure en una cadira baixa al seu davant, estenia la cartilla sobre la falda i iniciàvem la lectura. No arribàvem a llegir quasi res. El pensament se'm tornava a escapar més enllà dels núvols. I la mare tornava a pegarme una clatellada que em feia caure el cap. No sé si aquella plana de lectura, justament posava: mi mamá me mima... Un dia el mestre no es presentà a l'escola. Havia fugit i havia abandonat la dona i els fills. Ningú no en volia parlar davant els al-lots, però deien que se n'havia anat amb una marxanda cap a Barcelona.

- Han dit que s'ha embarcat, que és a Barcelona- afirmaven.

- A Barcelona?

Barcelona era per a la gent del meu poble una ciutat exòtica, allunyada en l'espai, un lloc de perdició. Ho especificava una vella cobla que vaig sentir cantar moltes vegades. Feia referència a la vinguda a Mallorca del rei Alfons XIII, acompanyat d'Antoni Maura, i la presència pels carrers de na Simona, un personatge popular que formava part de la petita mitologia col·lectiva. La cançó deia: "Quan el rei va arribar a Palma / i va veure na Simona, / va dir a don Toni Maura: / Oh quina al-lota tan mona! / Don Toni Maura va dir: / Ell li diuen na Simona, / que ven cas-

tanyes a Plaça / i cocos de Barcelona". Barcelona era, ja ho veieu, la ciutat d'on duien els cocos. Doncs aquell mestre s'escapà a Barcelona amb una marxanda. N'enviaren un altre perquè el substituís. Era jove i degué pensar què podia fer en el temps en què s'estaria al poble: quinze dies, un mes, dos o tres, fins que don Miquel tornàs a comparèixer. Decidí d'agafar el grup dels més retardats i insistir en la pràctica de la lectura. Em va dir:

- En tornar don Miquel, has d'haver acabat la cartilla.

I m'hi vaig entossudir. Aquell mestre m'havia donat un motiu pel qual pagava la pena d'aprendre de

llegir: en tornar don Miquel li havia de demostrar que havia avançat. Un diumenge anàrem al cinema i em vaig posar a recitar les lletres dels títols en veu alta. El meu pare no sabia avenir-se'n, i deia:

- Aquest al-lot ja sap llegir.

Les lletres corrien de pressa sobre la pantalla. El meu pare insistia:

- Hem de veure si consentiràs que t'escapin. Fes via, de pressa...

I aquest fou l'únic exercici de velocitat lectora que vaig fer mai.

Don Miquel va tornar, poc temps després, penedit. Una de les primeres decisions que va prendre fou fer-me comprar la segona cartilla. ■

A totes les persones que es considerin víctimes de la guerra civil i del franquisme

El 10 de setembre de 2004, el Consell de Ministres va aprovar el Reial Decret pel qual es crea la Comissió Interministerial per a l'estudi de la situació de les víctimes de la guerra civil i del franquisme. La comesa fonamental d'aquesta Comissió és la d'elaborar un informe sobre els drets reconeguts fins a la data a les persones que, pel seu compromís amb la democràcia, varen ser objecte d'actuacions repressives des de l'inici de la Guerra Civil fins a la plena restauració de les llibertats. Sobre la base d'aquest informe s'articularà un avantprojecte de Llei en el qual es regularan les mesures que resultin precises per aconseguir la completa rehabilitació moral i jurídica dels afectats. Presidida per la vicepresidenta primera del Govern i ministra de la Presidència, la Comissió estarà integrada per representants de diversos ministeris les competències dels quals facilitin al nou òrgan la realització correcta de les seves funcions. Així mateix, es garanteix la participació de les associacions o organitzacions representatives de les persones afectades o vinculades a la problemàtica

RECULL DE JOCS I JOGUINES TRADICIONALS DE L'ILLA DE MENORCA (I)

Mercedes Coll
Maite Gener

INTRODUCCIÓ

El motiu principal que ens ha impulsat a realitzar aquest treball ha estat les ganes immenses que teníem que els jocs i joguines autòctones de Menorca no caiguessin en l'oblit i que es conservés al llarg del temps la tradició i la cultura menorquina.

Menorca, pel seu passat històric, ha tingut una gran riquesa d'influències culturals, i d'una manera o d'una altra això es reflecteix en els jocs i joguines d'antany, per la qual cosa és un valor més afegit a l'hora d'intentar conservar la tradició.

Creiem que és una manera divertida de donar a conèixer tots aquests valors tant a la gent pròpia de l'illa com a tothom que hi estigui interessat, independentment d'on sigui.

Una altra raó que ens ha duit cap a aquest camí ha estat la idea que podria ser interessant oferir alternatives a l'hora de jugar, és a dir, que són jocs i joguines diferents a les que actualment es comercialitzen.

Fent referència a les joguines escollides podem observar que són de fàcil construcció. A més, un cop utilitzat el material ofert en el propi joc, es donen opcions, instruccions i facilitats perquè es puguin construir de nou, però amb altres materials, per tant és un joc que no acaba un cop construït tot, pots seguir fent-ne de semblants. Un cop tens una base sobre la qual has treballat, pots complicar i/o millorar les construccions. Clarifiquem: per exemple, el vaixell de vapor proposat per nosaltres, està fet amb material de suro, però un cop està construït i saps com es fa, tens l'opció d'emprar per exemple escorça de pi... i tornar-lo a fer. Per altra banda el material és un material econòmic i fàcil de trobar, cosa que fa que el global del joc sigui més interessant, perquè pots jugar sigui quina sigui la teva localització: si vius al camp, trobes escorça de pi fàcilment, les fitxes les pots fer amb pedres de dife-

rents mides, la corda per a l'instrument de percussió, es pot fer amb el fil de canya de pescar...

A més, la innovació que nosaltres proposem es recollir en una mateixa capsa jocs i joguines com a una sola unitat, cosa que en el mercat no és possible trobar.

Un altre aspecte que creiem que és molt important és que potencia la intergeneracionalitat, és a dir, com que és un joc en el qual hi ha opcions per a totes les edats a partir dels 7 anys, afavorim i intentem fer augmentar les relacions familiars.

PSICOLOGIA DEL RECULL DE JOCS I JOGUINES TRADICIONALS DE L'ILLA DE MENORCA

Hem decidit no agafar un grup d'edat definit sinó que hem escollit una edat concreta a partir de la qual ja seria possible jugar (exceptuant dos jocs als quals farem referència més endavant). És en els 7 anys aproximadament quan es comencen a desenvolupar certes capacitats per poder jugar a aquests jocs i amb joguines. Així i tot, hi ha algunes joguines i jocs que necessiten el suport o la supervisió d'un adult, ja sigui per la moderació del joc o pel material que es fa servir.

Els jocs de **LA CUCA**, **EL CAU**, **LA PUÇA**, **LA MONA**, **LA MARRAQUINCA** I **JOAN DE LES CADENILLES** són jocs de regles, de competició i d'equip on es necessita tenir un cert nivell de desenvolupament intel·lectual.

Són jocs adients a partir dels 7 anys endavant ja que a partir d'aquesta edat augmenta l'atenció,

l'infant pot estar més atent i també augmenta la capacitat de memòria. Aquesta és una característica important per participar en aquests jocs, ja que s'han de memoritzar regles. Els canvis que es produeixen són produïts per la introducció de la lògica, però no de forma completa.

Hi ha la superació de l'egocentrisme, els agraden els jocs d'equip. La majoria de jocs escollits tenen a veure amb aquest aspecte i amb el desenvolupament d'operacions logicomatemàtiques, operacions físiques, espacials i temporals.

LA CUCA és un joc que es juga per Nadal, amb família, per tant, tots els seus membres hi tenen cabuda, des del més petit fins al més gran. Les seves regles no són de molta dificultat, però cal especificar que la participació dels infants quasi bé sempre es fa acompanyada d'un adult o amb la seva supervisió per raons de tradició (però no és necessària la seva presència). En l'ambient de festa que es viu en aquests dies, aquest joc estimula aquesta relació entre generacions.

Cal especificar que els jocs de cartes **EL CAU** i **LA MONA** necessiten el suport d'un adult ja que hi van incloses regles complexes, i en aquesta edat concreta dels 7 i 8 anys és fan difícils d'assimilar (amb aquests jocs ens ve al record, la relació amb els nostres avis, els quals ens ensenyaven a jugar-hi amb paciència i dedicació; un agraïment per a ells.)

La resta: **LA PUÇA**, **LA MARRAQUINCA** i **JOAN DE LES CADENILLES** són jocs més senzills i que els infants per la seva pròpia iniciativa hi poden jugar. Tampoc es descarta la possibilitat de jugar-hi amb adults.

A partir d'aquesta edat i pel que fa a la motricitat fina, es completa juntament amb la coordinació motriu. El nen té habilitats manuals quasi iguals que les d'un adult; les quals utilitzarà per jugar ja sigui a la **PISTOLA DE PINCES**, com al **VAIXELL DE VAPOR** o al **COCO**; l'ins-

trument de percussió, el **COET DE LLUMINS**, la **BOMBA D'ESCURADENTS** o al **TROMPITXOL**.

A partir dels 7 anys i en el seu progrés del desenvolupament intel·lectual, augmenta la capacitat d'atenció i concentració, captació simultània de diferents estats i aspectes d'un mateix objecte i també reversibilitat, la conservació de la matèria, de la quantitat, del pes i del volum.

MATERIAL, FORMA I DIMENSIONS DEL JOC

En el cas que aquest joc es comercialitzés, les característiques físiques serien diferents a les que nosaltres hem presentat a l'assignatura. Les dimensions de la capsa haurien de ser de 34 x 20

cm per tal de facilitar la seva utilització. Pel que fa al material de la capsa i a les separacions de l'interior, creiem que seria idoni emprar un tipus de cartró consistent i plastificat. La raó per la qual hem escollit aquest tipus de material és per raons econòmiques; no veiem adient utilitzar materials complexos, si els materials primaris que s'utilitzen per a la construcció dels jocs són tan senzills.

Un altre motiu seria que si s'utilitzessin materials excessivament cars, el nostre cercle de consumidors es limitaria molt.

El motiu pel qual nosaltres hem presentat una capsa amb dimensions diferents a les esmentades és causat perquè ens hem vist obligats a elaborar com a exemple visual, per als nostres companys algunes de les joguines.

JOC I JOGUINES TRADICIONALS DE L'ILLA DE MENORCA

En aquest apartat redactem les regles dels jocs i les instruccions per a la construcció de les joguines recollides per al nostre treball.

• LA PUÇA

Jugadors: Nombre il·limitat

Material: Cap

Joc:

Aquest és un dels jocs tradicionals que més s'ha mantingut en el temps. Sol ser practicat per nens, a l'aire lliure i sense que hi hagi un nombre limitat de participants.

Hi ha un director assegut a una cadira; sol ser el més gran de la colla. Entre els jugadors es rifa quin ha de fer de puça i se l'envia fora del grup perquè no escolti el que els altres decideixen. El director dóna un nom a cadascun. Un cop aclarit, es fa venir el qui para: s'ha de posar amb el cap damunt la falda del director, de tal manera que no pugui veure res del que passa. Darrere d'ell, un tros enfora, es fa una filera de jugadores i jugadors.

Qui mana, és a dir, el director diu "puça la puça, que véngui ... i anuncia un nom secret. La puça escollida s'hi apropa i dóna un cop o un pessic al gluti del qui para *cul a pòmpil*, i torna al seu lloc. Llavors, la qui ha rebut s'acosta a la filera i ha d'endevinar qui ha estat. Mentrestant, els jugadors van cantant:

"Escarabat bum-bum
Oli- oli - oli...
Escarabat bum- bum,
Posa oli en es llum."

La gràcia és que qui esbrina qui ha estat no ho fa a ull, sinó que les normes del joc li permeten utilitzar la manya: pot donar un *casarro* a cadascuna per olorar-les millor. Quan creu que ha trobat el culpable, l'anomena en presència de la directora i aquesta diu:

- Què duus?
- Un sac d'ossos -diu ella-.

En cas d'haver-ho endevinat, la directora diu:

- Deixa'l, deixa'l que és nostre.

Si no:

- Torna'l, torna'l que no és nostre.

Si ho endevina, la culpable passa a parar, en cas contrari el joc segueix igual.

• LA CUCA

Jugadors: Mínim: 4

Màxim: 11

Material:

- Un tauler de cartró amb cinc circumferències una dins l'altra. Es pot fer a mà o bé amb un tauler especial per a jugar a aquest joc

- Un joc de cartes espanyoles; hi ha d'haver una carta per jugador.

Obligatòriament hi ha d'haver les cartes número 10 i número 12. La resta de cartes s'han d'agafar a partir de la carta número 1 en endavant; tantes com jugadors hi hagi. Ex: si tenim sis jugadors, les cartes que s'hauran d'utilitzar seran les següents: 12, 10, 1, 2, 3 i 4.

- Monedes o fitxes. Una per a cada jugador.

Joc: S'agafa el tauler i es posa al mig de la taula. Les monedes o fitxes (una per a cada jugador) es col·loquen davant cada jugador, però fora de la circumferència més gran.

Es mesclen les cartes i se'n reparteix una per a cada jugador. El qui té la carta núm.12 (que s'anomena **REI**) ha de dir: "**EL REI MANA QUE LA CUCA CANTI**" i ha de mostrar la carta a la resta de participants. El qui té la carta amb el núm. 10 (que s'anomena la **CUCA**) ha de dir: "**LA CUCA CANTARÀ I HO**

PAGARÀ..." i diu un número de la resta de cartes. Per exemple: seguint el mateix exemple d'abans; "la cuca cantarà i ho pagarà el número 3".

També ha de mostrar la carta als altres jugadors. El que té la carta núm. 3, posa la carta damunt el tauler i avança la seva fitxa o moneda una circumferència (cap al centre del tauler).

Quan s'arriba al centre del tauler, el jugador que té la fitxa o moneda en el centre ja no pot guanyar la partida, però segueix jugant. A partir d'aquí, la partida segueix igual que abans però canvia una cosa: ara quan la **CUCA** faci pagar el

jugador que té la seva moneda o fitxa en el centre aquest ha de dir: "el 3 no té per pagar i ho pagarà el nombre..." i tria el número que vol que pagui; així fins que hi ha algú que té per pagar.

El joc finalitza quan tothom ja té la seva moneda o fitxa al centre i només en queda un que no hi ha entrat. Aquest últim jugador serà el guanyador.

• LA MONA

Jugadors: Mínim: 2
Màxim: 6

Material:

- Un joc de cartes espanyoles.

Joc:

S'agafa el joc de cartes i se'n retiren les cartes que tinguin els números 10, 11 i 12, menys el 10 d'oro que serà la **MONA**.

Es barregen les cartes que jugaran i es reparteixen un nombre igual a tots els jugadors. N'hi ha un que tindrà sempre una carta més que els altres, però això no vol dir que tingui la **MONA**. Quan els jugadors tenen les cartes han de fer parelles de números i les han de retirar del joc. Quan això està fet, es comença el joc amb un ordre rotatori partint del jugador que seu a l'esquerra del qui reparteix les cartes i es comença el joc.

El primer jugador pren una carta al qui ha repartit, el següent jugador la pren al primer que n'ha pres una i així successivament. Quan es pren una carta s'intenta fer parelles i si es fan es treuen les aparellades del joc. El jugador que quedi primer sense cartes és el guanyador i el que es queda amb la **MONA** (10 d'oro) és qui perd.

• JOAN DE LES CADENILLES

Jugadors: Mínim: 6
Màxim: Il·limitat

Material:

Cap.

Joc:

S'escullen a sort dos jugadors que seran els qui assumiran dos papers: un de senyor i l'altre de Joan. La resta de jugadors s'agafen de les mans fent una cadena i als dos extrems s'hi posen els dos personatges esmentats.

El joc s'inicia amb el diàleg següent (entre el senyor i en Joan):

- Joan de les Cadenilles!
- Què mana senyor? Per a quin carreró pas?
- Per aquest nostre, senyor (assenyalant un buit entre dos jugadors).
- Amb quin so?
- Exemple: amb el del moix

Tots els jugadors, encapçalats per en Joan passen pel "carreró" imitant el so indicat pel senyor. Aquest diàleg es repeteix imitant sons de diferents animals. Cada vegada que passen entre dos jugadors, un d'aquests queda amb els braços creuats i girat al revés. Quan tots els jugadors estan girats, el senyor estira cap una banda i en Joan cap a l'altra. El joc acaba quan la cadena es trenca. El vencedor serà aquell que aconsegueixi arrossegar més jugadors cap a la seva banda.

• LA MARRAQUINCA

Jugadors: Mínim: 2
Màxim: 10

Material:

- Papers de caramel.
- Dos ossos de genoll de bé.

Joc:

És un joc típic per a l'època de Pasqua.

Antigament durant l'època de Pasqua es matava un bé, i els nens arplegaven l'os del genoll del bé. Per altra banda, eren dies que es menjaven molts

caramels i els nens anaven guardant tots els papers.

El joc consisteix a jugar-se un nombre determinat de papers de caramel que cada jugador posa al centre de la rotllana. Per ordre, els jugadors van tirant els ossos (dos) que fan de daus; mentre cada jugador tira els dos ossos, va cantant una cançó perquè li doni sort: "*Marraquinqueta dona'm un nèpil*". Segons el resultat obtingut els jugadors guanyen o perden els papers que s'han jugat.

Puntuació dels daus: Pel fet que els ossos tenen quatre costats ben diferenciats, cadascun té una significació pròpia: si surt un bony, agafen un paper del munt; si surt forat, en posen un; si surt pla, no n'agafen cap i si surt *nèpil* (forma d'essa) agafen tots els papers del munt.

• **CAU**

Jugadors: Mínim: 2
Màxim: 6

Material:

- Baralla espanyola de cartes.

Joc:

El primer pas abans d'iniciar el joc és extreure de la baralla les cartes del números 8 i 9. Un cop ja les tenim separades es remenen totes les altres cartes i se'n reparteixen tres a cada jugador i en el centre se'n col·loquen quatre cara amunt.

Les cartes que sobren les guarda el jugador que ha remenat, i aquest serà l'encarregat de seguir repartint més tard. El joc comença pel jugador que hi ha a la dreta d'aquest i l'ordre a seguir és el contrari a les agulles del rellotge.

Quan s'han repartit les tres cartes, els jugadors miren si tenen dues o més cartes iguals (indiferentment si són o no del mateix coll). Si en tenen dues d'iguals (sigui en el moment que sigui del joc, això sí, just quan acaben de repartir) es diu: *-Ronda!* Si no hi ha ningú més que tingui Ronda, la resta de jugadors ha de donar una de les que havia guanyat anteriorment (si no en té, la deurà, i l'haurà de donar quan n'aconsegueixi).

Si hi ha més d'un jugador que té Ronda o Rondí (tres cartes iguals), entre ells es juguen el nombre de cartes que vulguin arriscar. En el cas del Rondí però no es podrà dir fins que s'acabi la volta per tal d'intentar enganyar l'altre, ja que si sap que tens tres cartes iguals només es jugarà una carta.

En el cas que cap dels jugadors tingui Ronda ni Rondí, se segueix el joc de la manera següent:

El primer jugador que tira ha de mirar si té cap carta igual de les que hi ha al centre. Si és així, posa la seva carta sobre la que coincideix del centre, i se les emporta les dues sempre i quan no pugui seguir la seqüència de números correlatius al que ell ha tirat. Exemple: Si el primer jugador té un tres, i al centre hi ha col·locades les cartes 8,3,4 i 5, s'emportarà les cartes 3,4 i 5. Si no té cap carta que coincideixi amb les que hi ha al centre, tirarà qualsevol de les tres que ell té a la mà. Només es pot tirar una carta cada vegada.

Un cop els jugadors s'han quedat sense cartes a les mans, la persona que les ha repartit al principi, torna a repartir-ne tres per a cadascun. La dinàmica del joc se segueix fins que s'acaben les cartes de la pila.

En aquest moment cada jugador compta les cartes aconseguides durant la partida. Cadascuna val un punt, i guanya aquell jugador que més cartes tingui en possessió.

Durant la partida pot passar que:

- Quan un jugador tira una carta perquè no n'ha pogut agafar cap, el pròxim jugador pot tenir la mateixa carta que acaba de tirar l'anterior, fent així CAU. La conseqüència d'això és que el primer jugador li haurà de pagar una carta al qui li ha fet CAU. Es pot donar el cas que el tercer jugador tingui la mateixa carta que han jugat el primer i el segon

jugador. En aquest cas es diu RE. El primer i el segon jugador, paguen una carta al tercer jugador.

- Però si el quart també té la mateixa carta, llavors els altres li hauran de pagar en aquest que haurà cantat SANG.

- En el moment que un jugador té la possibilitat d'arreglar i el centre es queda sense cap carta, es fa NET, i la resta de jugadors li han de donar una carta en aquest.

- Una altra situació que es pot donar és quan no hi ha cap carta al mig, i el primer jugador tira una carta. El següent pot tenir la mateixa carta, així que farà CAU i NET. El primer jugador li haurà de

pagar dues cartes al primer i la resta pagaran amb una ja que ha fet també NET.

Quan no hi ha més cartes per repartir, i encara en queden al centre, se les enduu l'últim jugador que havia agafat les cartes del centre. ■

SI VOLEU PUBLICAR ARTICLES A PISSARRA

Els treballs es poden referir a qualsevol tema que tracti sobre educació i/o ensenyament. És preferible que siguin experiències que es duguin a terme o s'hi hagin duit i que es cregui convenient divulgar-les, perquè d'altres docents les puguin posar en pràctica. Poden ser de qualsevol nivell educatiu, des de l'Educació infantil fins a la universitària. Poden tractar temes globalitzats o tractament de qualsevol àrea d'ensenyament.

Els articles han de ser inèdits. La seva extensió ha de ser d'uns tres folis i 12 pt de lletra. S'han de lliurar en paper i disquet o es poden enviar a través de correu electrònic a l'adreça:

mallorca@stei-i.org

i s'ha d'indicar que és per a la revista Pissarra. És convenient adjuntar fotografies i/o il·lustracions per fer més comprensible el text.

Cal explicar l'objectiu o la finalitat del treball en unes 5-6 línies que serviran per encapçalat l'article.

Si s'ha de posar alguna cita bibliogràfica es farà de la manera següent:

- **LLINATGE/S**, Nom (any de publicació):
Títol del llibre en cursiva. Ciutat d'edició:
Editorial (col·lecció, si en té).

L'autor/a ha d'adjuntar les dades següents: adreça particular i del centre de treball, telèfons de contacte professional i personal. En el cas de treballs col·lectius, s'han de posar les dades de tots els/les autors/es.

La redacció i la coordinació de la revista determinaran la conveniència o no de la seva publicació. S'informarà l'autor o l'autora que s'ha acceptat el seu treball i la possible data de la seva publicació o se suggeriran els canvis que s'estimin pertinents. Si un article queda acceptat per la redacció, s'ha de retirar d'altres publicacions on s'hagués enviat, si s'havia fet. També s'informarà dels motius de la no publicació de qualsevol article.

ES REFUGI

Via Sindicat, 21 - pati.
(antic edifici del
Sindicat Forà)

07002 Ciutat de Mallorca

Telèfon: 971 716 731

Fax: 971 718 597

refugi@detallsport.es

www.esrefugi.es

Des del 1976!
equipam ses vostres aventures

WINDOWS IMPRESCINDIBLE

Si el vostre ordinador té el Windows instal·lat, teniu un problema. No és greu, però per a la seguretat dels vostres documents, us recomanem que tengueu en compte els següents suggeriments.

Les cinc mesures que us proposam si no voleu haver de demanar ajuda d'"expert" massa sovint són:

- Mantenir el Windows actualitzat.
- No utilitzar Internet Explorer ni Outlook Express.
- Instal·lar un tallafocs.
- Instal·lar un antivirus.
- Instal·lar un antiespies.

Actualitzacions del Windows

Avui en dia, és imprescindible mantenir el Windows actualitzat a través d'internet, ja que els forats de seguretat detectats són continus. Ho podem fer per a qualsevol versió del Windows a partir de la 98, amb l'Internet Explorer (Eines - Actualització del windows). Només hem de seguir les instruccions. Heu de descarregar i instal·lar les actualitzacions "crítiques".

Internet Explorer i Outlook Express

La majoria dels programes de propaganda, dels executables que et canvien la pàgina d'inici, etc., només funcionen amb el navegador Internet Explorer. Per això, us recomanem usar un altre navegador: el *Mozilla Firefox*, que podeu descarregar gratuïtament de www.softcatala.org/prog167.htm. A més, aquest navegador està en català i té una utilitat per eliminar les finestres emergents ("pop-ups").

Així mateix, moltes vulnerabilitats només afecten al programa de correu Outlook Express. Pel mateix motiu, vos proposam aquesta alternativa: *Mozilla Thunderbird*, gratuït i en català. Podeu descarregar-lo de <http://www.softcatala.org/prog168.htm>.

Tallafocs

Un tallafocs és un programa que s'empra per a evitar intrusions des d'in-

ternet al nostre ordinador. És molt recomanable tenir-ne un instal·lat ja que aquestes "visites" són pa de cada dia a la xarxa. Us recomanem l'ús del *Sygate Personal Firewall* (www.sygate.com). És gratuït i en anglès.

Antivirus

Des d'aquí, us recomanem l'ús de *Antivir*, un antivirus gratuït que podeu descarregar de www.free-av.com. Recordau que tots els antivirus s'han d'anar actualitzant més o manco setmanalment. En anglès.

Antiespies

Un programa espia és un petit programet que s'instal·la juntament amb d'altres i que envia informació dels nostres moviments per internet. A més, alenteix el funcionament del nostre PC. Per eliminar tots els espies del vostre disc dur, us recomanem *Ad-aware*, un programa molt fàcil d'usar, en català i totalment gratuït que podeu descarregar de www.lavasoftusa.com. També és molt important actualitzar la llista de programes paràsits més o manco setmanalment, ja que d'aquests programes, com de virus, n'apareixen de nous diàriament. Aquesta és una opció que duu integrada el programa.

Pau Cabot

RESTAURANT
SA CREU
CUINA MALLORQUINA

MENÚ DIARI

Ctra. Manacor - Inca, km. 9

Telf. 971 83 02 46

07520 PETRA

BATEJOS - NOCES

COMUNIONS

MENJARS D'EMPRESA

Llibres...

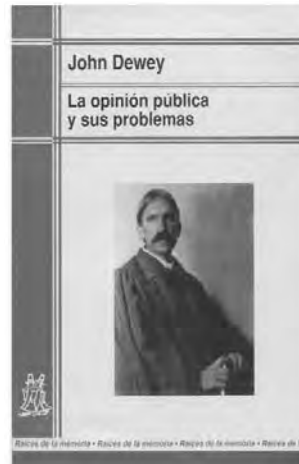
López Crespi, Miquel (2004)
Corambé: el dietari de George Sand
Lleida. Pagès Editors

La vida sentimental i amorosa de George Sand ha estat un dels aspectes de l'escriptora que sovint ha servit perquè els sectors més reaccionaris de la societat provassin de desvirtuar la seva obra literària. Però estudiada de forma objectiva, aquesta part de la vida de Sand és un dels aspectes més interessants de l'autora que ens ocupa. Cal dir per endavant que són pocs els autors que han

analitzat els motius i l'origen del tarannà revolucionari, quant als costums amorosos, de la baronessa Dudevant.

L'autor ens va viatjar pel París de la Comuna i ens descriu una Sand que comença a escriure i ser famosa. Una Sand que defensa la llibertat de la dona i una independència sentimental i experimentació lliure de les capacitats de l'estimació per a bastir un món nou des de la fraternitat.

Alguns estudiosos s'han estranyat de les constants ruptures amoroses de Sand, però l'escriptora, després de la desgraciada experiència matrimonial, no perdonarà mai ni la vulgaritat ni la més mínima provatura de fermar-la amb cadenes com en les relacions sentimentals establertes per la llei.

Dewey, John (2004)
La opinión pública y sus problemas
Madrid. Ediciones Morata, S. L.

Quan John Dewey va publicar aquest llibre el 1927, tenia quasi setanta anys. El "somni americà" seguia viu, però segons ell el malestar de la cultural dels EUA ja començava a manifestar símptomes preocupants. Potser per això, aquesta obra, probablement una de les millors que va escriure, sigui un dels grans diagnòstics de la crisi de legitimitat de la primera gran societat capitalista i, a més, una enèrgica defensa de

la democràcia popular, en el moment en què el capitalisme descobria en els béns de consum i en els mitjans de comunicació de masses una nova i poderosa forma de control.

Dewey no separava opinió i coneixement, hàbit i pensament. L'opinió no era sols el regne dels prejudicis, les impressions vagues, els llocs comuns, les emocions fàcils. El coneixement requerit pel públic no consistia a adquirir un punt de vista objectiu, extern, neutral, sinó a generar un clima de debat on les opinions i creences es poguessin posar a prova.

Dewey va ser un enemic de les burocràcies rígides i de la centralització, però també l'alarmava el desgast de les velles tradicions democràtiques, incapaces d'adaptar-se als nous temps.

Ferrer Guasp, Pere (2004)
Joan March, la cara oculta del poder. 1931-1945
Palma. Edicions Cort

Aquest llibre és la segona part de la biografia de Joan March, financier, contrabandista, polític i agent secret al servei de sa Majestat britànica, que abasta cronològicament un període convuls de la història de l'Estat espanyol i d'Europa sacsejada per una profunda crisi econòmica i social i per la pugna dels corrents ideològics totalitaris, el comunisme i el feixisme, que provocaren una

profunda fractura social i política i crearen l'ambient propici per a un enfrontament armat generalitzat.

Entre els bastidors dels diferents escenaris polítics, socials, econòmics i bèl·lics de l'època, un personatge, Joan March, actuà, en diverses ocasions, de director d'escena que movia els fils de la trama sense sortir en els rètols del programa.

Tenia raó el diputat català, Jaume Carner, quan en el Parlament espanyol pronuncià la cèlebre frase, referint-se a March: "O la República lo somete o él someterá a la República", o, per contra, el lector conclourà que era solament una frase enginyosa d'un parlamentari ocurrent?

López Crespi, Miquel (2004)
El darrer hivern de Chopin i George Sand
Barcelona. Edicions Proa

El punt de partença de El darrer hivern de Chopin i George Sand se situa precisament al final de la vida de George Sand, a Nohant, el casal de l'escriptora, a les acaballes de l'hivern de 1876. És aleshores quan, envoltada de la família, amb la majoria d'amics i amors desapareguts, la baronessa Dudevant reflexiona sobre la seva vida, la literatura, els terratrèmols polítics i personals en els quals ha participat al llarg dels anys.

Gran part del material novel·lat és basat en fets històrics documentats, en els treballs de molts estudiosos de la Comuna. Malgrat això, el cert és que el novel·lista ha deixat volar la imaginació i, sense perdre la línia verídica que situa els personatges en la història, ha volgut crear escenes i passatges que, com és evident en un relat de ficció, no tenen res a veure amb una minuciosa realitat històrica.

És el cas del fantàstic viatge de Sand a l'interior de la Comuna, en ple govern revolucionari, quan el poble armat de París combat l'imperialisme prussià i la burgesia de Versalles. Malgrat que sé ben bé quina era la posició de George Sand respecte a la Comuna, cal dir que per a mi ha estat una aventura romàntica i de gran valor creatiu imaginar una Sand lluny del pragmatisme dels seus darrers anys.

llibres...

Buades, Joan (2004)
On brilla el sol. Turisme a Balears abans del boom
Eivissa. Res Publica Edicions

Turisme i Balears apareixen sovint com a realitats sinònimes. Si hi ha un lloc del món on la industrialització turística hagi assolit el seu ple, és en aquest petit arxipèlag. Avui, quan s'hi assoleixen intensitats d'11 turistes per habitant cada any (20 a Eivissa i 50 a Formentera), sembla una obvietat que "el destí" d'aquest racó del món havia de convertir-se en l'avant-

guarda de la indústria planetària de l'oci.

Les Balears constitueixen, mercès al seu gigantisme turístic, les societats més globalitzades, les més riques (almenys si fem cas a les mitjanes estadístiques) i les més ecològicament insostenibles d'Espanya. Aquestes realitats són producte d'una història encara per escriure. Mallorca, les Pitiüses, Menorca, són llocs on brilla el sol des de temps immemorial, però sorpresivament, hi ha hagut i segueix havent-hi un gran forat negre en el coneixement, estudi i comprensió de la seva història. Podríem dir que, malgrat el colossal creixement econòmic i el canvi social i ambiental provocat per l'allau turística, no hi ha hagut interès per contar la història i per comprendre-la com malden per fer, incansablement, els esperits més inquiets de les societats industrials avançades.

Dadzie, Stella (2004)
Herramientas contra el racismo en las aulas
Madrid. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte - Ediciones Morata, S. L.

Aquestes eines són el resultat d'un treball desenvolupat durant més de vint anys en institucions escolars, centres universitaris, agrupacions juvenils i moviments socials, amb la finalitat de trobar polítiques i procediments que orientin les institucions per eradicar la discriminació.

Dissenyat com un conjunt d'eines, el present llibre pot utilitzar-se com a guia per a la planificació, desenvolupament i avaluació de projectes curriculars amb els quals abordar els problemes del racisme i de la diversitat en els centres escolars. Així mateix serà de gran ajuda en programes de formació i actualització docent, i en el disseny de polítiques curriculars.

Stella DADZIE és professora i escriptora britànica: treballa en programes d'actualització del professorat i és consultora educativa en assumptes relacionats amb polítiques d'igualtat d'oportunitats.

Ferrer Guasp, Pere (2004)
L'avaluació de projectes d'ajuda al desenvolupament. Manual per a avaluadors i gestors
Madrid. Instituto Universitario de Desarrollo y Cooperación Cooperación Illes Balears

Aquesta obra ofereix, des d'una perspectiva didàctica i eminentment pràctica, tota la informació necessària per dur a terme l'avaluació d'un projecte de desenvolupament. També s'hi indica com els resultats d'aquest treball poden contribuir a aprendre a administrar l'ajuda. L'enfocament del marc lògic i aquesta publicació formen part de l'esforç editorial de l'IUDC per aportar eines destinades a racionalitzar la gestió de l'ajuda per al desenvolupament.

Rochat, Philippe (2004)
El mundo del bebé
Madrid. Ediciones Morata, S. L.

Què saben els bebès? Què senten i com arriben a comprendre el que ocorre al seu voltant i en el seu propi cos? Què perceben i què saben dels objectes? Com comencen a construir els altres com a persones amb sentiments i intencions? La resposta és breu: els bebès perceben, senten el món i reflexionen sobre ell d'una manera molt més complexa d'allò que imaginam.

En aquest llibre, Philippe ROCHAT situa les teories sobre el desenvolupament humà en una perspectiva nova i més rica.

Flick, Uwe (2004)
Introducción a la investigación cualitativa
Madrid. Fundación Paideia Galiza - Ediciones Morata, S. L.

La investigació qualitativa es troba en procés continu d'actualització amb l'aparició de nous enfocaments i mètodes. Cada vegada hi ha més camps de coneixement que l'adopten com una de les seves principals estratègies d'investigació.

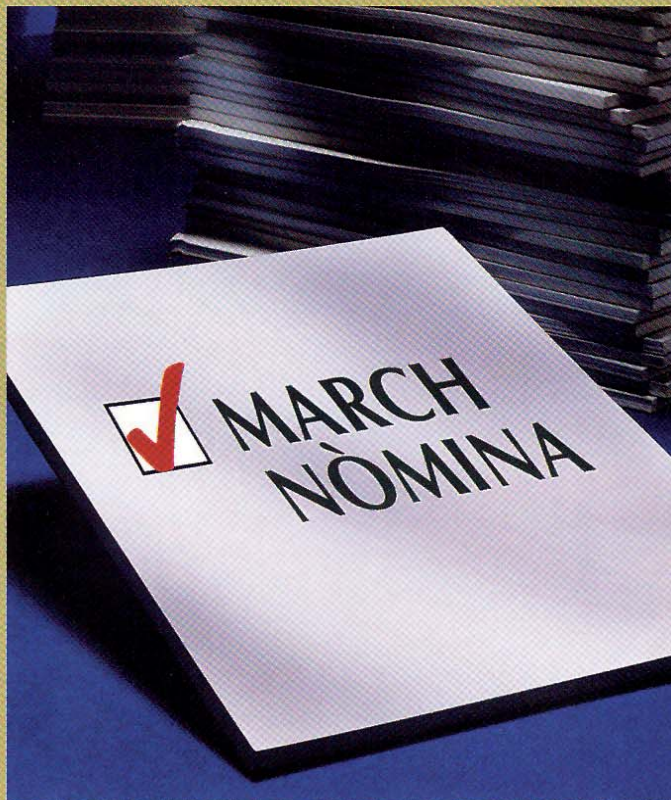
Uwe FLICK presenta aquí, d'una manera accessible, les teories, mètodes i nous enfocaments qualitius d'investigació. Exposa i justifica amb rigor les diferents passes a seguir amb el disseny i desenvolupament d'aquesta estratègia metodològica. En aquest marc, aprofundeix en els procediments i tècniques més importants per recollir i interpretar les dades, i per avaluar i presentar els resultats. Així mateix, incorpora exemples pràctics per facilitar una millor comprensió.

Uwe FLICK és catedràtic de Mètodes Qualitatius d'Investigació a la Universitat de Ciències Aplicades Alice Salomon de Berlín.

SERVEI NÒMINA

Oferta especial per a personal docent

Has examinat la teva nòmina?

Afegeix punts a la teva
qualitat de vida:

- Assegurança d'accidents sense cost.
- Assegurança multiassistència sense cost.
- Condicions especials a préstecs personals i hipotecaris, avançaments de nòmina, dipòsits a termini, plans de pensions i fons d'inversió.
- Servei de banca a distància.
- Targetes VISA i 4B-MasterCard.

Informi-se'n a les nostres oficines o telefonant al **901 111 000**

FEIM FUTUR, FEIM ESCOLES

Pla d'infraestructures educatives

La Conselleria d'Educació i Cultura a través de l'Institut Balear d'Infraestructures i Serveis Educatius i Culturals, té l'objectiu de dur a terme, en els períodes 2004-2007 i 2008-2011, un important Pla d'Infraestructures, amb un total de més de:

- 57 nous centres
- 80 ampliacions
- més de 190 actuacions
- i amb una inversió de més de 210.000.000 €

*Milloram les infraestructures,
milloram la qualitat de l'ensenyament públic*